

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN-FELSEFE
İLİŞKİSİNE YÖNELİK TARTIŞMALARIN EDEBİ
YAPITLARDAKİ İZDÜŞÜMLERİ
(HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Özge DİNLER

Danışman
Doç. Dr. Hasan AYDIN

Samsun, 2018

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN-FELSEFE
İLİŞKİSİNE YÖNELİK TARTIŞMALARIN EDEBİ
YAPITLARDAKİ İZDÜŞÜMLERİ
(HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

Özge DİNLER

Danışman
Doç. Dr. Hasan AYDIN

Samsun, 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

... / ... / 2018

Özge DİNLER

TEZ KABUL VE ONAYI

Özge DİNLER tarafından hazırlanan *Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Din-Felsefe İlişkisine Yönelik Tartışmaların Edebi Yapıtlardaki İzdüşümleri (Hüseyin Rahmi Gürpınar Örneği)* başlıklı bu çalışma, .../.../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : _____ İmza: _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

__ / __ / ____

Enstitü Müdürü

ÖZET

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA DİN-FELSEFE İLİŞKİSİNE YÖNELİK TARTIŞMALARIN EDEBİ YAPITLARDAKİ İZDÜŞÜMLERİ (HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR ÖRNEĞİ)

Özge DİNLER

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2018
Danışman: Doç. Dr. Hasan AYDIN

Din-felsefe ilişkisi, Eski Yunan'dan günümüze, birçok filozof ve teoloğun üzerinde durdukları temel sorunlardan birisi olmuştur. Sorunun özellikle, Ortaçağlarda Yahudi, Hristiyan ve İslam kültüründe yetişmiş filozof ve teologlar tarafından detaylı bir biçimde işlendiği görülür. İslam dünyasına felsefe, 9. yüzyıllarda Eski Yunan'dan yapılan çevirilerle girmeye başlamış; felsefenin daha girişinden itibaren din karşısındaki meşruiyeti ve din-felsefe ilişkisi önemli bir sorun alanı olmuştur. Bu sorun etrafında, 9-13. yüzyıllar arasında yürütülen tartışmalara bakıldığında, dört temel yaklaşımın ortaya çıktığını söylemek olasıdır. Bunlar, dini önceleyen ve felsefeyi reddeden tutum; felsefeyi önceleyen ve felsefi gerekçelerle dini reddeden tutum; din ve felsefenin konu, yöntem ve amaçlar bakımından farklı olduğunu savunan ayrıştırıcı tutum ve dini simgesel sayarak, bu simgelerin felsefi yorumu aracılığıyla din ve felsefenin uzlaştırılacağını savunan tutumdur. Sünni Müslüman dünyasında, 13. yüzyıldan itibaren bu tutumlardan, ilki egemen olmuş, 18. yüzyıla kadar varlığını kesintisiz sürdürmüştür. 18. yüzyılda, Batı karşısında geri kalmışlığa çare arayışları bağlamında, Batı'dan çeviriler yoluyla aktarılan bilim ve felsefe eserleri ile birlikte, din-felsefe ilişkisine ait tartışmalar yeniden canlanmıştır. Bu canlanma sürecinde, Osmanlı aydınları, geleneksel tecrübelerden de yararlanarak, çoğulcu bir bakış açısının oluşumuna öncülük etmiş; bu tartışmalar Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını sürdürmüştür. Bu sürece, din adamları ve filozofların yanında edebiyatçılar da dâhil olmuştur. İşte Hüseyin Rahmi Gürpınar bu sürece edebi yapıtları aracılığıyla katkı sağlayan önemli düşünürlerden birisidir. O, özellikle *Deli Filozof* ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanlarında, gelenek-modernite gerilimini ekseninde tartışılan din-felsefe, din-bilim ilişkisi sorunsalını, yarattığı filozof ve din adamları tiplerleriyle ortaya koyar. Bu tipler aracılığı ile din-felsefe ve bilim arasındaki ilişkiye yönelik, Ortaçağdaki ve içinde yaşadığı kültür atmosferindeki tecrübelerden de yararlanarak; felsefeden yola çıkarak dini reddeden,

dinden yola çıkarak felsefeyi reddeden ve uzlaştırıcı tutumları temel argümanlarıyla ortaya koyar. Kendi egemen görüşü, felsefi tutumu öncelemekten ve geleneksel dinsel inanışları eleştirmekten yanadır. Ancak uzlaştırıcı tutuma da, olumlu yaklaşmaktadır; fakat bu uzlaştırıcı tutumun, modern bilgi ve değerler ışığında yapılandırılması gerekir. Din adına felsefenin ve bilimin reddedilmesi gerektiğini savunan yaklaşımları ise, gelişime, ilerlemeye, modernleşmeye ters düştüğü gerekçesiyle tümüyle reddeder.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Felsefe, Din, Filozof, Din Adamı, Hüseyin Rahmi Gürpınar.

ABSTRACT

DISCUSSIONS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGION AND PHILOSOPHY AND ITS PROJECTIONS ON LITERATURE IN THE FIRST YEARS OF THE TURKISH REPUBLIC (THE EXAMPLE OF HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR)

Özge DİNLER

Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences
Department of Philosophy, M.A., February/2018
Advisor: Assoc. Dr. Hasan AYDIN

The relationship between religion and philosophy has been one of the fundamental problems that many philosophers and theologians have focused from the ancient Greece to the present. It is seen that the problem has been dealt with in detail by the philosophers and theologians especially in the Jewish, Christian and the Islamic culture in the middle ages. The philosophy has begun to enter the Islamic world through the translations made from the Ancient Greece in the 9th century; its legitimacy against religion has been a major problem since the introduction of philosophy. Around this problem, it is possible to say that four basic approaches emerged when looked at the discussions made between 9th and 13th centuries. These attitudes are as follows: to emphasize religion and reject philosophy; the attitude that gives priority to philosophy but rejects religion for philosophical reasons; the disjunctive attitude that considers religion and philosophy are different in terms of their methods and purposes and the attitude that defends the view that the religion is symbolic and religion and philosophy can be reconciliated by interpreting these symbols. In the Sunni Muslim world, from the 13th century onwards, one of these has become more dominant, and has continued its existence until the 18th century without interruption. In the 18th century, in the context of seeking remedy for the underdevelopment against the West, the debates on religion and philosophy revived, along with works of science and philosophy, translated from the West regarding the relation between religion and philosophy. During this revival, the Ottoman intellectuals, taking advantage of the traditional experiences, pioneered the formation of a pluralistic perspective; these debates continued to exist during the Republican Period. In this process, along with clergy and philosophers, literature has been included as well. Hüseyin Rahmi Gürpınar is one of these important intellectuals who contributed to this process through his literary works. He describes the problem

of religion-philosophy and the relation of religion-science, which is discussed in the axis of tradition-modernity conflict in his novels, especially the *Crazy Philosopher* and *People Were Moon Monkeys?* with the typology of the philosopher and clergyman he created. Through these typologies, by taking advantage of the experiences in the atmosphere of his own culture and in the middle age, towards the relation between religion-philosophy and science he puts forward the main arguments that rejects religion using philosophy, or rejects philosophy using religion, and pointing out the reconciliatory attitudes. His dominant vision is to give priority to the philosophical attitudes and criticize the traditional religious beliefs. However, he approaches the reconciliatory attitude positively. Yet this conciliatory attitude needs to be structured in the light of modern knowledge and values. He completely refuses the approaches defending the idea that philosophy and science should be rejected for the sake of religion because of the fact that it is contradictory with the development, progress, and the modernization.

Keywords: Republican Period, Philosophy, Religion, Philosopher, Religious Man, Hüseyin Rahmi Gürpınar.

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Din-Felsefe İlişkisine Yönelik Tartışmaların Edebi Yapıtlardaki İzdüşümleri (Hüseyin Rahmi Gürpınar Örneği) adını verdiğimiz bu çalışmada, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Deli Filozof* ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* yapıtlarından yola çıkılarak, bu eserlerinde yarattığı filozof ve din adamı tiplerini aracılığıyla tartıştığı din-felsefe ilişkisi sorunsalı irdelenmektedir. Bu iki eserin seçilmesinin temel nedeni, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bu eserlerinde filozof ve din adamı tiplerine yer vermesidir. Söz konusu eserler ve eserlerde yaratılan tipler irdelenirken, önce yapı sökümüne uğratılmış, hermenötik bir yaklaşımla, tiplerin argümanları saptanmış, metnin yazıldığı tarihsel koşullar da dikkate alınarak metin yeniden inşa edilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın, belge inceleme yöntemine dayandığı, ancak bu yöntemin, yorumsama, anlamlandırma, yapı söküm vb. tekniklerle zenginleştirildiğini belirtmemiz gerekir.

Çalışmanın iki temel amacının olduğunu söylemek gerekir. İlki, İslam dünyasında ortaya çıkan din-felsefe ilişkisine yönelik çoğulcu yaklaşımları serimlemek; ikincisi ise, Hüseyin Rahmi Gürpınar örneğinden yola çıkarak, bu tartışmaların Cumhuriyet Dönemi'nde de varlığını sürdürdüğünü saptamaktır. Böylelikle, Ortaçağda başlayıp Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar süren din-felsefe ilişkisine yönelik tasarımların Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın edebi yapıtlarındaki izdüşümlerini ortaya konulmuş olmaktadır.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılıkları, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ana tema olarak din-felsefe ilişkisini tartıştığı *Deli Filozof* ve din-felsefe ve bilim ilişkisine odaklandığı *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* adlı yapıtlarını merkeze alarak felsefe ve filozof, din ve din adamı tasarımı ortaya koymaktır. Tasarladığı filozof ve din adamı tiplerinin din-felsefe ilişkisini nasıl tasarladıklarını saptamaktır.

Çalışma, giriş ve sonuç hariç dört temel bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, Ortaçağ İslam dünyasında ortaya çıkan daha sonra Tanzimat Dönemi'nde yeniden canlanan din-felsefe ilişkisine ait yaklaşımlar ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Bu yaklaşımlar, dini önceleyerek felsefeyi reddeden tutum; felsefeyi önceleyerek, felsefi gerekçelerle dini reddeden tutum; din ve felsefenin konu, yöntem ve amaçlar bakımından farklı olduğunu savunan ayrıştırıcı tutum ve

dini simgesel sayarak, bu simgelerin felsefi yorumu aracılığıyla din ve felsefenin uzlaştırılacağını savunan tutumdur. Bu tutumların, hem Ortaçağ İslam dünyasındaki hem de Tanzimat sonrası süreçteki savunucuları ana hatlarıyla ortaya konmuştur. Böylelikle Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın din-felsefe ilişkisine yönelik bakışının tarihsel ardalanı gün yüzüne çıkarılmıştır. Birinci bölümde, bir düşünürün hayatından bağımsız bir sanat yaşamı olamayacağı, sorunlara, durumlara, olgu ve olaylara bakışında bireysel deneyimlerinin katkısının bulunduğu gerçeği dikkate alınarak, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın hayatı, eserleri ve genel düşünceleri ana hatlarıyla ortaya konulmuştur. İkinci bölümde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Deli Filozof ve İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanlarındaki filozof tiplerini ele alınmıştır. Bu tiplerin felsefeye, dine, din adamlarına, halka, politik ve sosyal sorunlara bakışı analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlar aracılığı ile yarattığı din adamı tiplerini ele alınmıştır. Bu tiplerin felsefeye, filozofa, dine, halka, bilim ve icatlara bakışı ile ilgili argümanları ortaya konulmuş ve din adamlarının din-felsefe ilişkisi karşısındaki tavırları sergilenmiştir. Dördüncü bölümde, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlar aracılığı ile yarattığı halk tiplerine yer verilmiş ve onların felsefeye, filozofa, dine, din adamına ve sosyal meselelere bakışı irdelenmiştir. Sonuç bölümünde ise, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında din-felsefe ilişkisine yönelik yaklaşımları ve kendisinin taraf olduğu tez belirginleştirilmiştir.

Bilindiği gibi, hiçbir bilimsel çalışma bir kişinin emeğiyle ortaya çıkmamakta, her zaman arka planda motivasyon ve bilimsel birikime katkıda bulunan gizli özneler yer almaktadır. Bu genel durum, bu çalışma için de geçerlidir. Tezin her aşamasında yöntembilim, kurgu, yazma ve metin analizi konusunda katkılarıyla bana daima yol gösteren, çalışmamı son şeklini vermemde katkılar sunan danışman hocam Doç. Dr. Hasan Aydın'a; çalışmamı yürütürken her zaman yanımda olan, benden maddi manevi desteğini esirgemeyen aileme emekleri için teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Özge DİNLER

Samsun, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	ix

GİRİŞ

1) Felsefeden Yola Çıkararak Dini Reddeden Tutum.....	2
2) Dinden Yola Çıkararak Felsefeyi Reddeden Tutum.....	5
3) Ayrıştırıcı Tutum.....	8
4) Uzlaştırıcı Tutum.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE TEMEL DÜŞÜNCELERİ

1.1. Hayatı.....	14
1.2. Eserleri.....	16
1.3. Yaşamının Sanatı ve Düşünceleri Üzerindeki Etkileri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA FİLOZOF TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

2.1. Filozof Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı	21
2.2. Filozof Tiplerinin Din Adamına Yaklaşımı	37
2.3. Filozof Tiplerinin Dine Yaklaşımı	44
2.4. Filozof Tiplerinin Halka Yaklaşımı	53
2.5. Filozof Tiplerinin Politik ve Sosyal Meselelere Yaklaşımı	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA DİN ADAMI TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

3.1. Din Adamı Tiplerinin Dine Yaklaşımı.....	69
3.2. Din Adamı Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı	76
3.3. Din Adamı Tiplerinin Filozofluğa Yaklaşımı	79
3.4. Din Adamı Tiplerinin Halka Yaklaşımı	82
3.5. Din Adamı Tiplerinin Bilim ve İcatlara Yaklaşımı	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA HALK TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

4.1. Halk Tiplerinin Filozofa Yaklaşımı	89
4.2. Halk Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı	99
4.3. Halk Tiplerinin Dine Yaklaşımı	105
4.4. Halk Tiplerinin Din Adamına Yaklaşımı.....	110
4.5. Halk Tiplerinin Politik ve Sosyal Meselelere Yaklaşımı	116
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA.....	123
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR

Bkz: Bakınız

c: Cilt

çev.: Çeviren

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

haz.: Hazırlayan

No: Numara

ö.: Ölümü

s: Sayı

ss: Sayfa Sayısı

vb: ve benzeri

yy: Yüzyıl

GİRİŞ

Din-felsefe ilişkisi, diğer bir deyişle akıl-iman ilişkisi, Eski Yunan'dan günümüze birçok filozof ve teoloğun üzerinde durduğu temel sorunlardan birisi olmuştur. Bu nedensiz değildir; çünkü bir düşünürün ister bir dine inansın isterse inanmasın, din ve felsefe karşısındaki tutumunu netleştirmek için iki disiplin arasındaki ilişkileri sorunsallaştırması kaçınılmazdır.¹ Eski Yunan'da kurumsallaşmış bir din bulunmamasına rağmen, Eski Yunan filozofları bile dinle-mitoloji arasındaki ilişkileri tartışmak zorunda kalmışlardır. Din, felsefe ilişkisine yönelik tartışmalar tek-Tanrılı dinler çevresinde önce Philon ile Yahudilikte başlamış, ardından Origenes, Tertillianus, St. Augustinus gibi Hristiyan filozoflarda devam etmiştir.² Bu sürece, İslam dünyasına 9. yüzyıllarda felsefe girince, Kindi, Ebu Bekr Zekeriya er-Razi, Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi filozoflar da katılmıştır. Modern Dönemlerde bile, sorun, canlı bir tartışma alanı olarak varlığını kesintisiz sürdürmektedir. Modern Dönem'de, sorun sadece filozof ve teologların ilgilendiği bir sorun olmaktan çıkmış, edebi eserler de bile sorunun kimi izdüşümleri tartışma konusu olmuştur.

Türk düşünce tarihi açısından bakıldığında, sorunun köklerinin Ortaçağ İslam dünyasına, yani 9. yüzyıla değin geriye gittiği söylenebilir. İslam Ortaçağında yapılan bu tartışmalar, 13. yüzyıllardan sonra, özellikle Sünni Müslüman dünyasını temsil eden Osmanlı'da, bir ölçüde kesintiye uğramış olsa da, Ortaçağdaki bu tecrübenin, Türk kültüründeki izdüşümleri daima varlığını korumuştur.³ Osmanlı'nın son döneminde, 18. yüzyılda Tanzimat'la yeniden canlanıp, Cumhuriyet'in erken dönemlerine dek, din-felsefe ilişkisine ait tartışmalar ve bu tecrübeler canlı bir izlek olmuştur.⁴ Bir düşünürün, içinde doğup yetiştiği kültür çevresinde yapılan tartışmalardan bağımsız olmadığı, hatta herhangi bir düşünürün yaşamının öncesi, onun içinde doğduğu kültürün bütün tarihini içerdiği düşünülürse, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın din-felsefe ilişkisine yönelik yaklaşımının ardaalanının ortaya konulması

---

¹ Hasan Aydın, "Sicistani ve Hariri'nin Eleştirileri Işığında İhavan es-Safa'da Din-Felsefe İlişkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, sayı:7, Ankara 2009, ss. 57-58.

² Mehmet Dağ ve Hasan Aydın, *Ortaçağ İslam Kültüründe Felsefe: Akımlar, Filozoflar ve Temel Sorunlar*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2017, ss. 26-34.

³ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005, ss. 171-172.

⁴ Rahmi Karakuş, *Felsefe Tasavvurumuz*, Değişim Yayınları, İstanbul 2003, ss. 1-6.

kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle İslam dünyasında din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları ve tecrübeyi ana hatlarıyla ortaya koymak gerekmektedir.

Bilindiği gibi İslam dünyasında felsefenin iki önemli gelişim seyri olmuştur. İlki, 7. yüzyıldan itibaren kuzeye doğru yayılması, İslam'ın Hint, İran, Eski Yunan gibi farklı düşünce gelenekleriyle karşılaşmasıdır. Bu karşılaşma özellikle İslam dünyasında felsefi düşüncenin doğuşu bakımından önemlidir. İslam topraklarında felsefe boy vermeye başlayınca, din-felsefe ilişkisi sorunu da tartışmaya açılmıştır.⁵ İslam dünyasında din-felsefe ilişkisi sorunsalının Yeni Platoncu eğilimlerin etkisiyle belirdiği söylenebilir. Platon, Aristoteles ve Stoa felsefelerinin de yer yer etkileri olmuştur. İslam Aristocuları ve *Kur'an*'a gönderme yapan İslam kelamcıları arasındaki tartışmalar, İslam dünyasında din-felsefe ilişkisine yönelik çoğulcu yaklaşımları tetiklemiştir. Bu tartışmalar sonucunda, din-felsefe ilişkisine yönelik, felsefeden hareket ederek dini reddeden tutum, dinden hareket ederek felsefeyi reddeden tutum, ayırıştırıcı tutum ve uzlaştırıcı tutum olarak dört ana tutum belirmiştir.⁶ 13-14. yüzyıllardan sonra bu tutumlardan, dini tutum ön plana çıkmış felsefe bağımsız varlığını koruyamamıştır. Felsefe daha çok kelim ve tasavvuf tarafından dine aykırı olan hususları ayıklandıktan sonra, bu disiplinler tarafından, deyiş yerindeyse yutulmuştur. İslam dünyasının felsefe ile yeniden karşılaşması, yani felsefenin İslam dünyasındaki ikinci gelişimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısında geri kalmışlığı sorununa yanıt ararken çeviriler aracılığıyla aktarılması yoluyla başlamıştır. Bu süreçte, hem İslam dünyasındaki ilk deneyimler hem de batılı tecrübeler aracılığıyla din-felsefe ilişkisi yeniden canlanmıştır.⁷ Bu dönemde de ilk dönemde olduğu gibi, din-felsefe ilişkisine yönelik çoğulcu bir bakış açısıyla karşılaşılır. Hüseyin Rahmi Gürpınar öncesini görmek için bu bakış açılarını ve temel temsilcilerini ortaya koymak gerekmektedir.

1. Felsefeden Yola Çıkarak Dini Reddeden Tutum:

İslam dünyasında bu tutumun ön örneği olarak Dehriyeler ve Tabiatçılardan söz edebiliriz. Dehriyyun'a bağlı düşünürler zamanın önceliğini savunmuşlardır. Tabiiyyun'a bağlı düşünürler ise her şeyi nesnelere kendi doğalarının ürünü saymış

⁵ Hasan Aydın, "Sicistani ve Hariri'nin Eleştirileri Işığında İhavan es-Safa'da Din-Felsefe İlişkisi", ss. 57-59.

⁶ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s. 140.

⁷ Hasan Aydın, *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2016, ss. 261-268.

ve nesnelere bu doğaların Tanrı tarafından yerleştirildiğini ileri sürmüşlerdir. Felsefeden yola çıkarak dini reddeden bu gruplar dine bütünüyle cephe alıp, kurulu dinlere tepki gösteren ve onları eleştiren taraftarlara sahiptir. Bu taraftarlar her insanda eşit olarak bulunan tanrısal kökenli aklın evreni araştırmada, iyi-kötü ayırımında yeterli olduğunu düşünüp, bu çerçevede hareket etmişlerdir. Bu düşünürler Tanrı'yı reddetmemekle birlikte, felsefi akıldan yola çıkarak, aklın yargılarının olduğu yerde dinin barınamayacağını savunmuşlardır. Böyle bir anlayış gerek Klasik gerekse Modern Dönemlerde Türk dünyasında kendine taraftar düşünürler bulmuştur. Klasik Dönem'de, kurulu dinlere tepki gösteren ve onları eleştirenlerden en şöhretli olanları, Ebu Bekr Zekerriyya er-Razi ve İbn er-Ravendi'dir. Ebu Bekr Zekerriyya er-Razi'ye (865-?) göre felsefe, İslam dünyasında genelde savunulduğu gibi sadece seçkinlere değil herkese açık bir etkinliktir. Yaratılış olarak da eşit olan insanlar felsefe eğitimi aracılığı ile iyi-kötü, yararlı-zararlı şeyleri birbirinden ayırt edebilir. Bu yüzden Tanrı'nın onlara birini peygamber seçmesi ve onu ayrıcalıklı kılması anlamsızdır. Ona göre, insan için tek yol gösterici akıldır. Çünkü peygamberler ile dinler birbirlerini reddeder ve yadsır. Bu da hakikatin birliği ilkesine ters düşer ve dinsel savaşlara neden olur. Ebu Bekr Zekerriyya er-Razi'ye göre din önderlerine inananlar zayıf düşünceli insanlardır. Dinlerce savunulan yoktan yaratma da yanlıştır ve kutsal kitapların hiçbir değerı yoktur. Klasik Dönem'de er-Razi'ye yakın görüşler savunan bir diğer düşünür ise İbn er-Ravendi'dir (ö. 913-4). İbn er-Ravendi ise aklın otoritesinin olduğu yerde dinin barınamayacağını ileri sürmüş, vahiyi geçersiz ve gereksiz bir bilgi kaynağı olarak görmüştür. Çünkü ona göre vahiy ya akla uygun ya da akıl üstü yargılar ortaya koyar. İlk olarak insan akla uygun yargıları vahye başvurmadan kendisi ortaya koyabileceği için vahiy gereksiz, ikinci olarak da insan akıl üstü yargıları kavrayamayacağı için vahiy gereksiz ve geçerli bir bilgi kaynağı değildir. İbn er-Ravendi peygamber ve kutsal kitapların gelecekten haber verdiklerine yönelik görüşleri bir aldatmaca olarak görmüş, böyle bir durumun söz konusu bile olmayacağını düşünmüştür.⁸

Din-felsefe ilişkisinin yeniden canlandığı 18. ve 20. yüzyıllar yani, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet'i kapsayan Modern Dönem'e geldiğinde, bu görüşe sahip pek çok düşünüre rastlanılabilir. Bunda Batı kökenli pozitivist, materyalist ve evrimci düşüncelerin etkisinin olduğu söylenebilir. Bu düşünürler arasında Hoca

---

⁸ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, ss. 142-149.

Tahsin, Beşir Fuad, Abdullah Cevdet, Baha Tevfik, Suphi Ethem, Ethem Nejat, Celal Nuri İleri ve Rıza Tevfik gibi düşünürleri sayabiliriz. Felsefe ve bilimden yola çıkıp dini reddeden ya da en hafif deyişle eleştiren bu düşünürler topluma, felsefe ve bilimden yola çıkarak bir kurtuluş yolu sunmaya çalışırlar. Dine ve aşırı gelenekçiliğe karşı eleştiriler yöneltirler.⁹ Din ve geleneğin yerine modern bilim ve felsefeyi ikame etmeye çalışırlar. Sözgelimi, Hoca Tahsin Efendi (1811-1881), Tekvin yahut Hilkat Tarihi adlı risalesinde Haeckelci monizm öğretisi ile Tasavvuf'un "vahdet-i vücud" öğretisini sentezlemiş, Eski Felsefe ile Yeni Felsefenin aralarını bulmaya ve böylece İslam Dünyası'nı ve Müslüman Aklı'nı önceden beri meşgul eden "epistemolojik buhran"ı aşmaya çalışmıştır. Hoca Tahsin'e göre nebati ve hayvani suretlerin bir kerede yaratılmış olması ve sonsuzdan gelip sonsuza giden süreç içerisinde hiç değişmeyeceği düşüncesi yanlıştır. O, yalnız, bireylerin değil, türler ve cinslerin de değişmekte ve yenilenmekte olduğunu savunur. Oluş ve bozuluş ile ilgili düşüncelerinde ise, maddi sebepler ve akli vasıtalar olmaksızın Evren'in sadece olağanüstü bir iradenin açılımıyla oluşması düşüncesine karşı çıkar. O, bir Tanrı'ya inansa da, dinlerin yaratılış vb. anlayışlarına evrimden yola çıkarak eleştiri yöneltir.¹⁰ Doğu'nun sürekli gerileyişinin en büyük nedeni olarak da bağımsız düşünemeyişimizi gören Celal Nuri İleri (1870-1939), fikirlerin özgür olmadığı yerde hiçbir ilerleme ve yeniliğin olmayacağını ileri sürer. Ona göre nakilcilik bağımsız düşünmeyi unutturmuş, her şeyde doğaüstü bir sebep aramamıza neden olmuştur. Nakilcilik mizacımızı değiştirmiş, bizim "dimağ makinemizi" fen ve mantık dairesinde değil, hayal dünyasında çalışır hale getirmiştir.¹¹ Rıza Tevfik Bölükbaşı'na (1868-1951) göre, Doğu ile Batı'nın farkı; Doğu'nun kaderci ve mütevekkil insan idealine sahip olması, bunun yanında Batı'nın ise iradeci ve mücadeleci insan idealine sahip olmasıdır. Doğu'nun bütün bu buhranının nedeni ise Batı'nın insan idealini tanımamasıdır. Rıza Tevfik, metafizikte en mühim konunun mutlak varlık olduğunu, en mühim problemin de onun kâinatla münasebeti olduğunu ifade etmiştir. Ancak bizim mutlak ve sonsuz varlığı değil, boşluğu bile

⁹ Hasan Aydın, *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*, s. 269.

¹⁰ Remzi Demir, *Philosophia Ottomonica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi*, Lotus Yayınevi, c.3, Ankara 2007, ss. 72-85.

¹¹ Abdullah Kaygı, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, ss. 114-115.

anlamadığımızı ileri sürer. Bu itiraz da bizi kesin ilimlerle kanmaya götürmüştür. Bu büyük bir ilerlemedir.¹²

2. Dinden Yola Çıkararak Felsefeyi Reddeden Tutum:

İslam dünyasında felsefe karşıtlığının yani dinden hareket ederek felsefeyi reddetmenin ilk tohumları akıl-nakil ilişkisi tartışmalarında kendini göstermiştir. Bu görüşün ilk temsilcileri arasında Ebu el-Hasan el-Eş'ari ve onun takipçileri olan Bağdadi, Bakillani, Cüveyni, Gazzali, İbn Salah ve İbn Teymiye gibi düşünürleri sayabiliriz. Bu düşünürler genelde kelim ve fıkıh geleneğine mensupturlar. Erken dönem felsefe eleştirilerinden olan Bağdadi, Bakillani ve Cüveyni gibi düşünürler filozofların görüşlerini eleştirmeye ve reddetmeye yönelmişlerse de felsefi formasyonlarının eksikliği nedeniyle bunu tam anlamıyla başaramamışlardır. Felsefeye açıkça cephe alan ve din adına felsefeyi yadsıyan bu düşünürlerden en önemlileri ve en etkilileri kuşkusuz Gazzali ve İbn Teymiye olmuştur. Gazzali (1058-1111), filozofları reddetmeden önce onları üç grup olarak sınıflar ve ayrı ayrı görüşlerini eleştirir. Ona göre, Dehriyeler, Tabiatçılar ve İlahiyatçılar olarak üçe ayrılan filozofların tümü halkı yanlış yola sevk etmiş ve onları dinden uzaklaştırmıştır. Dehriyeler, her şeyi zamana bağlayıp onu öncesiz ve sonrasız saymışlar, bir Tanrı'nın bulunduğunu inkâr etmişler, Tabiatçılar, evrendeki düzenden yola çıkarak, bir Tanrı'nın bulunduğuna kani olsalar da, ahireti reddetmişlerdir. İlahiyatçılar ise, dinle felsefeyi uzlaştırmaya çalışmışlar, lakin dine değil felsefeye ağırlık vermişlerdir. Bunlar, Gazzali'ye göre, üç temel düşüncesi yüzünden küfre düşmüşlerdir. Küfre düştükleri noktalar; cesetlerin dirilemeyeceği, Tanrı'nın tikelleri bilmediği ve evrenin öncesiz olduğu yönündeki savlarıdır. Dolayısıyla ona göre, felsefecilerin hakka yakınlık ve uzaklıklarına bakılmaksızın tümüne dinsizlik damgası vurmak; iyi yüzmesini bilmeyen çocuğu nehir kenarından ve yine deneyimsiz çocuğu yılandan uzak tutmak gerektiği gibi halkı da felsefeden uzak tutmak gerekir. Felsefeyle ancak, sahte parayı, gerçeğinden ayırt eden sarraf gibi, onun sahte ve hakiki yönlerini ayırt edebilecek ehil kimseler ilgilenebilir. Onların ilgileneceği amaçları ise onun dine aykırı yönlerini göstermek ve reddetmektir. O felsefeyi reddederken, önemli ölçüde felsefi argümanları kullanmış, cedel yöntemi ile çoğu kez filozofların görüşlerini çarpıtmıştır. Onun felsefe eleştirisi din odaklı düşünce yapısını pekiştirmiş ve

---

¹² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss. 371-381.

felsefenin adının dinsizlikle özdeşleşmesine neden olmuştur.¹³ Klasik Dönem'in felsefe karşıtı tutumunu benimseyen bir diğer düşünür de İbn Teymiyye'dir (ö. 1328). İbn Teymiyye'ye göre, tüm dini hakikatlerin kaynağı, *Kur'an*, Hadis ve Hz. Peygamber'in ashabının ya da onların haleflerinin yorumudur. Onun gözlemlerine göre, filozofların öğretilerinin özü, *Kur'an* dâhil olmak üzere, vahiy edilmiş kelamın, halka yönelik olması ve metinlerin halkın anlayabileceği dilde ifade edilmesi şeklindedir. Oysa bu düşünce dini, halk düzeyine indirgemek, onu cehaletle suçlamak ve deyiş yerindeyse reddetmektir. Bu yüzden İbn Teymiyye'ye göre, filozoflar, zındıktır; durumları müşriklerden, ehli kitaptan bile daha kötüdür.¹⁴ İbn Salah'ın (ö. 1245) daha ileriye gittiği, felsefe ve mantıkla ilgilenmenin şeran haram olduğu yönünde fetva verdiği görülür. Ona göre, felsefe aptallığın ve çözülüşün temelidir (üss es-sefeh ve el-inhilal). O, felsefeyi, tüm sapıklıkların, başkaldırının, zındıklıkların ve yanlışlıkların nedeni olarak görür (madde). İbn Salah'a göre, felsefeyle uğraşan kişi, şeriatın güzellikleri ve açık kanıtları karşısında kör olur; felsefe öğrenen ve öğreten sapıtır ve haktan uzaklaşıp şeytanı önder edinmiş olur. Onun düşüncesinde mantık, felsefenin girişidir; şerrin girişi de şerdir. Dolayısıyla, felsefe ve mantığın, öğrenim ve öğretimiyle uğraşmak da şer'i olarak caiz değildir. Bu yüzden, ne sahabe, ne tabiin ne selefi salihin ne de müçtehit imamlar onu mubah saymışlardır. Şer'i bilimlerdeki araştırmalarda mantık terimlerini kullanmaya gelince, şer'i bilimlerin mantık ve terimlerine gereksinimi yoktur. Mantıkçıların tanım ve kesin kanıtla ilgili iddiaları geçersizdir. Ona göre, şeriat ve şer'i bilimler tamamlanmıştır; şer'i bilimlerin öncüleri, ortada ne mantık ne de felsefe varken, gerekli olan bilimi bütün derinliği ve ayrıntısıyla ortaya koymuşlardır. Bir yararı olduğunu düşünüp felsefe ve mantıkla uğraşanların, bunları öğrenen, öğreten ve bu konuda kitaplar yazanların şerrinden Müslümanları korumak sultana düşer. Sultan felsefe ve mantıkla uğraşanları soruşturup medreseden çıkartmalı, hala aynı şeyle uğraşanlar varsa, onları takip ettirmeli, filozofların inançlarına bağlı olduğunu söyleyenleri ise, İslam ve kılıç arasında tercihe zorlamalıdır.¹⁵

Felsefe karşıtı tutumun Modern Dönem'de kimi kesimlerce devam ettirildiği görülür. Sözgelimi Ahmet Cevdet Paşa, Said Halim Paşa ve Mustafa Sabri gibi

¹³ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, ss. 140-146.

¹⁴ Macit Fahri, *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, çev.: Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul 1998, ss. 150-151.

¹⁵ Hasan Aydın, *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*, ss. 209-211.

İslami düşünce ve geleneklere bağlı düşünürler, felsefeye karşı argümanlar geliştirmişlerdir. Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895), İslam geleneğine bağlı kalmayı yeğlediği için sunuş ve biçim bakımından yeni, öz bakımından ise şeriata dayanan bir yasa hazırlamıştır. Ona göre, yeryüzündeki en iyi devlet biçimi İslamiyet esaslarına bağlı olmalıdır. Bu yüzden, Osmanlı'yı gerilemeden kurtaracak çözüm, Batı'yı örnek almak değil, kendi değerlerinden yararlanarak devleti yenileştirmek ve güçlendirmektir.¹⁶ Ahmet Cevdet'in görüşleri zamanın güdülen siyasi felsefesi olmuş, Avrupa medeni kanunlarına şiddetle karşı çıkmış ve yüzü Batı'ya dönük olanları taklitçilikle suçlamıştır. Onda tek kurtuluş İslam olmuştur. Batı'dan öğrenilecek, felsefi, ahlaki ve siyasi bir usulün olmadığını savunmuştur. Ona göre devlet; İttihad-ı İslam'ı kurarak Müslümanları tek bayrak altında toplamalıdır (Pan İslamizm).¹⁷ Yine Said Halim Paşa (1863-1921), hangi türden olursa olsun, Batılılaşmaya karşı çıkar. Batı'nın sadece bilim ve tekniğinin alınması gerektiği düşüncesindedir. S. Halim Paşa, bilme yetisi olarak insan aklının, insanın kendisiyle ve yaşamıyla ilgili işleri görebileceğine; insanın işlerini kendi aklıyla düzenleyebileceğine, kendine uygun umut ve amaçlara sahip olabileceğine inanmaz. Ona göre temel yön verici din İslam'dır. Geri kalmışlığımızın nedeni ise onun düşüncesine göre dinin emirlerine gereken önemle bağlanmayışımızdır. Her şeyi dinle değerlendirmiştir. Batılı düşünce hayatını, ahlak ve felsefesini sağlam ve gerçek imanlar oluşturacağı yerde ikicilik ve inançsızlık yarattığı düşüncesiyle suçlamıştır.¹⁸ Şeyhülislam Mustafa Sabri (1869-1954), Batı'daki gibi din-devlet işlerinin ayrımı düşünülemeyeceğini ileri sürer ve her şeyi dine göre tanzim etmek gerektiğini savunur. Bu yüzden, ona göre, din âlimlerinin siyasetten uzak durması gerektiği düşüncesi yanlıştır. Zira *Kur'an*'ın hükümlerinin kanun olarak her asırda uygulanması zorunludur. O, *Kur'an*'ın tercümesine de karşı çıkmamıştır. "Allah'ın kelamı, insanlarınkinden daha mı az ehemmiyete sahiptir" diyerek *Kur'an*'ın tercümesinde içtihad yapmayı reddetmiştir. Ayrıca Batılı değerleri, batı ahlak ve felsefesini materyalist olarak görmüş ve dinsizliğe ilettiğini savunmuştur.¹⁹

¹⁶ İbrahim Ağâh Çubukçu, *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:174, Ankara 1986, s. 26.

¹⁷ Bayram Kaya, *Türk Felsefe Tarihi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2005, ss. 346-347.

¹⁸ Abdullah Kaygı, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, ss. 144-155.

¹⁹ Nazım Büyükbaş, "Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve İslam Hukuk Usulü İle İlgili Görüşleri", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı:66, Bahar 2016, ss. 485-498.

3. Ayırıştırıcı Tutum:

Ayırıştırıcı tutumda; din ile felsefe farklı konular, yöntemler, amaçlar ve hakikatler olduğu gerekçisiyle birbirinden ayrı alanlar olarak ele alınır. Bu düşünce tamamen felsefe ve dinin uzlaştırılabileceği düşüncesine karşıt olarak gelişmiştir. Çünkü bu düşünceye göre ne din felsefenin ne de felsefe dinin yerini tutabilir. Bu düşüncenin Klasik Dönem'deki temsilcileri arasında Tevhidi ve Ebû Süleymân es-Sicistânî gibi düşünürler yer alır. Söz gelimi Ebû Süleymân es-Sicistânî, din ile felsefe arasında köklü bir fark ortaya koyar. Ona göre, din korku ve umutla Tanrı'ya teslim olmaktır. Bu yüzden ne din felsefenin ne de felsefe dinin yerini tutabilir. Temel olan ikisinin yöntem ve konu açısından farklı olduğunu kabul etmek ve ikisinin de öğrenilmesini teşvik etmektir. Çünkü ne felsefe din; ne de din felsefe türünden bir şeydir; ikisi de kendi alanlarında söz sahibidir. Buna ek olarak, hiçbir din ve hiçbir din kurucusu, dindarını felsefeye davet etmemiş ve onun Yunanlılardan öğrenilmesi gerektiğini bildirmemiştir. Sicistani'ye göre felsefe yapmak isteyen kimse, dinler hakkında şahsi görüş ortaya koymamalı, dindarlığı seçen de, olabildiğince felsefe hakkında tarafsız davranmalı ve bu iki alana farklı tavırla yaklaşmalıdır. Peygamberin Tanrı hakkında kendisini aydınlattığı üzere din sayesinde Tanrı'ya yaklaşmalı ve felsefe sayesinde de, akıllara durgunluk verecek düzeyde güzellikler barındıran bu âlemde Tanrı'nın kudretini düşünüp araştırmalar yapmalıdır. Birini diğeri ile yıkmamalı ve din hakkında aklının ermediğine ve felsefeye dayanarak peygamberliğin o göz alıcı mucizelerine itiraz etmemelidir. Çünkü felsefe belli bir hedefe kilitlenmiş aklın ürünü; din ise, Tanrı'nın bilgi ve kudretinin yansıması olan vahyin ürünüdür. Vahiy güven ve huzur verici iken akıl, şüphe ve sıkıntı kaynağıdır. İlki, kendi kendine yeterlidir; fakat ikincisi, çalışılıp elde edilmek durumundadır.²⁰

Modern Döneme geldiğimizde din ile felsefenin ayrı olması gerektiği anlayışının en önemli temsilcileri, Mehmet Emin Erişirgil ve Orhan Saadettin gibi düşünürlerdir. Mehmet Emin Erişirgil (1861-1965), felsefe faaliyetini yararcılık (pragmatizm) doğrultusunda sürdürmüştür. Felsefeyi dini düşünce içinde temellendirmeye çalışmamış, onu kendi özellikleri ile belirtmeye ve göstermeye yönelmiştir. Yazılarında felsefe terbiyesinin önemli olduğunu vurgulamış ve felsefe ile uğraşacak

²⁰ Hasan Aydın, "Sicistani ve Hariri'nin Eleştirileri Işığında İhavan es-Safa'da Din-Felsefe İlişkisi", ss. 66-67.

olanda şüphe etme özelliğinin zorunlu olduğunu savunmuştur. Şüpheyi sağlam fikirlere ulaşmakta bir basamak olarak görmüştür. Kendi devrindeki din ile felsefenin iç içe etkinlikler olduğu yönündeki düşünceye karşı durmuş ve onların felsefe ile dini yanlış anladıklarını ileri sürmüştür. Bu bağlamda uzlaşımçı fikri savunan Ziya Gökalp'e ve Hamdi Yazır'a eleştiriler yöneltmiştir. Erişirgil, eleştirilerinde din ile felsefenin temel özellikleri bakımından farklı olduklarını vurgulamaya çalışmıştır.²¹

4. Uzlaştırıcı Tutum:

İslam dünyasında, din-felsefe ilişkisi sorununda uzlaştırmacı ilk girişimleri, Kaderiyye ve Mu'tezilenin akıl-nakil çatışmasında, nakli, aklın verilerine göre yorumlamaya yönelik düşüncelerde bulmak mümkündür. Bu anlayış çevirilerle birlikte felsefi düşüncenin yaygınlaşmasıyla, Yeni Platoncu İslam filozoflarının elinde felsefi bir çerçeveye yerleştirilmiştir. Kindi, İhvân es-Safâ, Farabi, İbn Miskeveyh, İbn Sina, İbn Tufeyl, İbn Rüşd, İbn Bacce, gibi filozoflar, Aristoteles ve Stoacı düşünürlerin de etkisiyle, felsefe ve dinin aynı hakikati içerdiğini ifade etmeye yönelmişlerdir. Fakat dinlerin gelişimi ve dinlerin niteliği yönündeki farklı düşünceleri benimsemeleri nedeniyle birbirinden ayrı görüşler savunmuşlardır. Onlar din-felsefe ilişkisini tartışmalarında iki temel soru göze çarpar. Bu sorulardan ilki, "felsefe mi dine, yoksa din mi felsefeye kaynaklık etmiştir" sorusu; ikinci soru ise, "felsefe mi, yoksa din mi üstündür" sorusudur. İlk sorunun yanıtı genelde dinin felsefeye kaynaklık ettiği yönündedir. Bu anlayış çerçevesinde onlar, yer yer Antik Yunan filozoflarını peygamber olarak sunmuşlardır. İkinci soruya verilen yanıt ise daha karmaşıktır ve bu konuda her düşünürü birbirinden ayıran belli farklar söz konusudur. İslam dünyasında din-felsefe ilişkisi sorununa sistematik açıdan eğilen ilk düşünür Kindi'dir (ö. 866). Kindi'ye göre felsefe de din de hakikatin bilgisini araştırır. Bu açıdan her ikisinin de yöneldikleri ve inceledikleri konu benzerdir. Fakat onda din, felsefeden daha önceliklidir. Çünkü dinin anlatımı hem sembolik hem de yalın anlatımı bir arada bulundurur. Bu yönüyle de hem seçkinlere hem de halka seslenir. Kindi, er-Razi ve İbn er-Ravendi gibi din karşıtı düşünürleri de eleştirerek, Tanrı'nın her şeyi yoktan yarattığını, mucizenin olurluğunu, peygamberin gerekliliğini ve doğruluğunu ve aynı zamanda bedensel dirilişi de kanıtlamaya yönelmiştir. Felsefeyi ilk hakikatlerin araştırılması olarak gören Kindi, din adına

---

²¹ Rahmi Karakuş, *Felsefe Tasavvurumuz*, ss. 61-63.

hakikatin araştırılmasını eleştirmiş ve savunmacı bir yöntemle felsefe ile ilgilenmenin gerekliliğini vurgulamıştır.²² Kindi şöyle söylemiştir:

Kim hakikati araştırmayı küfür diye reddederse, kendisi kâfirdir. Çünkü hakikati bilmek tanrısalılığı, Tanrı'nın birliğini, fazileti, ona ulaşmanın yolunu ve onun zıtlarından korunmayı bilmektir. Bu da tamamen, Tanrı'nın sadık elçilerinin getirmiş olduğu şeydir.²³

Farabi (ö. 950) ve İbn Miskeveyh'e (ö. 1030) göre, din ve dinsel bilgi, toplumsal düzeni sağlama ve insanın mutluluğunu elde etmek açısından önemlidir. Farabi'ye göre din simgesel bir bilgi olduğu için, doğrudan bilgi veren felsefe düzeyine ulaşıp evrensel bir nitelik kazanamaz. Ona göre din, eğitimde önemli bir işleve sahiptir, bu işlev de öğrencinin zihnini felsefeye hazırlamaktır. Onun düşüncesine göre İslam peygamberi hem bir filozof hem de bir peygamberdir. Farabi'nin bu anlayışı onun siyaset kuramını da etkilemiştir. *el-Medine el-Fazıla ve es-Siyase el-Medeniyye* adlı eserinde o, yöneticinin bilge olması gerektiğini vurgulamıştır. Bilge hükümdarı hem filozof hem peygamber olarak sunduğu Hz. Muhammed'in özellikleriyle donatmıştır.²⁴ İbn Tufeyl (ö. 1185-6) ise bu görüşe yönelik düşüncelerini *Hayy İbn Yakzan* adlı eserinde ortaya koymuştur. *Hayy İbn Yakzan* da kurgusal bir öyküyle rasyonel ve mistik hikmetin birliği tezini kanıtlamaya çalışmıştır. Onun düşüncesinde felsefe ve din aynı şeydir. Bunlardan ilki yani felsefe seçkin birkaç kişiye karşılık gelmektedir. Bu düşünceye vakıf kişiler kendi kendilerine, felsefi söylem ve mistik keşifleriyle en yüksek bilişsel düzeye ulaşabilirler. İkincisi ise geniş halk kitlelerine karşılık gelir. Bu gruptakiler de ona göre, kutsal metnin duyuşal temsillerine muvafakat göstermeli ve onun emir ve yasaklarına sorgulanmaksızın boyun eğmelidir.²⁵ Klasik Dönem'in bu tutuma sahip son düşünürü İbn Rüşd'dür (1126-1198). Onun din felsefe ilişkisine yönelik tartışmaları iki açıdan önemlidir. İlk olarak o, Gazzali karşısında felsefeyi savunmuştur, ikinci olarak da Gazzali'nin ve onun mensubu olduğu inanç sistemlerini eleştirmiş ve *Kur'an*'a bağlı yeni bir inanç sistemi oluşturmayı denemiştir. İbn Rüşd felsefenin amacının hakikatin bilgisini elde etmek olduğunu ve hakikatin bilgisinin de bizi Tanrı'ya götüreceğini ifade eder.

²² Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, ss. 150-152.

²³ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s. 152.

²⁴ Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, ss. 152-153.

²⁵ Macit Fahri, *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, ss. 129-137.

Onun kanısına göre, din ve felsefe asla çelişmez. Çünkü hakikat hakikate zıt olamaz.²⁶ O, kendini şöyle ifade eder:

Biz Müslümanlar topluluğu olarak, kesinlikle biliriz ki, delil ve açık kanıt (burhan) dayanan bir düşünce tarzı (gerçek felsefe) şeriatın getirdiğine aykırı düşecek bir sonuç meydana getirmez. Çünkü gerçek gerçeğe zıt olamaz. Bilakis gerçek olan her şey, gerçek olan diğer bir şeye uygun olur, ona ve doğruluğuna kanıtlık eder.²⁷

İbn Rüşd, din ile felsefe arasında çelişmeli bir görünüm varsa bunu ya bilgi yanlışlığına ya da dinin doğru yorumlanamayışına dayandırmıştır.²⁸

Modern Dönem’de, bu uzlaştırıcı yaklaşımın daha geniş bir biçimde yankılandığını söylemek gerekir. Bu yaklaşımın öncüleri arasında Cemaleddin-i Efgani, Muhammed Abduh, Ahmet Mithat Efendi, M. Şemseddin Günaltay, Babanzade Ahmet Naim, Elmalılı Hamdi Yazır, Muhammed İkbâl, İsmail Hakkı İzmirli, İsmail Fenni Ertuğrul, Şehbenderzade Ahmet Hilmi, Ziya Gökalp, Mustafa Şekip Tunç gibi isimler yer alır. Cemaleddin-i Efgani (1838-1897), İslam’ın bir ilim ve medeniyet dini olduğunu, felsefi ilimlerin medeniyetin geleceği bakımından hayati önem taşıdığını vurgulamıştır. Ona göre felsefi araştırmalar İslam’ın ruhuna zıt olmak bir yana tam tersine emredilmiş ve övülmüştür.²⁹ Elmalılı Hamdi Yazır (1878-1942), din etrafında değerlendirme yaptığı gibi geleneksel ilim anlayışını da benimseyen bir düşünürdür. Ona göre “her ilmin bir nakliyatı, bir de akliyatı” bulunur. Geleceği geçmişle kurmak düşüncesinde olan Hamdi Yazır gelenekten vazgeçmemiştir, geleceği geçmiş ve bugünün ilmiyle kurmak düşüncesindedir. Felsefe hakkında ise şu sözleri sarf etmiştir. Felsefe eskiden beri yapmakta olduğu gibi bilgiler arasındaki uygunluğu sağlamalı ve fenlerin içtimai kıymetini verecek felsefi içtihatlarla bulunmalıdır. Ona göre felsefi düşüncenin geldiği son nokta “felsefe-i din” olmuştur ve böylece felsefe hikmet adını almıştır. Günümüzde felsefe ile din arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması için peygamberlik konusunun felsefeye dâhil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu şekilde aradaki pürüzler giderilecek ve bilgi konusunda yeni ufuklar açılacaktır. Babanzade Ahmet Naim (1872-1934), felsefe konusunda İ. Hakkı İzmirli ile paralellik gösterir. Ona göre, ilim ve felsefe mukayesesi yapıldığında felsefe, metafizikten başka bir şey değildir.

²⁶Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, ss. 154-155.

²⁷Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s. 155.

²⁸Hasan Aydın, *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, s. 155.

²⁹ İlhan Kutluer, “Felsefi Düşünce”, *DİA*, c.5, İstanbul 1992, s. 156.

Ahmet Naim'e göre Türk kültür hayatının son derece zengin bir felsefe birikimi vardır. Ancak Batı'yı bilenlerin felsefe konusundaki bilgisizlikleri ve "ulum-i Arabiye'de" birikimi olanların da Batı'yı bilmemeleri, özellikle kavramlar açısından içinden çıkılmaz bir hal alır ve sonuç olarak geçmiş ve gelecek arasındaki bağ kopar. Başka bir deyişle, düşüncede devamlılık ve kültürel açıdan kişilik bütünlüğü zarar görür. Aktarılanlardan anlaşılacağı üzere Ahmet Naim, kelimeler veya metafizik noktasından felsefe kavrayışları öne sürerek, geleneksel unsurları muhafaza eder.³⁰ İsmail Fenni Ertuğrul (1855-1946), vahdet-i vücudu benimseyen modernist İslam filozoflarından. Şehbenderzade Ahmet Hilmi ile aynı konularda çalışmıştır. Çağdaş Batı felsefesi ile ilgili çalışmalarıyla da eski vahdet-i vücud fikirlerini canlandırmıştır. İlk defa Muhyiddin Arabi'nin "vahdet-i vücudu"nu Batı felsefesiyle karşılaştırmış ve felsefeciler içinde yerini göstermiştir. Ona göre Eflatun gibi bazı filozoflar maddenin kadim olduğundan, Allah'ın kadim oluşunu kastetmişlerdir. Bu noktayla onlar İslam'ın ve vahdet-i vücudun görüşlerinden ayrılmazlar. Tahlillerinin objektifliği bakımından Fenni, meslektaşı ve düşünce arkadaşı Ahmet Hilmi'den daha ölçülü ve daha kuvvetlidir.³¹ Ziya Gökalp (1876-1924), göre ilim maddi gerekliliği, tabii seçkinleşmeyi ve evrimi meydana koymuştur. Metafizik ruhi gerekliliği, ruhi seçkinleşme ve evrimi göstermiştir. Felsefe, yeni değerler takdir edeceği ve yaratacağı zaman hakikat ve özlerdeki eğilimleri göz önüne almalı, yarattığı değerlere müspet bir esas vermek için ilimle ve metafizikle çelişik olmamak, onlarla ahenkli olacak ideallere değer vermek zorundadır. Bu şartları dikkate alan felsefe, tasarlanmış yetkinliklere değer vermekle yaratıcı görevini görmeye başlar ve insandan bir üst-insan türeyebileceği, tabiatüstü (fevk en-nasut) bir hayat yaşanabileceği kanılarına uyanır. Gökalp bunu bugünün felsefesi diye tanımlar. O, İslam âlimlerinin bugünkü felsefeye en yakını Muhyiddin der. Çünkü Muhyiddin, onun gözünde sufîyenin zevk ile ulaştıkları sezgi hallerini akılla ifade ederek tasavvufu felsefeyi uzlaştıran bir reformcudur. Filozof da akıl ile kalbi uzlaştırmaya çalışan, müspet ilimlerle değer duyguları arasındaki aykırılığı barış haline getirmeyi gaye edinen kişidir. Ona göre böyle bir savaş içinde bulunan kişinin kurtuluş yolu felsefeye doğru gitmektir.³²

³⁰ Rahmi Karakuş, *Felsefe Tasavvurumuz*, ss. 50-54.

³¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, ss. 398-434.

³² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, ss. 446-447.

Görüldüğü gibi İslam'ın klasik çağından Modern Dönem'e değin geçen sürece bakıldığında din-felsefe ilişkisine yönelik zengin bir düşünsel mirasla karşılaşmaktadır. Bu miras, Tanzimat'la başlayan, I. ve II. Meşrutiyetle devam eden süreçte, zenginleştirilerek devam etmiştir. Bu süreç Cumhuriyet Dönemi'nde de kesintisiz sürmüştür. Bu sürece, din adamları ve felsefecilerin yanında edebiyatçılar da dâhil olmuştur. Edebiyat çevrelerinde yazılan eserlerde, din-bilim; din-felsefe ilişkisi, geri kalmışlık sorunu bağlamında ele alınıp işlenmiştir. Bu sürece en çok katkı sağlayan düşünürlerden birisi hiç kuşkusuz Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır. O, hem geçmiş birikimi, hem de dönemindeki tartışmaları dikkate alarak, din-felsefe ve bilim ilişkilerine yönelik zengin içerikleri olan eserler vermiştir. Natüralist edebiyat akımının önemli bir temsilcisi olarak beliren Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yapıtları hem gözlem verilerine dayanma hem de gerçekçi olma bakımından önem taşır. Bu bakımdan onun sunduğu, din-bilim ve felsefe ilişkisine ait söylemler, Cumhuriyet'in ilk yıllarının tartışmalarına ışık tutacak düzeydedir.

Onun, din-felsefe ve bilim ilişkilerini nasıl sorunsallaştırdığını, görmek bakımından kendisinden önceki tartışmalar ne denli önemliyse, hayatı ve yaşam tecrübeleri de o denli önemlidir. Çünkü bir düşünürü geçmişten koparmak mümkün olmadığı gibi yaşam deneyimlerinden ayrı düşünmek de doğru değildir. Bu yüzden, onun yaşam deneyimlerini serimlemek için, kısaca da olsa hayatı, eserleri ve temel düşüncelerini ele almak, ardından din-felsefe ilişkisi sorunsalını nasıl irdelediğini göstermek gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'IN HAYATI, ESERLERİ VE TEMEL DÜŞÜNCELERİ

1.1. Hayatı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, 17 Ağustos 1864'te İstanbul'da doğmuştur. Babası hünkâr yaveri Mehmet Sait Paşa, annesi Ayşe Sıdıka Hanım'dır.³³ Mehmet Sait Paşa, edebiyata ve tarihe meraklı, Divan Edebiyatı anlayışı çerçevesinde şiirler kaleme alan aydın bir kimsedir. Oğlunun iyi bir şekilde yetişmesini çok istemiş, ancak askerlik mesleğinin verdiği sorumluluklardan ve sürekli yer değiştirmeleri dolayısıyla bunu tam anlamıyla başaramamıştır.³⁴ Annesi o küçük yaşta ölen için Aksaray'daki anneannesi ve teyzesi onu büyütmiştir. İlk olarak Aksaray'da Yakup Ağa Mahalle Mektebi'ni ve Mahmudiye Rüştüyesini bitirmiş, daha sonra devlet dairelerine memur yetiştiren Mahrec-i Aklam'a devam etmiştir. 1880 yılında Adliye Nezareti Umur-u Cezaiye Kaleminde (Ceza İşleri Bürosu) memur olarak çalışmaya başlamış ve daha sonra İkinci Ticaret Mahkemesinde görev almıştır.³⁵ Fakat burada sıkıldığı için istifa etmiş ve memurluk hayatı da noktalanmıştır. Artık o, kendini, babası gibi edebiyata vererek, ilk romanı *Şık*'ı yazmaya başlamıştır. Gerçekte onun ilk eseri henüz 12 yaşında iken kaleme aldığı "Gülbahar Hanım" adını taşıyan bir hikâyedir. Ancak bu eseri Aksaray yangınında kül olmuştur.³⁶

Onun yayımlanan ilk yazısı "İstanbul'da Bir Frenk" tir. 1884 yılında Ceride-i Havadis'de yayımlanmıştır. 1888 yılında tefrika edilen ilk romanı *Şık*'la birlikte

³³ Ali Serdar, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Ahlak Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi/Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s. 1.

³⁴ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990, s. 1.

³⁵ Ali Serdar, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Ahlak Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 2.

³⁶ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 5-6.

Ahmet Mithat'ın daveti üzerine Tercüman-ı Hakikat'te çalışmaya başlamıştır. Bir davet üzerine Tercüman-ı Hakikat'te yazmaya başlayan Gürpınar'ın yazı ve romanlarının tefrikaları, Cumhuriyet, İkdam, Milliyet, Sabah, Söz, Vakit, Zaman ve Ziya gibi gazetelerde yayımlanmıştır.³⁷

Yazı dünyasına Ahmet Mithat Efendi'nin desteği ile girmiştir. O üstadı Ahmet Mithat Efendi gibi tek bir batılı akıma bağlı kalmamıştır. Onun yazı hayatına başladığı yıllar, Tanzimat ikinci dönem şair ve yazarlarının edebiyat dünyasına egemen olduğu ve Servet-i Fünuncuların yazı alanına çıkmaya başladığı yıllardır. Ancak o Servet-i Fünun edebiyatına karşı hiçbir yakınlık duymamıştır. Yazılarında, yazma konusunda özgürlük alanını daraltmayarak kendi özgün tarzında eserler vermiştir.³⁸

Yazma konusundaki sürekli özgürlük isteği, evlilik kurumu hakkındaki düşüncelerine de yansımıştır. Evliliğe sıcak bakmamasının ve hiç evlenmemesinin sebebini ise şöyle açıklamıştır:

Yattığım odada başka nefes istemem, sinirlenirim; bunun içindir ki misafirlikte de kalmam. Efendim, muharrirlerden kim evlendiyse, artık yazamaz olmuştur. Ernest Renan da bekârmış, kendisine sebebini sormuşlar; “İnsanlar iki kısımdır. Bir kısmı dimağ ile bir kısmı bedenle çalışır. Ben birinci kısmımdanım.” cevabını vermiş.³⁹

Gürpınar, 1884 yılından yaşamına veda ettiği 1944 yılına kadar aralıksız yazmıştır. Yazılarını yayımlamaya Meşrutiyet Dönemi'nde (1901-1908) ve 1. Dünya Savaşı (1914-1918) yılları arasında ara vermiştir. Ara verdiği dönemler onu yazılarına da yansımıştır. 1901 yılına kadar olan dönemde romanlarında ağırlıklı olarak Batılılaşma ve kadın-erkek ilişkilerine yer vermiştir. 1908'den sonra batıl inançlar konusunu işlemiş ve 1919'dan sonra da bu konulara devam etmiştir. Bu konulara devam etmekle birlikte suç-ceza, adalet-adaletsizlik gibi toplumsal düzenle ilgili konuları da ele almaya başlamıştır.⁴⁰

Yazılarında genellikle okurlarını bilinçlendirmeye, çağdaştırmaya, boş inançlardan ve çağ dışılıklardan kurtarmaya çalışmıştır. Sanatı, halkı yükseltmek için

---

³⁸ Sevgül Türkmenoğlu, “Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Eserlerinde Kadınlar”, *İdil Dergisi*, sayı:12, Van 2014, s. 81.

³⁹ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, s. 14.

⁴⁰ Ali Serdar, *Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Ahlak Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), ss. 3-4.

bir araç olarak görmüştür. Bu yüzden de bütün yazarlık hayatı boyunca üzerine gitmediği ve eleştirip alay etmediği toplumsal kurum kalmamıştır.

Sanat yaşamında gerçekçilik ve doğalcılık akımlarından çok etkilenmiştir ve bu akımlara uygun yapıtlar vermiştir. Onun doğalcılığı diğer doğalcılardan farklıdır. Çünkü doğalcıların genel olarak işlediği her toplum için geçerli ilişkilerdir. Örneğin; aşk, cinayet, evlilik vb. Gürpınar onlardan farklı olarak yazılarında kendi toplumunun ilişkilerini işler.⁴¹

O bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beşinci ve altıncı dönemlerinde Kütahya Milletvekili olarak bulunmuştur. Kitaplarından kazandığı para ile yaptırdığı ve ömrünün uzun yıllarını geçirdiği, Heybeliada'daki evinde 8 Mart 1944 günü yaşamı sona ermiştir.⁴²

1.2. Eserleri

Önder Göçgün, onun işlediği konuları “ Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanları ve Romanlarında Şahıslar Kadrosu” adlı yapıtında şöyle sınıflandırmıştır:

- Batılılaşmayı yanlış anlayan, davranışları Türk toplumunun gelenekleriyle zıt olduğu için gülünç duruma düşen, alafranga ve züppe tiplere yer veren eserleri; Şık, Mürebbiye, Metres, Şıpsavdi, Tutuşmuş Gönüller, Gönül Bir Değirmendir Sevda Öğütür, Dirilen İskelet, Kaderin Cilvesi, Can Pazarı.
- Toplumun gerisine itilmiş, yokluklar içinde kıvranan, aciz kimseleri ve onların problemlerini, düştükleri kötü durumları ele alan eserleri; İffet, Nimetşinas, Hakka Sığındık, Billur Kalp.
- Batıl şeylere inanan tipleri konu edinen eserleri; Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç, Gulyabani, Cadı, Efsuncu Baba, Muhabbet Tılsımı, Mezarından Kalkan Şehit, Şeytan İşi.
- Karı-koca arasındaki geçimsizlikleri ve bunların temelindeki nedenleri işlediği eserleri; Mutallaka, Tebessüm-i Elem.

⁴¹ Kemal Bek, “Hüseyin Rahmi Gürpınar”. Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 10-18.

⁴² Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, s. 10.

• Kadın ya da erkeğin isteğine aykırı olarak yapılan evlilikleri ve bu evlilikler sonucunda oluşan olumsuzlukları ele alan eserleri; Bir Muadele-i Sevda, Tesadüf, Sevda Peşinde, Son Arzu.

• Yaşlı erkeklerle evlendirilen genç kızların sıkıntılarını ve yaşlıları olan delikanlılarla olan ahlak dışı münasebetlerini konu alan eserleri; Toraman, Cehennemlik, Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı? , Namuslu Kokotlar.

• Toplumunu temelinden sarsan fuhuş hakkında da gerçekçi eserler kaleme almıştır. Eserleri; Hayattan Sahifeler, Kokotlar Mektebi.

• Felsefeyi hareket noktası olarak, dünyayla ve ahiretle ilgili konularla uğraşan filozof tavırlı kişileri, onların düşünce yapılarını, özelliklerini ve davranışlarını komik bir şekilde ele aldığı eserleri; Deli Filozof, İnsanlar Önce Maymun Muydu? .

• Ruhsal olarak hasta tipleri ve onların toplum içerisindeki olumsuz hareketlerini psikolog titizliği ile incelediği eserleri; Ben Deli Miyim? , Utanmaz Adam.

• İlerlemiş yaşlarına rağmen, hala olgunlaşmamış ve kendini cinsel içgüdülerine teslim eden tiplerini ele aldığı eserleri; Evlere Şenlik Kaynanam Nasıl Kudurdu? .

• Tehdit edip para karşılığında insanların kaçırıldığı ve onlara türlü işkenceler eden eşkıya tipli kişileri ele aldığı eserleri; Eşkuya İnde.

• Baştan sona polisiye olan, cinayet kavramı etrafında dönen, gerilimi yüksek eserleri; Kesik Baş.

• Ruhçuluğun hayatının önemli bir cephesi olan kişileri ve onların maceralarını ve onların zaman zaman geçirdikleri ruhsal problemleri konu edinen eserleri; Ölüler Yaşıyor mu? .

• Davranış bozuklukları gösteren ve çareyi canlarına kıymakta bulan kimseleri ele aldığı eserleri; Ölüm Bir Kurtuluş mudur?⁴³

Öyküleri: Kadınlar Vaizi (1920), Meyhanede Hanımlar (1924), Namusla Açlık Meselesi (1933), Katil Buse (1933), İki Hödüğün Seyahati (1933), Tünelden İlk Çıkış (1934), Gönül Ticareti (1939), Melek Sanmıştım Şeytanı (1943), Eti Senin Kemiği Benim (1963).

---

⁴³ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 43-45.

Tiyatroları: Hazan Bülbülü (1916), Kadın Erkekleşince (1933), İki Damla Yaş (1973), Tokuşan Kafalar (1973).

Tenkitleri: Cadı Çarpıyor (1913), Şakavet-i Edebiyye (1913).

Makaleleri: Müntehabat-ı Hüseyin Rahmi / Bülbül Yuvası (1889-1890), Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mektupları ve Tiyatro Eleştirileri (1998), Gazetecilikte İlk Yazılarım (1999).⁴⁴

Tercümeleleri: 113 Numaralı Cüzdan (Emile Gaboriau'dan) -1889, Bir Kadının İntikamı (Emile Gaboriau'dan) – 1891, Paris'de Bir Teehhül (Arnold ve Jules Claretie'den) – 1892, Frederick İle Bernerette (Alfred de Musset'den) – 1896, Biçare Bakkal (Paul de Kock'dan) – 1903.⁴⁵

1.3. Yaşamının Sanatı Üzerindeki Etkileri

Hüseyin Rahmi, halka bir ilkokul öğretmenliği yapmakla övünen Ahmet Mithat Efendi ekolünün genç temsilcilerindendir. Onun yapıtları, sadece halkçı değil, daha açık seçik ve daha güçlü bir kalemle yazılmıştır. Bu yüzden ona “Avami” (halk ağzıyla) denilmesini o hiçbir şekilde kabul etmemiş ve bu sözü söyleyenlere şu şekilde karşılık vermiştir⁴⁶:

Halk bilgisizlik içinde boğulsun, koca bir millet yoksulluğa mahkûm olsun, biz karşıdan seyrine bakalım öyle mi? Siz edebiyatı, kendi aranızda geçen kalp akçaya, yalnız seçkinlere özgü bir şifreye çevirmek istiyorsunuz. Kendi yolunuzun dışında kalanları akıl sahibi saymamaya kalkışyorsunuz.⁴⁷

Onun sanatında, yaşamının daha doğrusu yaşamındaki kişiler ve olayların büyük etkileri olmuştur. O daha 4-5 yaşlarında iken evlerine gelen komşu kadınlardan özellikle de bunlar arasında bulunan Penbe Hanım'dan dinlediği masal ve hikâyelerle, çocuk yaştan itibaren dolaylı bir şekilde de olsa edebiyata karşı ilgi duymaya başlamıştır.

Yapıtlarında etkisinde kaldığı Penbe Hanım'ın anlattığı, perili ve gulyabanili masallar dikkat çekmektedir. Bu ve benzeri masal ve hikâyeler, onun ileride kaleme

⁴⁴ Kemal Bek, “Hüseyin Rahmi Gürpınar”. Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 18.

⁴⁵ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, s. 76.

⁴⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gazetecilikte Son Yazılarım 3 Yankesiciler Kulübü*, çev.: Abdullah-Gülçin Tanrıku, Özgür Yayınları, İstanbul 2004, s. 330.

⁴⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gazetecilikte Son Yazılarım 3 Yankesiciler Kulübü*, s. 330.

alacağı romanların temelini teşkil etmiştir. Bunlar arasında gerçek dışı unsurları barındıran ve fantastik unsurlara inanan tipleri konu edinen; *Kuyruklyıldız Altında Bir İzdivaç*, *Gulyabani*, *Cadı*, *Efsuncu Baba*, *Muhabbet Tılsımı*, *Mezarından Kalkan Şehit* ve *Şeytan İşi* örnek olarak gösterilebilir.

Onun edebi kişiliğini tam anlamıyla tespit edip değerlendirmek için; onun pek az yakın dostunun bildiği özel hayatını, zevklerini, meraklarını, kültür seviyesini ve bunlara bağlı olarak ferdi psikolojisini dikkate almak gerekir. Çünkü onun hemen her eserinde, duygu ve düşüncelerinden ve kişiliğinin türlü yönlerinden izler bulabiliriz.⁴⁸ Bu konuda onun yakın dostu Ahmet Refik Sevengil, fikirlerini şu şekilde kaleme almıştır:

Hüseyin Rahmi ufak tefek, fakat hayrete layık bir dinamizm taşıyan bir vücutludur. Çeviktir, daima hareketlidir, yürümeyi sever; Heybeliada iskelesinden adanın oldukça uzak ve hayli dik bir tepesindeki evine daima yayan çıkar, adada sık sık yayan tur yapar, bahçesinde toprakla meşgul olur, yorulmaz. O'nun bu canlı, hareketli ve sıhhatli hali bizim için büyük bir sevinç sebebidir. Neşelidir; daima fevkalade enteresan mevzular, en canlı düşünceler, en güzel buluşlar gür bir pınardan akan su gibi kolaylıkla dilinin ucuna gelir; dinleyicisini meşgul ve memnun eden sözleri zarif nükteler ve güzel fıkralarla süslüdür. Aynı zamanda bu şen sohbetin, kuvvetli bir kültür fonu üstüne işlendiğini fark etmekte gecikmezsiniz. Ben kendisiyle her konuşmaktan, tadına doyum olmayan eğlenceli hasbihal arasında mutlaka yeni bir şey öğrenerek ayrıldım. Taşkın zekâsının parıltısıyla yanan canlı ve sevimli gözleri yakın uzak etrafındaki her şeyi ve kendisini terbiyeli, kibar ve insanı asla kırmayan bir istihzanın adesesini (alayın merceği) arkasından görmeye alışmıştır. En kederli zamanında, şimdi gözlerinden iki asil damlanın yuvarlandığını görürken, şimdi dudaklarından kendisini ve dinleyicisini lezzetle güldüren bir cümlenin ayrıldığını pek çok defalar işittim. Gülerken ağlamazsa da, ağlarken gülen hassas bir mizaç... Çocukluğu eski İstanbul hanımları arasında geçmiş; aradaki yarım asırdan hayli fazla olan zamana rağmen o hayatın tesirlerini jestlerinde kuvvetle muhafaza ediyor, gün görmüş, an'ane (geleneğe) sadık, kibar bir İstanbul hanımefendisi gibi ekseriya ellerini ya dizlerinin üstünde, ya göğsünün üstünde kavuşturarak oturur, gülerken parmakları birbirine bitişip güzel bir siper haline gelen bir eli ile ağzını örter; kakhahaları küçük, sessiz ve kibardır; dudaklarında sönen gülmesi, bir müddet de gözlerinde devam eder. Kadımlar arasında geçen çocukluk hayatından kalan başka bir hatıra da şu: Gayet iyi tentene örer, yastık işler, beyaz işi yapar.

---

⁴⁸ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 11-43.

Heybeliada'daki köşkünü ziyaret edenler, üstadın bu kabil eserlerini de görerek zevk duyarlar.⁴⁹

Onun hikâye ve romanlarında her zaman içinde yaşanılan hayat esas olmuştur. Elli yıllık hayatının her sahnesi bütün canlılığı ile eserlerine yansımıştır. O kendine has üslubu ile çeşitli edebi ekollerin, kalemine elverişli yönlerini almış, kesin hatlarda hiçbir edebi akıma bağlı kalmamış ve tamamıyla şahsi denilebilecek nitelikte eserler ortaya koymuştur.

Gürpınar, “bizim kabahatimiz felsefesizlik ve kültürsüzlük” demiştir.⁵⁰ Felsefeye duyduğu ilgi ile de *Deli Filozof ve İnsanlar Önce Maymun Muydu?* eserlerini kaleme almıştır. O bu eserlerle halkta felsefi bir zemin oluşturmak istemiştir. Yapıtlarında sürekli mizahi bir dil kullanmış, gözlemlerini ve yorumlarını da felsefi verilerden faydalanarak sunmuştur.⁵¹ Bu felsefi veriler, onun romanlarına öyle yansımıştır ki ülkemizde felsefeye yapılan tüm haksızlıkları verdiği örneklerle gözler önüne sermiştir.

O, okurlarını yüksek bir felsefeye doğru yükseltme amacından başka bir amaçla yazmamıştır. Bunun için de konularını seçerken, bunların yaşamın içinden sayfalar olmasına özen göstermiş ve İstanbul'un çeşitli yerlerini (kenar semtler, mezarlıklar, Çingene mahalleleri, konaklar, gazinolar vb. yerleri) eserlerinde okurlarına dolaştırmıştır.⁵² Bu yazılanlardan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki, onun eserlerinde yaşamının, gözlemlerinin ve karşılaştığı kişilerin büyük oranda etkileri gözükür, onun yaşamı ve sanatı iç içedir.

---

⁴⁹Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 13-14.

⁵⁰Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 22-36.

⁵¹Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gazetecilikte Son Yazılarım 3 Yankesiciler Kulübü*, s. 332.

⁵²Kemal Bek, “Hüseyin Rahmi Gürpınar”. Gürpınar, *Gazetecilikte İlk Yazılarım(1888-1898)*, çev.: Abdullah-Gülçin Tanrıkulu, s. 14.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA FİLOZOF TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

2.1. Filozof Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, felsefi ilgisi olan bir düşünürdür; bu yönüyle, onun Türk düşüncesinde modern edebiyatla felsefe arasında köklü bağlar kuran ilk düşünürler arasında yer aldığı söylenebilir. Anlaşıldığı kadarıyla, o, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk düşüncesini etkileyen Voltaire, F. W. Nietzsche, Schopenhauer gibi filozoflara ve yine o dönemlerde yaygın olan pozitivizm, natüralizm, evrimcilik gibi düşüncelere yoğun bir ilgi duymuştur. Bu düşünürler ve akımlarla ilgili çeşitli yazılar yazdığı gibi⁵³, bu düşünürler ve akımların bazı görüşlerini edebi yapıtlarında yarattığı tiplerle ete kemiğe büründürmeye çalışmıştır. Voltaire onun bir nebze dine eleştirel bakan⁵⁴ yer yer deist bazen ise ateist yönünün temel referanslarından. “Üstadım, pirim” diye bahsettiği Nietzsche⁵⁵, gelenek eleştirisi ve geleneksel ahlaka yönelik kritiklerinin referans noktası olmuştur. Schopenhauer'un ise daha çok aşka yaklaşımından etkilenmiştir.⁵⁶ O, bütün bu farklı yaklaşımlara tek bir temelde birleştirir ki, o da “tabiat”tır. Bu bakımdan onun felsefi ard alanında, tabiata köklü vurgu yapan ve metafizik eleştirisine yönelen natüralizm ve pozitivizmin köklü bir

⁵³ Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gazetecilikte Son Yazılarım 3 Yankesiciler Kulübü*, ss. 92-114. ; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, Everest Yayınları, İstanbul 2013, ss. 48-318. ; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, Everest Yayınları, İstanbul 2012, s. 7.

⁵⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 318.

⁵⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 48.

⁵⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 85-86.

yer edindiği söylenebilir.⁵⁷ O, bu natüralizm ve pozitivismi, 19. yüzyılın en tartışmalı bilimsel teorilerinden birisi olan ve türleri tek kökene indirgeyip türleşmeyi doğal seçimle (natural selection) açıklayan Darwin'in evrim teorisiyle de desteklemeye çalışmış gibi görünmektedir.⁵⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaygın olan bu yaklaşımları ve bu yaklaşımlara yönelik karşı çıkışları, edebiyatı araçsallaştırarak ortaya koymayı denemiştir. Bunu yaparken, deli filozof kavramsallaştırmasıyla⁵⁹ bir filozof tipi de yaratmıştır. Bu tiplere, hem toplumun, Batı'dan aktarılan bilim ve felsefeye yaklaşımlarını hem de tez-antitez biçiminde ileri sürülen görüşleri görmek bakımından önemlidir. O bu tipi, *Deli Filozof* ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* eserlerinde ortaya koyar.

Hüseyin Rahmi'nin bu romanlarında yarattığı filozof tipi; yerleşik kültürel, siyasal ve sosyal değerler içinde sorulması gereken aykırı soruları sorarken işi deliliğe vuran; düşüncelerini ve insanlık âlemi hakkındaki hükümlerini verirken felsefe yapmaya çalışan aykırı bir kişidir. Bu yüzden ona deli sıfatı da iliştilmiştir.⁶⁰ Öyle görünüyor ki, insanın hakikati söylemesi için ya deli ya da veli olması gerektiği yönündeki Türk kültüründeki söylem, Hüseyin Rahmi'ye bir çıkış yolu sağlamıştır. Romanlarında yarattığı filozof tiplerini bir anlamda onun görüşlerinin sözcüsü durumundadır. Romanlarında şahıslara verdiği isimler ise onların nasıl olduklarını ima edecek niteliktedir.⁶¹ *Deli Filozof* romanındaki filozof Hikmetullah tiplerini⁶² ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanındaki filozof Mualla Lahuti'yi⁶³ bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Hikmetullah "Allah'ın hikmeti" anlamına gelir. Din ve Tanrı'yı sorgulayan filozofun adının Hikmetullah olması, Hüseyin Rahmi'nin güçlü dilinin ve ironik yönünün ürünü olsa gerekir. Filozof Hikmetullah'a hikmetten uzaklaştığı, hikmeti reddedip felsefeye geçtiği için Deli Filozof denilmektedir.⁶⁴ Diğer filozof tipleri olan Mualla Lahuti isminin analizini yapmak gerekirse

⁵⁷ Şaban Sağlık, "Metafizigi, Logosu, Ethosu ve Nomosu Mithosta Buluşturan Roman Deli Filozof", haz.: Ahmet Eyim-Eren Rızvanoğlu-Melih Erzen-Vefa Taşdelen-Zeki Taştan, *Felsefe Edebiyat Sempozyumu*, Van, Nisan 2015, s. 384.

⁵⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 7.

⁵⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 5-6.

⁶⁰ Mehmet Narlı, "Hüseyin Rahmi ve Delilik Felsefesi", haz.: Ahmet Eyim-Eren Rızvanoğlu-Melih Erzen-Vefa Taşdelen-Zeki Taştan, *Felsefe Edebiyat Sempozyumu*, Van, Nisan 2015, s. 193.

⁶¹ Şaban Sağlık, "Metafizigi, Logosu, Ethosu ve Nomosu Mithosta Buluşturan Roman Deli Filozof", s. 388.

⁶² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 5.

⁶³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 6.

⁶⁴ Mehmet Narlı, "Hüseyin Rahmi ve Delilik Felsefesi", s. 195.

Mualla “yüce-yüksek”; Lahuti “tanrısal” demektir.⁶⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar aslında filozof tiplmelerine verdiği isimlerle ve kullandığı ironik dille okuyucularına mesajını çarpıcı bir biçimde aktarmaya çalışıyor gibi görünmektedir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, *Deli Filozof ve İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanlarındaki filozofların yani Hikmetullah’ın ve Mualla Lahuti’nin felsefeye yaklaşımları ve felsefe yapış tarzları ve pek çok konuda geliştirdikleri argümanlar benzerlik gösterir. Felsefeyle ilgili birçok konuya değinen bu filozoflar, sık sık toplumun felsefe ihtiyacından ve eski felsefenin terk edilip yeni usullerin, yeni yaklaşımların denenmesi gerektiğinden bahsederler.⁶⁶ Bu yönüyle, Osmanlı’nın son döneminden beri sık sık gündeme gelen eski-yeni, gelenek-modern ikilemi ve çatışması, edebiyat alanına taşınarak yeni-eski felsefe çatışması olarak sunulur. Sözgelimi, bir filozof olarak Hikmetullah, felsefenin kuramsal ve metafizik olan kısmıyla pek ilgilenmez. Hayatın uygulamalı bir felsefe olduğunu ve bundan lazım olan derslerin çıkarılması gerektiğini düşünür.⁶⁷ Bu yönüyle Hikmetullah tam bir eylemci ve eylemsel pragmatisttir. O, bu pragmatizmin yaşam bulması için eski felsefenin, insana bir yarar sağlamayan metafizik sorunlara eğilen anlayışların terkedilmesi gerektiğini söyler. Çünkü bu eski felsefenin pratik bir değeri olmadığı gibi, bilimsel bir değeri de yoktur. Ona göre, eski felsefe, ilm-i kelim, akait gibi bir şeydir. Dogmalarla uğraşan bir felsefedir. Temel sorunsalı da, insanın varlığı ya da yokluğu konusunda hiçbir zaman bilimsel bir şey söyleyemeyeceği, büyük meçhul (büyük bilinmez), vacib el-vücut (zorunlu varlık) ya da Tanrı’dır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, eski felsefeyi reddeden filozof Hikmetullah tiplemesinin diliyle şöyle der:

Bugün birçok memleketlerin üniversitelerinde okutturulan resmiyeti haiz felsefe ise, ilmin bugünkü manasıyla bu nama istihkakı olmayan, her satırında vacib’ül-vücut (zorunlu varlık) ile uğraşan, büyük meçhulün sübutunu iddia hedefinden ayrılmayan ve asırlardan beri yerinde sayan, hiçbir hakikate vasil olamayan ve zihin oyalamaktan başka bir işe yaramayan bir mantık, bir ilm-i kelim, bir nevi akait (Bir dinin öğrenilmesi gereken inançlarının ve tapınma kurallarının tümüdür.) kitabıdır. Geçmiş asırların bu paslı anahtarlarıyla hiçbir müspet ilim kapısı açılmaz. (...) Artık tasdikât, tasavvurat (düşünceler), idrak-ı dâhili, idrak-i haric-i, idrak-i batını, mela, helal ve emsali dipsiz kelimelerin bulanık derinliklerine dalarak zihin yoracak, akıl kaybedecek

⁶⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 63.

⁶⁶ Şaban Sağlık, “Metafiziği, Logosu, Ethosu ve Nomosu Mithosta Buluşturan Roman Deli Filozof”, s. 391.

⁶⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 8.

zamanda değiliz. Aklın, zihnin, dimağın ne olduğunu anlamak istiyorsak, bunu Eflatun'dan, Aristo'dan kalma binlerce senelik mantık, felsefe bilmecelerinden değil, doğrudan doğruya fizyolojide, psikolojide aramalıyız. Eski felsefenin aksülamelinden (reaksiyon, tepki) doğacak yeni cezri felsefeye dönülmelidir. Her noktada bugünkü tecrübi ilimler, fenlerle mutabık, müşârik (ortak, bir işte beraber olan anlamına gelir) entelektüalist felsefeye.⁶⁸

Bu söylemiyle Hikmetullah tiplemesinin ilerlemeci bir bakış açısına sahip olduğu, eski metafizik sorunlarla uğraşan felsefenin terkedilmesi gerektiği, değiş yerindeyse eski felsefenin yerinin deneysel bilimlerin aldığı inancında olduğu anlaşılmaktadır. Eğer bir felsefe olacaksa, bu müspet felsefe ya da müspet bilimlerden yararlanan entelektüel bir felsefe olmalıdır. Bu bakış açısının, felsefeyi bilimsel zemine çeken pozitivist gelenekle köklü bir bağının olduğu açıktır.

Filozof Hikmetullah, felsefe yapsa da, yer yer kendisinin tam bir filozof olmadığını söyler ve asıl filozof unvanını alan kişilerin tüm tecrübi bilimlere sahip olması gerektiğini ima eder. Yani bilimsiz felsefe yapılamaz demeye çalışır. Fakat bilimsel temele dayalı bir felsefe yapmak hiç de kolay değildir. Çünkü böyle bir felsefe tüm bilimleri kuşatmayı gerektirir. Bu yüzden filozof olmak geniş bir bilgi birikimini gerektirdiği gibi, köklü bir cesaret erdemi gerektirir. Bilge filozof, bildiklerini kendine saklayan birisi değil, bilgisiyle halka ışık olandır. Fakat bu ışık olma çabası, filozofun yer yer toplumla çatışmasına, toplumdan sürülmesine ve toplumuna yabancılaşmaya da yol açar. Bu nedensiz değildir; filozofun bilimsel bir temelde ulaştığı dini, siyasi ve ahlaki kanılar toplumun genelinin kanılarıyla çatışır. Bu yüzden filozof toplumsal olan bir ötekidir. Nitekim Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hikmetullah'ın dilinden bu durumu şöyle anlatır:

Beyefendi insan her şey olduktan sonra filozof olur. Filozofluk mevcut ilimleri, fenleri muhittir. Bendeniz tam filozof değil, bu nihayetsiz ilmin aciz bir çömeziyim. (...) Tam filozof, halk arasında yaşayamaz. Çünkü tam filozof dinî, siyasî, ahlakî kanaatlerini hiç saklamadan söyler. Neticede dövülür, kovulur, sürülür, belki de asılır.⁶⁹

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın bir diğer filozof tiplemesi olan Mualla Lahuti de Hikmetullah Efendi gibi ülkemizdeki felsefe ihtiyacından ve eski felsefenin terk edilip yeni usullerin denenmesi gerektiğinden bahseder. O, felsefenin bizim memlekette şeytan işi, hokkabazlık olarak görülmesinden sürekli yakınıdır. Mualla

⁶⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 321.

⁶⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 111.

Lahuti'ye göre "baş ilim felsefedir, hakikati aramaları itibarı ile de diğer ilimler onun hizmetkârı durumundadır."⁷⁰ Ancak, felsefe ona göre, son dönemlerde Türkçeye aktarılmış olsa da, dilini anlamak zordur. Türkçede iyi bir felsefe dili oluşturulamamıştır. Felsefeyle ilgilenenler de, felsefenin ne olduğunu hakkıyla biliyor değildirler. Türk toplumu özünde göçebe bir toplum olduğu için, ne dili ne de kültürü felsefe yapacak düzeyde gelişmiş değildir. Bu sorunlar yüzünden hem felsefeyle uğraşanlar hem de halk, felsefeye ilişkin yanlış bir kanıya, yanlış ve çarpık bir anlayışa sahiptir. Bu bağlamda Mualla Lahuti'nin şu sözleri oldukça manidardır:

Bizim memlekette felsefenin neye iyi geldiğini anladınız ya? Sıtmaya, baş ve karın ağrılarına, her türlü yellere, habis hummalara... Şeytan taşlamak için Arafat'a kadar gitmeye ne hacet... Bir filozof kafası bulup taşlarsın, işte buda odur. Felsefeye verilen manayı gör de gel bu diyarda filozof ol... Bizde felsefe makaleleri yazanlar bile bu ilmin ne olduğunu anlamadan ve anlatmadan çetrefil bir dil kullanıyorlar. Felsefeyi Fransızcada, İngilizcede, Almancada okur anlarsınız. Fakat Türkçesinden bir şey seçemezsiniz. Türk'üz. Dil bizim ama ilim ecnebi... Bir türlü Türkleşmiyor. Üstünkörü birkaç şey şavullayanlar (yoklamak) bu ilmi tamamıyla yutmuş oldukları çalımları ortaya çıkıyorlar. Bizde henüz felsefenin onda bir ıstılahları bile vaz' olunmamıştır. Bekliyoruz. Asya steplerinden gelecek... Yoncalar bitsin de otlayalım.⁷¹

Sürekli olarak gittiği her yerde gözlem yapan ve bunları not defterine kayıt eden, kütüphaneden hiç çıkmayan filozof Mualla Lahuti, sözlerine eski felsefe eleştirisi yaparak devam eder ve şöyle der: "*Asırlardan beri hiçbir filozofun birbirini tenkitten başka bir temel dikemedikleri bu sonsuz boşluğun üzerine ben mi bina kuracağım...*"⁷²

Filozof Mualla eski felsefe eleştirisi yapsa da Eski stoacıları beğenir. Stoa; aklın egemenliğini, doğaya uygun yaşamayı, ruhun duyumsamazlığı ve dünya yurttaşlığı ülküsünü amaç olarak koyan Kıbrıslı Zenon'un kurduğu bir öğretilerdir.⁷³ Stoacılığı peygamberlere atfedilenin olduğunu dile getirir:

Bilmiyor musun hanım, bazı dinlerde vücuda, nefse eza, cefa hatta işkence ibadet sayılır. Eyüp Aleyhisselam'ın menkıbesini işitmedin mi? Vücudu cılık yaraymış.

⁷⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 73.

⁷¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 69-70.

⁷² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 332.

⁷³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 74.

Kurtlanırmış, yere düşen böcekleri alır, tekrar vücuduna kormuş... İş menkıbenin yalan veya doğru olmasında değildir. Stoicien’liğin peygamberlere atfedilmesindedir.⁷⁴

Filozof Mualla Lahuti kendisine filozof denildiğini ancak ülkemizde bu unvana sahip olanların hoş karşılanmadığını ve bu unvanın ülkemizde çok kolay bir şekilde alınıp satıldığını dile getirir. Şu sözleri ile de filozofluğun ülkemizdeki değerini ve durumunu özetler:

Bana filozof diyorlar. Bu büyük unvan bizde pek ucuz alınıp satılır. Benden evvelde bu memlekette böyle lakaplanmış kimseler vardı. Kendilerini idareden aciz bu adamlar âleme akıl dersleri verirlerdi. Bugün her yerde filozofluğun bolluğuna rağmen katiyetle halledilmiş felsefi bir mesele yok gibidir. Felsefenin ilk işi yerde gökte Allah’ı aramaktır. Asırlardan beri aradı durdu. Bir şey bulamayınca halikın tahtını boş bırakmamak için gene eskiden bulunmuş Allah’ı o makama oturtmak mecburiyetinde kalır bir güçlüğe düştü.⁷⁵

Filozof Mualla, aslında yukarıdaki sözleri ile filozof lakabına sahip birçok kişinin olmasına rağmen, bunların sadece ismen var olduğunu, kesin bir şekilde sonuca varılmış bir felsefi meselenin olmadığını söyleyerek geleneksel felsefe eleştirisi yapar. Her filozofa sorulan Allah vardır-yoktur probleminin sürekli sorulan bir soru olup, beşeri mahiyette bir Tanrı’nın bulunmadığını filozofların da bu duruma cevap bulamayıp aciz kaldığını dile getirir. Hatta kendi de bir filozof olmasına rağmen filozofların bu agnostik yani bilinemezci tutumlarını eleştirir.

Hüseyin Rahmi, bilime dayandırdığı yeni felsefe anlayışını, döneminde yaygın olan evrim kuramını kullanarak örnekleme yoluna gider. Evrim teorisi onun dilinde, metafizik içerikli, teolojiye ve dine uyum sağlayan geleneksel felsefe, bilime dayalı modern felsefenin ayrıştığı bir teori konumundadır. Bu teori kapsamında Hüseyin Rahmi Gürpınar, durağan felsefenin karşısına, sürekli ilerlemeci anlayışı, masa başında oturan filozof tipinin karşısına doğayı araştıran filozof tipini yerleştirir. Bu nedenle olsa gerek, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* eserinde ‘pitekantrop’ hayali peşinde koşan bir filozof tiplemesi yaratır. Onda evrim konusunda Nietzsche ve Darwin’in etkileri görülür. *Deli Filozof* romanında Nietzsche etkileri ağır basarken, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* eserinde Darwin’in etkileri romanın tamamında

⁷⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 80.

⁷⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 46.

kendini gösterir. İlk olarak filozof Hikmetullah'ın pirim Nietzsche diye başladığı, evrim hakkındaki söylemlerini inceleyelim:

Ey, kendini mübarekleyip soyluluğuna kurulan insan! Sen evvelden toprak içinde kıvrıla kıvrıla yürüyen, beyinsiz, kolsuz, ayaksız bir solucan idin. Adam oluncaya kadar milyonlarca seneler, hesapsız istihaleler geçirdin. Tabiat seni bütün hayvanların kalıplarına soktu, çıkardı. İnsanlığa en ziyade yaklaştığın zaman maymun oldun. Ey insanoğlu, taklitte, sebatsızlıkta bugün sen maymunlardan daha maymunsun. Gene bugün ecdat-ı izamın olan küçük mahlûku karnında, bağırsaklarının içinde taşıyorsun. Ara sıra kuburlara def ediyorsun. İşte aslın, neslin, asaletin!⁷⁶

Filozof Hikmetullah bir söyleminde de “insanların evlerinde sebze namı verilen otları haşlayıp yiyerek, yavaş yavaş insanlıktan çıkıp hayvanlaştığını ve insanın hayvandan ayrı bir şey olmadığını” ileri sürmüştür.⁷⁷

Nereye gittiğimizi düşünmezden evvel, nereden geldiğimizi hatırlamaya uğraşmalıyız. Hiç şüphesiz bugünkü insan geçirdiği istihalelerden evvel hayvandı. Hala vücudumuzda kurt ve ayıyla akrabalığımızı müsbit (ispat eden, ispatlayıcı) nişaneler taşıyoruz. Asaletlerine mağrur olanlar büyük dedelerimizin damarlarında hayvan babalarımızdan mevrus (miras edilmiş) bir kan dolaştığını niçin düşünmüyorlar? Tarihten evvelki devirlerde yaşayan ecdadımız bir et parçasını ağzından kapmak için gücü yetebildiği diğer insanı öldürürdü. Bu vahşilerin şimdiki medeni oğulları binlerce asırlardan beri verasetle gelen bu huyların hemen aynen muhafaza etmişler, yalnız şekil ve tatbik değiştirilmiş.⁷⁸

Diğer filozof tiplemesi olan Mualla Lahuti aslında Hüseyin Rahmi'nin kendisidir de denilebilir. Mualla Lahuti, *İnsanlar Önce Maymun Mu İdi?* isimli bir kitap yazar muhafazakâr ve dindar kesim başta olmak üzere tüm halkın tepkisini üzerine çeker. Filozof bu eserde âlemin yaratılışından başlayıp, evrim ve insanın yaratılışı gibi birçok konuya değinir. O insanın yaratılışını âlemin yaratılışı ile bağ kurarak ortaya koymaya çalışır. İlk olarak onun yaratılış ve âlemin oluşumu hakkındaki söylemlerine bakalım:

Âlem, daha doğrusu âlemler hadis olmadı. Hep bunların mayaları olan eter, minelezel mevcuttu... Bütün kâinatı muhit görünen fezanın âdemi, yani yokluğu farz olunabilir

⁷⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 48.

⁷⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 44.

⁷⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 360.

mi? Hiçbir Allah, hiçbir kuvvet bu sonsuz şeyi havası kaçmış çocuk oyuncağı bir balon gibi avucu içinde buruşturup da cebine koyamaz.⁷⁹

Biz kendi yaratılış tarihimizi bilmiyoruz. Biz ne cennetten kovulduk ne gökten indik. Biz bu toprağın üzerinde doğduk... Amillerimiz erkek kadın iki insandır. Bu insanlar da gene kendileri gibi insanlardan doğmuşlardır. Şimdi biz neslimizin iptidasını arayacağız, nereden başlıyor.⁸⁰

Filozof Mualla'ya göre dünya ne bir haftada yaratılmıştır ne altı ayda ne de on senede yaratılmıştır. İki milyar sene önce oluşmuştur. Bu hesaplar ne gökten inmiş ne de Cebraile Aleyhisselam vasıtasıyla tebliğ olunmuştur. Bu hesaplar bilim ve fen çalışmaları sonucunda tespit edilmiştir. Âlimler toprağın tarihini beş bölüme yani beş devire ayırmıştır. Her devirde farklı şeyler oluşmuştur. Yeryüzünde hayat en basitten en küçükten başlamış, cins ve türlerin gelişiminden sonra insan vücut bulmuştur. Filozofa göre tabiatta insana en benzeyen mahlûk maymundur. İnsana en çok yaklaşan maymun tipine “antropoid” (yarım adam) denilmiştir. 1891’de Eugene Dubois adında Hollandalı bir doktor, üçüncü ve dördüncü devirler arasında toprakta bir uylukkemiği ve üç diş keşfetmiştir. Yapılan tetkikler sonucunda bunların antropoid ve insan arasında üçüncü bir mahlûka ait olduğu çıkmıştır. Bu “pithecanthropuserectus” yani iki ayak üzerinde dik yürüyen maymun adamdır. Filozof Mualla Lahuti de bunu arayıp durmuştur.⁸¹

Meseleyi ne tarafından alırsak alalım, yeryüzündeki nebati ve hayvani ilk hayat, tek hücreden başlayıp sonradan muhitlere göre tekemmülen hesapsız nevelere ayrılmış olduğu için solucan, salyangoz, kertenkele, köpekbalığı, ayı, maymun, domuzla bir asıldan gelme kardeşlerimiz.⁸²

Filozofa göre neslimizin ilk zuhurunda bizler böyle değildik. Birçok istihale geçirerek bu hale geldik. Parmaklarımızın uçlarındaki tırnakları tabiat bize vahşet zamanında canavarlar gibi silah kullanmak için vermiştir. Köpektaki azı dişleri insanlarda da vardır. Bir de kuyruksokumu vardır. Filozofa Mualla'ya göre kuyruktan kurtulduğumuz için kendimizi onlardan ayrı tutmamalıyız. Çünkü maymunların büyük cinslerinin kuyruksuz olanları da vardır. İnsana benzeyen

⁷⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 15.

⁸⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 18.

⁸¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 19-21.

⁸² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 21.

türlerin dişleri otuz iki tanedir. Mualla Lahuti her fırsatta insanlarla hayvanların arasında ayırım olmadığını vurgulamıştır.⁸³

Âdem babamızın insanlaşan bir orangutan olduğunu Doktor Fuhlrott, Schwalbe, Klaatsch⁸⁴ ispat ettikten sonra buna kim itiraz edebilir ki? Eski şeyhülislamı da nihayet kendi akideme aşıladım. Bazı memleketlerde maymun ilah tanınır. Mukaddestir. Niçin? Kan kaynadığı için...⁸⁵

Filozof Mualla Lahuti kütüphanesinde Afrika, Asya ve Amerika maymunlarının iklimlere göre nasıl şekil aldığını irdelemiştir. Eski Dünya maymunlarının insana en yakın olanının otuz iki dişli ve kuyruksuz olduğunu okumuştur. Eski ve yeni dünya maymunlarının birbirine ters şekilde olduğunu, insan-maymun benzerliği meselesinin eski dünya tipleri arasında aranması gerektiğini öne sürmüştür.

Sürekli maymun insan benzerliği üzerine düşünen ve çalışan Mualla Lahuti, bir gün gazetede satılık bir maymun görür. Maymunu satın almak için o adrese gider. Burada maymunun sahibi filozofa bir zamanlar Hindistan'da maymuna Allah diye taptıklarını söyler.⁸⁶ Bunun üzerine filozof, madama ülkemizdeki muhafazakâr tutumdan dolayı şu şekilde cevap verir: “*Aman susunuz madam, kimse duymasın... Onun insan olduğuna kızıyorlar. Allahlığını duyarlarsa kıyametler kopar... Gürültü göklere çıkar... Bu gürültüleri eden insanlar hiç istivar⁸⁷ okumamışlardır? Yılanların, ineklerin, leyleklerin Allahlıklarını bilmezler?*”⁸⁸

Filozof Mualla sürekli evrim, maymun ve insan benzerliği üzerinde çalıştığı için ona Edirne'den bir mektup gelir. Istranca ormanlarında kitabında bahsettiği Pitekanthrop görüldüğüne dair. Mektup sonrasında filozof dolandırıcı mı diye şüpheye düşer. Ancak bu orman adamı hakiki kantrop olmasa da filozof için tetkike değer bir sujet⁸⁹ halini almıştır. Pitekanthrop bir kurt gibi filozofun kafasına girmiştir. Çünkü filozof Mualla Lahuti Efendi, Cebelitarık topraklarında maymunlar bulunduğunu bir

⁸³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 21-22.

⁸⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Johan Carl Fuhlrott (1908-1877), Gustav Albert Schwalbe (1844- 1916), Hermann Klaatsch (1863-1916) evrimci Alman bilim adamları olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 54.

⁸⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 54.

⁸⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 118-138.

⁸⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, tarih anlamına geldiğini söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 138.

⁸⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 138.

⁸⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, husus, konu, süje olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 158.

kitapta okumuştur. Bu yüzden de bu meseleyi tetkik için damadı Ali Şeref'i Edirne'ye göndermiştir. Gönderirken de Ali Şeref'e pitekantrubu tarif eder.⁹⁰ “*Yüz zaviyesi alelade insanlardan kapalı, alın açıklığı fazla, ayak başparmağı gibi diğer dört parmağın mukabilinde bulunacak...*”⁹¹ Ali Şeref başlangıçta filozofa romanında bahsettiği maymunu gördüğünü yazsa da sonradan dolandırılıp kandırıldıkları ortaya çıkar. Çünkü damat Ali Şeref'in gördüğü pitekantrop değil Hondor isminde bir Çingene maymunudur.⁹²

Filozof sonunda kendine tetkik etmek için, Armanak Oskeyan Kalost familyasına mensup olan Baron nam Maymun'u madamdan satın alır ve evine götürür. Filozof maymun Baron'un nasıl cetlerden geldiğini ve uzviyetinin bugünkü şekillerine nazaran ilkel hallerini araştırır.⁹³ Filozof Mualla Efendi cevap veremeyeceğini bilse de Baron'a insan gibi sorular sorar:

Söylediklerimi anlamıyorsun... Ben de senin dilini bilmiyorum. Bu dırlanmalarında elbette bir ifade kastın var. Kaç istihale geçirerek maymun oldun? Akrabalığımız nereden başlar? Irklarımız birken neden ayrıldı? Biz nasıl insanlaştık? Sen niçin maymun kaldın? Bu suallerime gülsen de hakkın var. Bana şöyle cevap veriyorsun sanıyorum: ‘Bunları benden değil antropologlar’den⁹⁴ sor. Bizim üniversitelerimiz, kütüphanelerimiz, profesörlerimiz yok... Nereden geldik? Nasıl doğduk? Bizi kim yarattı? Bunları hiç aklımızdan geçirmeyiz. Halik'e karşı şükranı veya küfranda bulunanlarımızda yoktur. Siz bize hayvan diyorsunuz ama tabiat sizinle aramızı çok ayırmamıştır. Biz de sizin gibi birer anadan doğduk. Siz de bizim gibi ölünce toprak olacaksınız... Zavallı insanlar, aramak istediğiniz hakikatlerin hulasası işte budur.’⁹⁵

Filozof kendi sorularına kendi cevap vererek maymunla sohbet etmeye devam eder. Baron onun için adeta bir laboratuvar gibidir. Sürekli Baron'u gözetleyerek onun davranışları ile insanları taklit ettiğini, maymunun taklidinin şuurulu değil de kabataslak olduğunu söyleyerek taklit hakkında da savlar ortaya koyar. Ona göre taklit özenmekten gelir, biz iyiliklerden ziyade fenalıklara özeniriz. Orijinal olmayan her şey taklittir diyerek, Konsül adında bir gorili örnek gösterir. İnsan gibi çatal bıçakla yemek yediğinden ve bazı insanların Konsül kadar terbiye almadığını,

⁹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 156-159.

⁹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 162.

⁹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 180-182.

⁹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 144-163.

⁹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, antropolog olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 168.

⁹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 168.

medeniyette maymundan daha aşağıda olduğunu söyler. Her görülen şeyi taklit etmek onun nazarında avareliktir. Güç olan taklit etmek değil, taklit olunmaktır. Halk seviyesi düşük memleketlerde incelikler anlaşılmaz, kabalıklar taklit olunur. Filozof Mualla'ya göre taklitçiler taklit ettikleri şeyin taklide değer olup olmadığı bakmaz. Bu şüursuzluklardan dolayı da Fransızcadaki *singerie*⁹⁶ kelimesi doğmuştur. Burada filozof taklit meselesinde dahi insan ve maymunu bir kefeye koymuş, hatta maymunu birçok insandan daha üstün kılmıştır.⁹⁷

Mualla Lahuti, Baron'un taklit yeteneği ile cevizi ayıklayıp misafirleri sunması üzerine maymundan başka hiçbir hayvanın bunu yapamayacağını şu sözler ile dile getirir:

Maymundan başka hiçbir hayvan eli bu işi görmeye müsait değildir. Zaten diğer hayvanlarda el yoktur, ön ayak vardır. Baron'un parmak mafsalları insan gibi üç boğmak... Dimağca tekemmülde bize yaklaşırsa bu ellerle piyano, keman bile çalabilecek... Maymunların terbiye alabilmekteki istidatları ne dereceye kadar varabilir? Bunların adeta insanlaştırılmışları görülmektedir. Auguste ismindeki bir şempanze sinemada artist yıldızlar kadar şöhret almıştı.⁹⁸

Maymun Baron insani özelliklerinin yanında, tabiatın ona verdiği özellikler gereği mahallede birçok eve girmiş ve zarar vermiştir. Bu zararlar sonucunda onun sonu mahalleli tarafından tabancayla vurulmak olmuştur. Filozof Mualla Efendi'yi bu durum çok üzmüştür. Baron'un cesedi çok zedelenmediği için onu *empailler*⁹⁹ ettirir. Filozof Baron'un ölümünde kendini suçlu görmüş, sürekli tabiatın ve özgürlükten bahseden bir insan olarak Baron konusunda bunu başaramadığını, bencilce davrandığını ise şu sözleri ile dile getirmiştir:¹⁰⁰

Bizi güldürüyor, eğlendiriyordun ama kendi gönlün hoş değildi. Doğduğun sıcak iklimlerin feyizli güneşine, yeşil ormanlarına, banana'larına, tabii gıdalarına kavuşmak, ırktaşlarıyla beraber kuş gibi öterek dallardan dallara sıçramak istiyordun. Tabiatın seni içinde yarattığı bu hürriyetini özlemekte çok haklıydın. Fakat bir kere insan eline

⁹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, maymunluk, soytarılık olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 173.

⁹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 169-173.

⁹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 206-207.

⁹⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *empaillerin* ölü hayvanın içine saman doldurtup ona diri şekli vermek olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 244.

¹⁰⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 244.

düşmüş bulundun. (...) Hayvanlığına hiç bakmayarak senden insan marifetleri istiyorlardı.¹⁰¹

Hürriyet, hürriyet, sen hayvanlığınla bile onu kurtarmaya uğraştın. Ben kendimi hürriyetin en büyük muhibbi biliyordum. Fakat herkes gibi ben de bu kelimeyi kendime nispeti derecesinde seviyormuşum. (...) Tam hürriyet senin doğduğun ormanlardaki hayattı. Vergi vermiyordun, harbe gitmiyordun, ekmekçiye, terziye borcun yoktu.¹⁰²

Filozof Mualla Efendi sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

Şüphesiz ki biz önce nesilden nesle akarak atalarımızın kanlarında yaşayan mikroplardık. Erkekle dişinin kanları kaynaştı. İki hücre birleşti. Bir üçüncü böcek husule geldi. Ana rahminde büyüdü... Büyüdü. Vaktini tamamladı. Dünyaya çıktı. Maymun da böyle doğuyor. Köpek de, eşek de, ayı da... Yalnız insanın, maymunun yani memeli hayvanların değil, tavuk gibi, kaplumbağa gibi yumurtadan çıkanların bile teşekküllerinin bir devresinde ceninleri birbirinden ayırt etmek güçtür.¹⁰³

Doğuşlarımız böyle, ya ölüşlerimiz başka türlü mü? Biz araya başkalklar sokmaya uğraşmışız, insan ölüsüne cenaze, hayvanınkine leş diyoruz. Bunlar insanlığın şerefine, hayvanlığın aleyhine uydurduğumuz gülünç tabirlerdir. Kendi kendimizi böyle pohpohlamakla hakikaten hiçbir şey değiştirmiş olamayız. Bu benzerlikten ne maymunlar iftihar etsin ne biz utanalım. Ne de Yaradan'a kızalım...¹⁰⁴

Filozof Mualla hayvanlara insan olmak ister misiniz? diye sorsak cevap hayır olacaktır diye düşünür. Çünkü insanların tabiata zıt kanunları yasaları (emperyalizm, komünizm, faşizm, cumhuriyetçilik vb.) hayvanların tabiatına uygun değildir. Tabiatta gücü gücü yetene kanununun olduğunu söyler ve hayvanların ağzından insanlığa şöyle seslenir:¹⁰⁵

İnsan, aslın gökten inme değildir. Ne meleksin ne şeytan! Çöplükte biten ısırganlarla beraber sen de hayat özünü bu kara topraktan aldın. Kendine ne kadar yüksek payeler ayırırsan sen de bizim gibi bir çeşit hayvansın. Seni çıktığın yere gömüyorlar. Toprağa borcunu ödüyorsun. Hep beraber bu mayadan fişkirdik. Gene o asla dönüyoruz. Ayrılığımız gayrılığımız nerede?¹⁰⁶

Filozof tiplerini Hikmetullah ve Mualla Lahuti, geleneksel felsefe eleştirilerine bağlı olarak, sık sık tabiata vurgu yaparlar. Adeta geleneksel felsefe metafiziğe

¹⁰¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 244-245.

¹⁰² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 245.

¹⁰³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 341.

¹⁰⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 342.

¹⁰⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 342-343.

¹⁰⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 343.

odaklı olarak sunulurken, bilim temelinde yeni inşa edilen felsefe tabiat esası üzerine kurulur. Bu yapılırken, yer yer modern bilimde gündeme gelen doğa yasası ve toplum yasası ayrımı ve bu iki yasanın çelişkisi ortaya konmaya çalışılır. Baskın olanın değişmez olan doğa yasaları olduğu, bu yasalarla uyumlu olmayan toplumsal yasalar konmuş olsa da, pek işlemedikleri ima edilir. Doğa yasası, sadece doğal fenomenleri değil, onun parçası olan insanı ve insani olan unsurları da etkiler. Bu bakımdan insan kendi doğasıyla, toplumsal olarak üretilmiş ve doğasına aykırı bulunan yasalar ve gelenekler arasında sıkışır.¹⁰⁷ Bu sıkışmışlık hali, Schopenhauer'un ve Nietzsche'nin fikirlerinden yola çıkarak ortaya konulmaya çalışılır. Bu bağlamda, aklın denetiminde olmayan insan iradesi, kötümserlik ve üstün insan ideali gibi konulara değinilir.¹⁰⁸ Gürpınar'ın iki romanında da yarattığı filozof tiplerinin sık sık doğaya ve doğa yasalarıyla toplum yasalarının çelişkisine atıf yapmaları, onun büyük ölçüde natüralizmi benimsemesinin, doğalcılığının ve yeni felsefeyi doğa temeli üzerine oturtan yazılarına ve yarattığı tiplemelere yansımalarının bir ürünü olsa gerekir. Sözgelimi filozof Hikmetullah “felsefe bile kadından korkar” dese de insani tabiata uymuş, bu tabiatı geleneksel bir yolla tatmine yönelmiş, evlenmiş ve iki çocuk sahibi olmuştur. Çocukları Caize ve Çelebi ise babalarının nasihatlerini dinlememişler, geleneksel yoldan sapmışlardır. Çelebi filozofun dostu olan Ali Senaver'in eşi İclal'e âşık olmuş, onu kaçırmış türlü maceralardan sonra onunla evlenmiştir. Sıradan kitlelerin kaderin cilvesi olarak görebileceği bu durumun, yani oğlu Çelebi ve evli bir kadın olan İclal'in gönül maceralarının nedeni olarak insan tabiatını göstermiştir. Caize de abisi Çelebi'nin izinden gitmiş ve işsiz güçsüz para avcısı Ümrani ile babasını ve ailesini dinlemeyip baba otoritesine başkaldırarak evlenmiştir. İzni olmadan yapılmış evlilikler hakkındaki yorumlarında filozof haklı çıkmış, damat Ümrani ve gelin İclal tabiata yenik düşüp birbirlerine âşık olmuşlardır. Bu olayı duyan Çelebi ve Caize de kinlerine yenik düşüp bu iki aşığı zehirlemişlerdir. Hikmetullah, geleneksel felsefede kader olarak görülen bu olayların sebebi olarak hep insanı tabiatı ve tabiat yasalarını göstermektedir. Böylelikle Gürpınar aslında romanlarında geleneksel felsefeden beslenen kadercı bakış açısının yerine, modern bilimden kaynak bulan tabii determinizmi oturtmaya çalışmış gibi görünmektedir. Bu yaklaşım tarzı bilimden beslenen yeni felsefeye oldukça uyumludur. Fakat bu determinizm, insanın hiçbir

¹⁰⁷ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 400-405.

¹⁰⁸ Mehmet Narlı, “Hüseyin Rahmi ve Delilik Felsefesi”, s. 198.

özgürlüğü olmadığı anlamına gelmez. İnsan güç de olsa tabiatını yenmeye çalışabilir. Ama bunu başarmak çoğu kez zordur. Bu belki insanın kendi tabiatını denetim altında tutmasını öğreten bir eğitimle olasıdır. Gürpınar, insanın mutlak anlamda tabiatını yenemeyeceğini, tabiatına tümüyle yabancılaşamayacağını, onun doğanın parçası olan terbiyeli bir hayvandan başka bir şey olmadığını ileri sürer. Hatta daha ileriye giderek, Schopenhauer gibi, aşkla süslediğimiz cinsel dürtülerin amacının neslin devamı olduğunu, insan tabiatının bu bakımdan tek eşli olmadığını, insan doğasının hayvani ve yıkıcı olduğunu dile getirir. Buna rağmen medeni toplumlar, insanın bu hayvani tabiatını törpülemeye çalışırlar. Bunların hepsi, aslında insanın doğanın bir parçası olmasının, evrim gereği, hayvani bir temel geri gitmesidir. Nitekim Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hikmetullah'ın dilinden şöyle der:

Tabiatın maksadı zürriyettir. Babanın Ali veya Veli olması hilkat kanununca hüküm götürür şeylerden değildir. Ah, bu beşeri kanunlar. Tabiatla bir türlü uygun getirilemiyor. İnsan monogam değildir, yani bir kadınla evlenip kalmak için yaratılmamıştır. Erkek poligamdır, yani çok kadınla izdivaç etmek hilkıyyetindedir (Yaratılıştta olma, hılkı olmaktır). Kadın da poligandır, yani çok zevç ister. (...) Dünyada çektiğimiz içtimai dertlerin çoğu kanunlarımızın tabiatla bir türlü uyşamamasından ileri geliyor. Etle, kanla beslenen insan melekleştirilemez. Onun bünyesinde daima büyükbabası olan hayvanların ihtirasları bulunacaktır. İnsanı terbiyeli hayvandan başka bir şey zannetmemelidir. Bu terbiyeden de mahrum kalanlar aylara, kurtlara o kadar benzerler ki...¹⁰⁹ İnsaniyetin başını döndüren işte üç büyük cinayet amili: Aşk, hırs, para... Sırf bunlardan lezzet aramaya uğraşanların çoğunlukla bedbaht olduklarını görüyoruz. Bu hakikatten ibret almak için hayat acı misallerle doludur, fakat insanoğlu fırsat düşkünü bir kördür.¹¹⁰

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın insan doğasına göndermeyle, tek eşliliği savunan geleneklerin insan tabiatına aykırı olduğunu dile getirmesi, aslında Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan bazı kanunların insan doğasına aykırı görülerek eleştirildiği biçiminde yorumlanabilir.

Filozof Hikmetullah akıllılık ve deliliği de tabiatla ilişkilendirmiştir. Akıllılık ve deliliği hayatın içinde birleşen ve çeşitli safhalar geçiren unsurlar olarak görür. Ona göre; “doğruyu söylemek için ya veli olmalı, ya deli.” Hikmetullah'a göre, tabiat tam tesviyede akıl yaratmıyor. Bu yüzden hiçbirimiz tam akıllı değiliz. Kimi filozofların da dediği gibi, delilik hududu çizilmiş, bizden pek ayrı gayrı bir ülke

¹⁰⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 123.

¹¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 362.

değildir. Her günkü hayatımızın sınırları hemen hemen bununla birleşen pek yakın iki komşuyuz. Hepimiz bazı bazı o mülke girer çıkarız. Cinnetten büsbütün kaçabilmek mümkün değildir. Mesele, ona kendimizi yarıdan fazla kaptırmamaya uğraşmaktadır. Akıl öyle bir şeydir ki çocukluktan gençliğe, gençlikten ihtiyarlığa doğru çeşitli safhalar geçirir.¹¹¹

Hikmetullah'a göre hayatın her sayfası bir etüt zeminidir. Sürekli gözlemlerde bulunan filozof bir gün evlerinde bulunan kedi ve köpeğin yiyecek karşısındaki durumlarını gözetler. Hangisi atikse o kapar düşüncesiyle onların önüne bir lokma atar ve davranışlarını inceler. Bu durumdan hareketle de tabiatta insanlar ve hayvanların yaratılışının benzer olduğunu yönündeki Darwinist düşünceye benzeyen bir yaklaşım öne sürer:

İnsanların hayatı da tıpkı böyledir. Bir kişi kapar, arkasından bin kişi havlar. Dikkat etmeyi bilsek hayatın her sahnesi bizim için bir ibret dersi olduğunu öğreniriz. Kapana tân ederek (hoş görmemek, kötümektir) havlayanlara katışmak beşerin cibilliyeti iktizasındandır. Bu köpek bize mi benziyor, biz mi köpeğe benziyoruz? Ayırt edemiyorum... İnsanlar, hayvanlar hilkatin hep bir hamurundayız.¹¹²

Filozof Mualla Lahuti de tıpkı Hikmetullah gibi tabiatla zıtlamamaya çalıştığını, birçok olayın insan iradesi dışında olduğunu dile getirmiştir. Filozof Mualla'nın Vahit ve İsneyn adında iki oğlu vardır. Vahit ve İsneyn mahallelerinden Lemiye ve Güzide'ye âşık olurlar. Ancak kızların aileleri filozofu pek sevmediği, onu zındık ve dinsiz olarak gördüğü için kızlarını filozofun oğullarına vermemişlerdir. Kızlar ailelerinin kendilerini sevdiklerine vermemesi üzerine ani bir şekilde ortadan kaybolurlar. Çünkü Güzide ve Lemiye aşklarına ve tabiata yenik düşüp Vahit ve İsneyn'e kaçmıştır. Hüseyin Rahmi Gürpınar, tabiatla zıtlamamaya çalıştığını söyleyen filozof Mualla tiplemesinin diliyle şöyle der:

Tabiat babanın maksadı, yalnız insandan, hayvandan dünyaya döl yetiştirmektir. Ateşlendirir. Birleştirir. Doğurtur. Ötesine pek aldırış etmez. Yaşamak için dövüşünler, boğuşsunlar dursunlar... Nüfus fazlalaşırsa birkaç kişinin kararıyla harp açılır. Milyonlarla hayat ekin gibi biçilir. Kalanlar nişan alır. Kumandanlar şöhret kazanır. Diplomatlar mağrurlaşır... Ölenlerin hüveyitleri sayıya gelemeyeceği için onlar adsız telakki olunurlar. Topuna birden bir taş dikilir.¹¹³ (...) Azizim, namus

¹¹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 361.

¹¹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 15.

¹¹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 71.

demek vahşet demek değildir. Bizdeki tabiat hilafı yanlışlıklardan biri de namus hakkındaki gülünç telakkilerdir. Bir kızın bir erkeğe kaçması, bir delikanlının bir kız için çıldırması kendi iradeleri haricinde tabiat icbarıyla vukua gelen hadiselerdir. Evladınızı itaatsiz etmemek istiyorsanız bu hadiselerle zıtlamayınız. Tabiatın galebesi muhakkaktır. Sevda buhranına tutulan gençlerin anaya babaya itaatsizlikten daha çok vahim cinnetlere kalkıştıklarını elbette işitmişsinizdir.¹¹⁴

Filozof Mualla ilmi simya bildiği zannedilerek oyuna getirilir. Birgün Türk Felsefe Cemiyetinden bir mektup alır. Hintli filozof İbnülhatibüttavsi'nin İstanbul'a geleceğinden ve onun felsefi suallerine kendilerinin cevap veremediği ve bu yüzden Mualla'ya ihtiyaç duyulduğu gerekçesiyle toplantıya çağırılır. Bu durum filozofun ailesinde şüphe yaratır. Çünkü zarfta adres yoktur. Filozof bütün riskleri göze alarak toplantıya katılmak için yola çıkar ve kaçırılır. Filozof ilmi simya bildiği için kaçırıldığı yönündeki iddialara şu şekilde yanıt verir:

İlm-i simya nedir? Bir kere bunu anlamalıyız. Bu, Frenklerin alchimie¹¹⁵ ve bizim kimya-yı batıl dediğimiz, kurun u vustaya (orta asırlar) ait bir ilimdir. Barut gibi bazı keşiflere sebep olmuş ve yerini bugünkü kimyaya terk ederek sönmüştür. Fakat hala altın yapmak sevdasıyla bununla uğraşan safdiller yok değildir.(...) Binaenaleyh alchimie gibi Pierre philosophale¹¹⁶ gibi tabirler bugünün ilim sahasından kovularak tamamıyla tarihe karışmışlardır.¹¹⁷

Filozof Mualla kendisini kaçırılan ve kendisinden altın yapmasını isteyen Şadi Bey'e altın yaptım diyerek taşı uzatır ve sözlerine devam eder: “*Tabiatta bu taşla altının hiç ayırdı yoktur. Biri mebzuliyetinden dolayı kıymetsizdir, öteki ender olduğu için kıymetlidir. Farkları bundan ibarettir.*”¹¹⁸

Nietzsche'yi gelenek eleştirisi ve geleneksel ahlaka yönelik kritiklerinin referans noktası yapan¹¹⁹ Hüseyin Rahmi, romanlarında yarattığı filozof tiplmelerinin ahlaka bakışlarına yönelik argümanlar da sunmuştur. Özellikle *Deli Filozof* romanında yarattığı Hikmetullah tiplemesi ve diğer tiplmeler ahlak prensiplerine isyan

¹¹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 205.

¹¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, simya anlamına geldiğini söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 292.

¹¹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, felsefe taşı olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 292.

¹¹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 292-293.

¹¹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 322.

¹¹⁹ Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe: Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994, ss. 130-136.

etmiştir.¹²⁰ Filozof Hikmetullah hayvanları Küstah ve Yamyam'ın didişmelerini izler. İnsanlar ve hayvanların ahlakça birbirine benzediğini ileri sürer.¹²¹ Hikmetullah bir insanın, kendisini sevmeyen bir insanı sevmesini ahlak düşkünlüğü olarak görmüş ve şöyle bir söylemde bulunmuştur:

Bu aşk dilencilerine acırım, fakat hak vermem. Yüksek bir gönül, sevilmediğini hissedince arsızlanamaz, hemen incinip çekilir. İstırabı çok şiddetliyse, bunu kendi nefsinde söndürmek için lazım olan fiile atılır. Sizi sevmeyen tarafı rahatsız etmek medeni bir insan için ahlak düşkünlüğüdür.¹²²

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplmeleri, felsefeyi bilimsel temele dayandıran, modern bilimsel teorilerle felsefe arasında koşutluk kuran, doğa araştırmalarını önceleyen, yanıtı bulunamayan metafizik sorunlardan uzak duran, doğa yasalarına öncelik veren, araştırmacı, sorgulayıcı, aydınlatıcı bir tiptir. Aslında yaratılan bu tiplleme, Batı'da aydınlanma sonrası ortaya çıkan modern filozof tipllemesine oldukça uygundur; bu tiplleme aracılığıyla geleneksel felsefe ve filozof tipi de eleştirilmiş olmaktadır. Filozofun tüm bilimleri kuşatan eleştirel bir insan olarak konumlandırılışı, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı, filozofu toplumdan dışlanan bir kimlik olarak göstermesi bakımından da önem taşımaktadır.

2.2. Filozof Tiplmelerinin Din Adamına Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar; yarattığı filozof tiplmeleriyle evrim, tabiat, ahlak ve aşk gibi felsefi birçok probleme değinmiş, bunu yaparken de birçok filozofu kendine kaynak edinmiştir. Düşüncesini natüralist bir anlayışa dayandırdığı için olsa gerek, dine ve din adamına bakışı pek sıcak olmamıştır. Kuşkusuz bunda döneminin kimi din adamlarının bilime, yeniliğe ve gelişmelere kapalı olmalarının da önemli bir rolü olmuştur. Hüseyin Rahmi'nin romanları irdelendiğinde, yarattığı filozof tiplerinin din adamına yaklaşımını üç argüman etrafında toplamak mümkündür.

Hüseyin Rahmi'nin romanları incelendiğinde ilk olarak göze çarpan din adamlarının modern bilim ve teknik düşman olduğu argümanıdır. Gerek *Deli Filozof* romanıyla yarattığı Hikmetullah, gerekse de *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*

¹²⁰ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, s. 62.

¹²¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 93.

¹²² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 230.

romanındaki Mualla Lahuti tiplemesi, romanlardaki din adamı tiplmelerini ‘cahil, ilim ve irfandan uzak, gelişime kapalı’ kimseler olarak nitelendirmiştir.¹²³

Deli Filozof romanında yarattığı Hikmetullah tiplemesinin karşısına inanç, gelenek ve göreneklere körü körüne bağlı, modern bilime uzak, felsefe düşmanı Sadık Hoca’yı koymuştur. Aslında yarattığı Sadık Hoca tiplemesi, büyük ölçüde Cumhuriyet’in modern kazanımlarına eleştirel yaklaşan hoca ünvanlı kimselerden devşirilmiştir. Hüseyin Rahmi’nin yarattığı din adamı tiplmelerinin Türk toplumunda var olan tüm din adamı tiplerini yansıttığı söylenemez. Biliyoruz ki, Daha Tanzimat’tan beri, Osmanlı’ya etki eden batılı değerlere ve Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerini ile kökleştirilmeye çalışılan bilim ve teknolojiye açık din adamı tipleri söz konusu olduğu gibi, bunlara tümüyle karşı çıkan din adamı tipleriyle de karşılaşılır. Ancak Hüseyin Rahmi Gürpınar, dönemindeki söylemle yobaz, bağınaz bir din adamı tipi yaratarak, modern bilim ve felsefeyi savunan filozofun karşısına koymuş; biraz karikatürize edilmiş ve abartılmış bir yaklaşım sergilemiştir. Fakat bu tutum, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın aydın din adamı olamayacağına inandığı anlamına gelmez. Nitekim onun romanlarında Ebu Hanife’yi, aydın ve yenilikçi bir din adamı olarak selamladığını görürüz.¹²⁴ O, filozof tipiyle softa hoca tiplemesi arasındaki çatışmayı örneklemek için döneminde çok fazla tartışma konusu olan evrim kuramı ile modern tıbbi tekniklere ilişkin yaklaşımları örnek olarak kullanır. Nitekim Hikmetullah, modern bilime, modern felsefeye ve evrim kuramına pozitif yaklaşan birisiyken, Sadık Hoca, evrimi zındıklık ve dinsizlik olarak gören, modern bilimi kutsal kitaplarla çeliştiği için reddeden bir tiptir. Hoca Sadık’a göre, insanlar Âdem ve Havva’dan gelmiştir. Nitekim Sadık Hoca, evrimin tartışıldığı bir ortamda, filozof Hikmetullah’ın yaratılış ve evrim hakkındaki söylemlerine dayanamayıp, “Filozof’un büyükbabası da Marsıvan eşegidir,¹²⁵” der. Bu söylemiyle, bilimsel bir teoriyi çürütmek için, şahsa saldırı yöntemini kullanır ve evrim kuramını, insanların hayvanlardan türediğini savunan bir tez konumuna sokar. Bunun üzerine filozoftan yanıt gecikmez, filozof da, hasmı gibi bir safsata yöntemi olan şahsa saldırıyı kullanarak şöyle der:

¹²³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 48.

¹²⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

¹²⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, iyi cins eşek, Merzifon eşeği olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 45.

Ben eşek ecdadımdan sıkılmam. Fakat böyle senin gibi adamlarla ırk kardeşliğinden utanırım. Sarığın evinde rafta duruyor. Kafan yemek tenceresi değil ki içini kalaylayıp da o kokmuş beyninin taaffününden (kokuşma, pis kokma) kurtaralım...¹²⁶

Gerek din adamının gerekse filozofun dilinden ortaya konulan söylem, alaycı, hicvedici, şahsa saldırgan ve hatta ahlaki tavrı bir parça görmezden gelen bir söylemdir. Aslında bu söylem, o dönemde, evrimi savunanlarla karşısında olanlar arasındaki gerilimin ve konuşma düzeylerinin bir tür dışavurumudur. Hatta Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu dili o denli ileri bir aşamaya götürür ki, bağınaz, yobaz din adamlarının modern değerler ve evrim konusunda konuşmaktan çok şiddete yönelerek sorunu halletmeyi düşündüklerini ima eder. Nitekim filozof Hikmetullah'ın ilim ve fen konusundaki argümanlarına, Hoca Sadık'a "bu işi konuşarak değil de bilek gücüyle halletmek gerekir" dedirtir. Bunu duyan filozof Hikmetullah da, asırlarca önceden örnek göstererek yobaz din adamlarının geçmişte aydın din insanlarına bile saldırmış olduklarını dile getirir.

Hele bakınız, İmam-ı Azam'a¹²⁷ dayak atanlar kaç asır sonra halk arasında hala yaşıyorlar. Görüyorsunuz ki o vakitten beri insanlar ahlak ve ilm ü itikatça bir arpa boyu ilerleyememişler.¹²⁸

Hikmetullah bu söyleminde Ebu Hanife'ye yapılan işkenceleri örnek göstererek kimi yobaz din adamlarının hala ahlak, bilim ve itikatlar yönünden gelişemediğini, yıllar geçse de bu bağınaz düşüncenin hala var olduğunu dile getirir. Ona göre teoloji, modern bilimin gerekleri ile taban tabana zıt olan, nesilden nesile ve ağızdan ağıza yayılan bir bilim olarak artık tesirini kaybetmiş, bir çocuk masalından başka bir şey değildir. Teolojiyi ayakta tutabilmek için din uleması yani tefsirciler, yorumcular ve şerh edenler çok uğraş verseler de bunu başaramamışlardır. Çünkü dini olguları daha da karmaşık ve akıl almaz hale getirmişlerdir.¹²⁹ Onlar bununla da kalmamışlar, kendi bağınaz anlayışlarını ayakta tutabilmek için şiddete ve baskıya bile yönelmişlerdir.¹³⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, kimi din adamlarının sadece bilim düşmanı değil, aynı zamanda teknik düşmanı olarak da sunar. Sözelimi, Deli

¹²⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 46.

¹²⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ebu Hanife'nin (699-767), Abbasi rejiminin dayatmalarını kabul etmediği için halife Ebu Cafer Mansur'un emriyle işkencede öldürüldüğünü söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

¹²⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

¹²⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 320.

¹³⁰ Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53. ; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 55.

Filozof romanında, modern filozof Hikmetullah'ın karşısına koyduğu Hoca Sadık bir gün eşinde ortaya çıkan bir hastalıktan dolayı doktora gider. Doktor muayeneden sonra onlardan idrar tahlili ister. Hoca Sadık bu tahlile, "Biz günün büyük kısmında abdestli gezen adamlarız, pislikle oynayan takımdan değiliz" diyerek karşı çıkar. Günümüz tıbbının lağım pisliklerine kadar indiğini ve Lokman'ın temiz hekimliğini şimdiki hekimlerin yok ettiğini, iyi bir doktorun hastanın pislğine değil de nabzına bakacağını söyleyerek aslında modern tıbbi teknikleri reddeder. Hoca Sadık'a göre "ecele çare olmaz, Allah'ın dediği olur". Bu kaderci düşüncesinden dolayı da Hikmetullah, Hoca Sadık'ın bu sözlerle cehaletini kendinin itiraf ettiğini ve kendisine söz bırakmadığını söylemektedir.¹³¹ Filozof bu olay üzerine Cenabıhakk'a sitem ederek seslenir:

Kitaplarında beşikten mezara ilme rağbet tavsiye edersin. Sonra en cahil adamları ruhani hizmetlerinde taltif (ödüllendirme) buyurursun. Tahriri, şifahi iradelerinde fenden, ilimden nebze yoktur. Sevgili hacıların, hocaların her yeni icada karşı bidat-ı (dinde olmayıp sonradan dine giren adetler) merdude (reddolunmuş, kabul edilmemiş) tekfiriyle haykırırlar. Bütün ilim, fen terakkiyatı (ilerleme, yükselme, gelişme), her nevi makine icatları, dünya idareleri; Yahudilerin, Katoliklerin, Protestanların ellerindedir. Dinlerin propagandacıları yalnız halka cehennem korkusu vererek aforoz için haykırırlar. Bilgi hususunda boynuzlu bir kara manda kadar cahildirler.¹³²

Her icada karşı olan kimi din adamlarının, ruhani hizmetle ödüllendirilmesi Hikmetullah'a göre yanlıştır. Çünkü bilime ve fenne dayalı icatlar, din adamı tiplerini yönünden dini kitaplarda yoktur ve reddedilir. Ruhani hizmet yapan bu din adamlarının, dini kitaplarda beşikten mezara ilim öğrenilmesi gerektiğinin bilincinde olmaması ve sürekli insanlara bir cehennem korkusu yüklemeleri filozof Hikmetullah'ın yobaz, tutucu ve ilerleme karşıtı din adamlarına bakışının daha da olumsuz olmasına neden olmuştur. Ayrıca o, Yahudilerin, Katoliklerin ve Protestanların bilim konusunda ilerleme, yükselme ve gelişme göstermesini de dini olguların ve din adamlarının bu konuda esnek ve entelektüel bir bakışa sahip olmasına bağlamıştır. Bu durumdan hareketle de romanlardaki kimi din adamı tiplerinin bilime ve modernliğe kapalı olmasını aklı ile değil de içgüdüleriyle hareket etmesine bağlar. Bu söylemden de anlaşıldığı gibi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, öz olarak dinin, bilim ve yenilik karşıtı olmadığını, hatta bazı din adamlarının

¹³¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 47-48.

¹³² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 4.

gelişmelere önyak olduğunu söylerken, dini yanlış anlayan yobaz din adamlarının, dinler bilimi ve bilgiyi teşvik etse de, yobazlıkları yüzünden ona karşı çıktıklarını ima eder. Hatta bu karşı çıkışta yanlış tevillerin rolüne değinir.

Din adamlarının, halkı cehennem tehdidi ile dinin emir ve yasaklarına uydurma çabası, inançlı kesime bu gereklere uymadıklarında cehennem ile cezalandırılacaklarını söylemesi halkı aforoza kadar götürmüştür. Bu durumdan hareketle Hüseyin Rahmi'nin yobaz din adamlarına yönelik bir diğer eleştirisi, halkı cehennem ile korkutmalarıdır denilebilir. Yani ona göre, yobaz ve bağınaz din adamları, Tanrı sevgisini değil, Tanrı korkusunu ve cehennem azabının ön plana çıkartmaktadırlar. Bu duruma örnek olarak *Deli Filozof* romanındaki bir halk tiplemesi olan Rukiye Hanım'ı gösterebiliriz. Rukiye Hanım ahiret korkusundan dünyada göz açamadıklarını ve her şeyin günah olarak nitelendirildiğini şu sözleri ile dile getirir:

O kadar da mürailik (ikiyüzlülük) istemem doğrusu... Sağa bak günah, sola bak günah.
Bu ahret korkusundan dünyada artık hiç göz açmamalı mı?¹³³

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın din adamlarına karşı üçüncü argümanı ise din adamlarının hem dini inançlar ve olgular konusunda da cahil olmaları hem de din adına yanlış ve kötü şeyler uydurmalarıdır. *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı Mualla Lahuti tiplemesine göre, Enis Buhari gibi din adamları ve vaizler kâinatı büyük yalanlarla adileştirip küçültmüşlerdir. Onun din adamlarına bakışını aşağıdaki sözleri özetlemektedir:

Felsefe birçok asır dinin yarıdakçılığını yaptı. Fakat her adımda ayaklarını köstekleyen efendisinin bu uşaklığından artık kurtuldu, ilk zamanların cahil adamları kendilerinden daha cahillere karşı Allah ve din namına hiçbir ölçüye uymayan gülünç yalanları uydurdukça uydurmuşlar. Sonra müfessirler gelmiş, bunlara daha gülünç kulplar takmaya uğraşmışlar. Kimi cennetten kovulan Âdem'i Seylan adasında Not Dağı'na, Havva'yı Hicaz civarına indirir. Diğeri buna itirazla başka hubut (aşağı inme, düşme) mahalleri tayin eder. Sonra hubut tarihinde müverrihler (tarihçi) ihtilafa düşerler. Nihayet bu tarihin miladı İsa'dan 5584 ve hicriden 6216 yıl evvel olduğu kabul edilir. Görüyor musunuz, aslı faslı olmayan ilk büyük yalanın üzerine yığılan diğer yalanları. Cennet neresi? Onun çamurundan yapılmış bir adam, ara yerdeki yüz binlerce

¹³³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 37.

fersahlık havasız boşluklar içinde boğulmadan buraya nasıl iniyor? Bu adamlar kâinatı kendi idrakleri derecesinde küçültüyorlar, adileştiriyorlar.¹³⁴

Filozof Mualla bu söyleminde aslında felsefenin asırlarca önce dinle birlikte yürütüldüğü yani uzlaşım içinde olduğunu, ancak bu durumun felsefenin gelişmesine ve ilerlemesine engel oluşturduğu için devam etmediğini söyler. Çünkü modern bilim ve felsefenin yol alması için din adamlarının ve yorumlanan dini olguların onlara destek olması gerekir. Ancak dönemin cahil din adamları ve tefsircileri yaptıkları bilim ve felsefe karşıtı yorumlarla toplumu kandırmaya çalışmışlardır. Dini olguların üzerine sürekli bir şeyler ekleyen din adamları, aslı astarı olmayan bir sürü hikâyeye uydurmuşlardır. Bunu da çoğu kez halkı uyutmak ve üzerlerinde baskı ve iktidar kurmak için yapmışlardır.

Mualla Lahuti bu sözleri ile yobaz din adamına cahil, kimi dinsel hikâyelere büyük yalan, büyük masal, bu olguların üzerine sürekli bir şeyler ekleyen din adamına da büyük yalancı, dünyayı küçültücü, adileştirici, halkı sürüleştirici olarak niteler. Ona göre kimi din adamları ya da onun deyişiyle hikâyeci vaiz efendiler halkı cehennemle korkuta korkuta nefes alamayacak bir duruma getirmiştir.¹³⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ilk bilimsel roman olarak çok okuyucu bulan *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında softa Enis Buhari ve filozof Mualla'nın fikir mücadelesi göze çarpar. Bunun üzerine Hüseyin Rahmi Bey'e bir softadan mektup gelir. O da mektuba kayıtsız kalmayıp bir cevap yazar. Bu mektubu da *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* kitabının sonunda okuyucu ile buluşturur. Romanlarıyla ve kaleme aldığı diğer türlerdeki tüm yazılarıyla toplumun çağdaşlaşması yolunda gericiliğe, cahilliğe ve din sömürücülüğe karşı savaşan Hüseyin Rahmi, kaleme aldığı mektuptan hareketle Enis Buhari gibi softaların her zaman var olduğunu göstermeye çalışmış ve bu düşüncenin değişmesi için elinden geleni yapmıştır. O, bu mektubunda, yobaz din adamlarının hem bilim, felsefe düşmanlığını hem de modern değerlere ve laikliğe cephe alışını açıkça ortaya koyar. Onun yobaz din adamına bakışını görmek için, bu mektubun bazı bölümlerini aktarmakta yarar vardır.

¹³⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 17.

¹³⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 19.

Hala mı Yobazlar? Perde arkasında din hayali oynatan hocaya. “Muhterem efendim, (...) mektubunuzu okurken uluorta saçmalayan bir vaizin kürsüsü önünde uyuklar gibi oldum. Fazıl mısınız? Değil; sözleriniz aksi halinizi gösteriyor. Âlim misiniz? Değil; Arabi kelimelerle imla yanlışlarınız var. O halde nesiniz? Müstear imzanıza rağmen ne olduğunuzu sözleriniz pekâlâ anlatıyor. (...) Mantiğa ve sözde intizama alışmamış bir dimağın gelişigüzel savurduğu saçmalar. Şu halinizi bilseniz de ağzınıza ve kaleminize hiç yakışmayan fizyoloji, felsefe, tabiiyat gibi kelimelerle kâğıt üzerinde baş göz yaparak, çocukça kaydırak oynamasınız! Bir nam bırakmak için yıkmaya yeltenen kimselerin eserlerini neşre diyormuşum. Kim bu kimseler? Nazariyesinden bahsettiğiniz Darwin mi? Yoksa romandaki Mualla Efendi mi? Darwin sizinki gibi mutaassıp kalemlerin sarsak dahmeleriyle değil, dünyanı top tüfeğiyle yıkılamayacak bir dehadır. Filozof Mualla ise muhayyel bir şahıstır. Binaenaleyh eser onun değil benimdir. Kendi kendine dolup boşanan bir hava tüfeği gibi boşuna atıp duruyorsunuz. (...) Romanın mevzuusuyla felsefe ve fizyoloji arasında hiçbir münasebet yokmuş! Bu lafı da maşa ile tutulmuş bir fare gibi bahisten dışarıya fırlatıyorum. Dinleyiniz, gene hocam yazıyor: “Rica ederim, bu yeni ilmi eser diye beşeriyet düşmanı olmakla tanınan birtakım kimselerin mülevves nazariyelerinin yerine içtimai hayatımızın hakiki cehaletimiz ve hâlihazırın çirkin sebeplerini tasvir edebilseniz bin kat daha hayırlı olur.” Bu vaizkari sözler arasından insan hemen hemen sarıkla çakşırı görür gibi oluyor. Hocam taassup âmâsıyla gözleriniz o kadar kararmış ki önünüzün iki karış ötesini göremiyorsunuz. Beşeriyet düşmanı diye Darwin ve emsali dehalara denecek, mülevves nazariyeler de onların eserleri olacak değil mi? Hâlihazırın çirkin sebepleri: Laiklik, tiyatrolar, sinemalar, balolar, danslar, sporlar, konferanslar, gazeteler, laik neşriyat, kadın tuvaletleri, ilahare... Elinize kocaman bir meydan süpürgesi alarak bir cami faraşı gibi bu çirkinlikleri ortadan silip süpürebileydiniz siz cennetlik olurdunuz; biz de cehennemlik. Fikri seviyenizin bu düşkünlüğüyle müdafaasına kalkıştığımız davayı ila değil, ifsat ediyorsunuz. (...) Ben dinimi bilmiyormuşum. Ya siz okuduğunuzu anlamıyor, yazdığınızı anlatamıyorsunuz ya... Din kuvvetinin sizde idrak ve izan şeklinde hiçbir tecellisi görülemiyor. Ben Mızraklı İlmihal’den¹³⁶ imtihan olmak, vaizlerden din öğrenmek sıralarını çoktan geçirdim. (...) Bu noktada söylenecekler çoktur. Saffetinize acıyarak susuyorum. Gazetelere, kahvehane peykesi üzerinde kurşunkalemle karalanmış dini ultiमतomlar göndermek sevdasından vazgeçiniz. Benim de size halisane tavsiyem budur. Romanımdaki muhayyel Karagümrüklü Enis Buhari Efendi nasıl cism ü can bularak (hayat bulmak, vücut bulmak) Fatih’ten karşıma çıktı? Hayretler içindeyim!”¹³⁷

¹³⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, İslam dininin ilkelerini öğreten, kapağında mızrak resmi bulunan ilmihal kitaplarından biri olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 348.

¹³⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 345-348.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplerinin düşünce olarak natüralist bir yapıya sahip olması, onların yobaz din adamları hakkındaki düşüncelerinin negatif olmasına sebep olmuştur. Romanlarda yaratılan Hoca Sadık, Enis Buhari, Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza gibi din adamları her türlü bilim, yenilik, gelişime ve laik değerlere kapalı kimselerdir. Yobaz din adamı tiplerini, inanç, gelenek ve göreneklerine körü körüne bağlı oldukları kadar modern değerlere ve bilime de bir o kadar uzaktır. Aslında yarattığı bu tiplerle Hüseyin Rahmi Gürpınar, Cumhuriyet'in ilk yıllarında var olan yobaz, bağınaz din adamı tiplerini; bilim düşmanı olmaları, yenilik (modern değerlere) karşıtı olmaları, halkı cehennem ile korkutmaları ve dini olgular konusunda cahil olmaları yönünden eleştirmektedir. Onun yobaz din adamlarına yönelik eleştirisi, dine tümüyle karşı olduğu, din adamlarını tümüyle dışladığı anlamına gelmemektedir. Zira o, yobaz din adamları karşısında, Batı'da yenilikçi olan Protestanlığı, İslam dünyasında ise Ebu Hanife'yi örnek olarak kullanmaktadır. Protestanlığın, Hristiyanlığın yeniden yorumlanmasında, bilim ve yeni değerlere açık hale gelmesinde köklü rolünün olduğu bilinmektedir. Yine Protestanlığın Batı açısından dinde reformu temsil ettiği de açıktır. Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İslam dünyasında yobaz din adamları karşısına akılcı ya da geleneksel deyişle rey ve içtihat yanlısı, Ebu Hanife'yi oturtmaktadır. Bilindiği gibi, Ebu Hanife, Cumhuriyet döneminde sık sık yinelenen Türk İslam'ı ve Türk İslam'ının mimarı olarak Ebu Mansur el-Maturidi¹³⁸ ile birlikte kullanılan önemli isimlerden birisidir. Bu yüzden onun bu ismi yobazların karşısına yerleştirmesi, akılcı bir İslam yorumu talebinin bir izdüşümü olarak da görülebilir.

2.3. Filozof Tiplerinin Dine Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, edebiyatı Ahmet Mithat Efendi gibi “halkı aydınlatmak için bir araç” olarak görse de onun “halkı aydınlatma” kavramına bakışı farklıdır.¹³⁹ Ahmet Mithat Efendi'nin düşüncelerine temel yaptığı İslam olgusuna, Gürpınar oldukça farklı yaklaşır. Anlaşıldığı kadarıyla, onda tek bir İslam algısı yoktur; İslamlar söz konusudur. O, özellikle akılcı İslam yorumuyla, -bununla

¹³⁸ Hasan Aydın, *Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2009, ss. 94-103.

¹³⁹ Şaban Sağlık, “Metafiziği, Logosu, Ethosu ve Nomosu Mithosta Buluşturan Roman Deli Filozof”, s. 383.

Hanefiliği kastettiği anlaşılıyor-, yobaz ve baġnaz İslam yorumu arasında bir ayrım yapıyor gibi görünmektedir. Ancak romanlarında yarattığı filozof tipleriyle, büyük ölçüde bu yobaz ve baġnaz tipleri eleştiriye yöneldiği gibi, yarattığı filozof tipinin doğasından kaynaklanan bir tutumla, genel anlamda dini ve dinsel doğmaları da, felsefenin merceği altında incelemeyi de ihmal etmez. Bu açıdan yarattığı filozof tiplerinin yer yer Tanrı'ya sitem ettikleri, onu yargıladıkları ve sorguladıkları görülür. Ancak yarattığı bu filozof tipleri, hiçbir yerde Tanrı'nın olmadığı gibi bir sonuca gitmez. Nitekim önemli bir tip olan hem Mualla Lahuti hem de Hikmetullah, Tanrı'ya inanır ancak onun ne olduğunun bilinemeyeceğini savunur. Zaten Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın filozof tiplerine verdiği isimler de, tanrısal ve metafizik çağrışımı olan sözcüklerdir. Onun kullandığı bu isimlerle bir ironi yaptığı söylenebilir de, bu ironinin geçekten tümüyle kopuk olduğu söylenemez. Daha önce de söylediğimiz gibi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, filozof ve felsefeyi ilerlemenin, bilmenin, sorgulamanın, şüphe duymanın aracı olarak görmektedir. İşte onun bu felsefe algısını onun yarattığı filozof tiplerinin dine ve dinsel olgulara yaklaşımlarında görmek olasıdır. Ancak eleştirilerin dozu dikkate alındığında, sanki kurulu dinleri yerle bir etmeye çalışan bir tavırla da karşılaşılır. Sözgelimi, *Deli Filozof* romanında yarattığı Hikmetullah tiplemesi, Tanrı'yı felsefi incelemenin merceği altına alır ve şöyle der:

Saklambaç oyununu çocuklardan önce sen icat ettin. Ezelden beri neredesin yahu? Kalplerini nifak ve şikakla (nifak, ikilik) dopdolu yarattığın mahlûkatını böyle boğaz boğaza bırakıp da ortadan çekilmek olur mu? Asarının kıyısından bucağından bir görünür. Zira vaziyet fenadır. Seni inkâr edenler çoğaldı. Yaptığın binanın ne damı var, ne temeli... Nihayetsiz boşlukta kürelerin avare dolaşıyorlar. Bütün kâinat serserilik halinde... Taraftarların varlığının ispatıyla uğraşa uğraşa şaşkına döndüler. Dinleyenler artık dudak büküyorlar. Bu davaya kafi bir vuzuh vermek için ne yapacaksan yap. Meryem'den bir oğlun olduğu hakkındaki iftirayı asırlardan beri tekzip etmedin. Sükûtun ikrardan mı geliyor? Gökte melek kalmamıştı da mı Meryem'e sataştın? Bu görünmemelik ve bu sükût, ya gurur ya korku eseridir, ikisi de sana yaraşmaz.(...) Senin için hal' sözü halkın ağzında dolaşıyor. Asri bir Allah istiyorlar. Mabetlerin, ibadetlerin şekilleri değişecek. Diplomalı peygamberler ve ilmin, fennin henüz keşf olunamamış esrarından bahis yeni kitaplar bekleniyor. (...) Her fantezist iradelerin takdir-i ilahi tevekkülüyle sineye çekiliyor. Sana edilen bütün taat, dua ve senaların cümlesi korkudandır. Samimi olmayan tazimattan mağruriyet sana yaraşır mı? Methinde ifrata vara vara seni şımarttılar. Ben kusurlarını söylemek cesaretini göstereceğim. Evvela tanışalım, bakalım sen nesin? Kimsin? Neredesin? Sen mi

insanları yarattın, yoksa insanlar mı seni kendi hayal ve tasavvurlarına göre halk ettiler?
Çok hadiselerde halikla mahlûk birbirine karışıyor.¹⁴⁰

Deli Filozof adlı eserin başında yer alan bu pasaj, romanın içeriğiyle tümüyle örtüşmese de, aslında yaratılan Hikmetullah tiplemesinin, Tanrı'daki gizemliliği, yarattığı insanın kötülüğünü, kutsal kitapların ve dinsel dogmaların eskimişliğini, her şeyin kadere ve tevekküle bağlanmasını eleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Hikmetullah, adıyla çelişen bir biçimde Tanrı'nın hikmetini sorgulayan bir tipe dönüşmektedir. Pasajda dile getirilen hususlardan üç tanesi oldukça ilgi çekicidir. İlki, Tanrı'nın varlığının akılla kanıtlanmayacağını ima etmesi, ikincisi, kötülük sorunu diye bilinen Tanrı'nın adaleti meselesi (teodise), diğeri ise, gelişmeler karşısında dinsel dogmaların eskimesi, tevillerle yenilenmeye çalışılmasıdır. Bu son sorun, aslında, dinsel metinlerin oluşturuldukları dönemle sınırlı olduğunu ima eden tarihselci bir bakış açısını yansıtmaktadır. Filozof, bunlardan yola çıkarak, *Sen mi insanları yarattın, yoksa insanlar mı seni kendi hayal ve tasavvurlarına göre halk ettiler?* diyerek, nihai soruyu sormakta ama soruya bir yanıt vermemektedir. Soruya yanıt verememe nedeni, büyük olasılıkla, kendisinin Allah'a inanması olmalıdır. Nitekim Filozof Hikmetullah her şeyin sebebinin Allah olarak görür. O hem Allah'ı var olarak kabul edip hem de yaptığı her şeyin yanlış olduğunu söylemeye yönelir. Bu tutum paradoksal bir tutumdur çünkü Allah'ın varlığına inanmadığını söyleyecekse bunun delili onunla hesaplaşmak olmamalıdır. Bu hesaplaşmanın özneleri, temelini dinin oluşturduğu toplumsal gelenek ile modern entelektüel bilinç arasındadır. Muktedir olan, akıl ve duyuları gelişmemiş toplulukların oluşturduğu tanrı fikri midir yoksa akıl ve duyu sahibi insan mıdır? Hikmetullah'ın burada modern entelektüel bilincin tarafında olduğu açıktır.¹⁴¹ Hatta birçok savaşın, kıtlığın sebebinin Allah olduğunu, artık bu olan olayları idare edemediğini söyleyerek onun her şeyi bilen, gören, üstün akıl olması gibi sıfatları ile örtüşmediğini ileri sürer.

Muharebeler, kıtlıklar, feyzanlar, ahlaksızlıklar, cinnetler, türlü hastalıklar, dünya birbirine giriyor. Hep bu felaketlerin mesulü senden başka kim olabilir? Bu kadar büyük bir ülke kurmaya ne lüzum vardı? Hudutlarını arayanların akılları çileden çıkıyor. Bu sonsuzluğun içinde işte besbelli sen de kendini kaybederek apışıp kalmışsın, idare edemiyorsun. Çünkü ülken senin akıl ve iktidarından büyük.¹⁴²

¹⁴⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 1-2.

¹⁴¹ Mehmet Narlı, "Hüseyin Rahmi ve Delilik Felsefesi", s. 194.

¹⁴² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 3.

Hikmetullah bu söylemleriyle büyük ölçüde 18. yüzyıldan sonra yaygınlaşmaya başlayan deist bir anlayışa yönelmiş gibi gözükmektedir. Eğer Tanrı yetkin ve iyi ise ve her şeye her an müdahale ediyorsa, bu durumda kötülükleri, cehaleti, eskiyen dinsel metinleri neden yenilemiyor? Vakıa tersini gösterdiğine göre, Tanrı evrene sürekli müdahale etmiyor olmalıdır. Çünkü deizmde Tanrı evreni yaratır ve bu yaratmadan sonra evrende olan hiçbir şeye karışmaz, dünyayı ve evreni kendi akışına bırakır. Bu anlamıyla Hikmetullah tiplemesinin sorduğu sorular ve eleştiriler tersten de okunabilir. Bu durumda, eğer iyi ve yetkin bir tanrı varsa neden kötülük var? Dinsel metinler zaman üstüye neden modern bilimlerle örtüşmemektedir? Neden inananların çoğu, bilim ve felsefe düşmanıdır? Bu sorular ışığında bakıldığında Hikmetullah'a göre evrene her an müdahale eden bir tanrı olsaydı bu olumsuzluklar olmazdı. O halde Tanrı evrene müdahale etmiyor demektir. Bu da deizm anlamına gelmektedir. Ancak filozof tiplmeleri Allah'ın varlığına inansalar da ne deist açıdan bakıldığında ne de teist açıdan bakıldığında bir sonuca varamaz ve yanıtı bulunamayan metafizik sorunlardan uzak duran bir anlayış içine girer. Bu durumu da romanda geçen şu argüman destekler gibi gözükmektedir. Hikmetullah'ın evine bir gün bir gazeteci gelir. Gazeteci filozofa sorular sorar. İlk soruda filozofun Allah hakkındaki kanaati ile ilgili gelir. Ancak Hikmetullah bu ana kadar hiçbir bilim ve fennin bu konuyu halledemediğini söyler. Ona göre Allah lafzı o kadar adi ve asılsız tanımlara boğulmuştur ki hakikati seçebilmek her fikir adamının harcı değildir. Allah filozofa göre halkı idare edebilmek için icat edilmiştir. Cennet vaadi, cehennem tehdidi ile de hala dünya düzeltilememiştir. Filozof Allah bahsinde, tahsil görmüş ve felsefe okumuş birçok insanın, hamalla ve mahalle bekçisiyle aynı seviyede olduğunu söyleyerek sözlerini sonlandırmıştır. Gazetecinin “Allah'a bir şekil verilebilir mi?” sorusu üzerine ise filozof Hikmetullah; Muallim Naci, Voltaire, Maurice Maeterlinck, Laplace, Henri Poincare ve Nietzsche gibi filozofların görüşlerine yer verir.¹⁴³ Hikmetullah'a göre ise:

Maddiyunun tariflerince Allah boş bir tablodur. Varlığına dalalet için üzerine ne yazarsanız onu görürsünüz. (...) Cenabıhak cehaletimizin zirvesidir, yani en bilemediğimiz şeydir. Biz onu tanıyamıyorsak kabahat kimde? Bizim kafalarımızı sonsuza sığdıracabilecek bir elastikiyette yaratmamış.¹⁴⁴

¹⁴³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 314-321.

¹⁴⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 319.

Hikmetullah bu sözleri ile felsefe tarihinde köklü bir yer edinen materyalistlere ve deneyci filozofların öncüsü olan John Locke'a vurgu yapmıştır. Çünkü Locke'a göre insan zihni başlangıçta boş bir levha (Tabula Rasa) gibidir ve bu levhada tecrübeler ve yaşayışlar sonucunda şekillenir. Buradan hareketle Hikmetullah'ın Tanrı algısı insanların idrakleri derecesindedir denilebilir. Yani insanların kafalarındaki Tanrı algısı, ancak O'nun insanlara kendini yansıttığı kadardır. (Bu durum tıpkı diğer filozof tiplemesi olan Mualla Lahuti'nin tetkik için aldığı maymun Baron'un ayna karşısında takındığı tutum gibidir. Çünkü Baron aynada kendi yansımalarını tutmaya çalışmıştır ancak başaramaz. Allah ile kulların arasındaki durum da tıpkı bunun gibidir, ne kadar ulaşmaya, bağlantı kurmaya çalışsalar da bu durum imkânsız gibidir.). Şu halde, Tanrı tasavvuru kişinin kendi hayalinde kurduğu bir tasavvurdur; kişinin entelektüel birikimine göre değişir. Sıradan bir insanla bir filozofun tanrı tasarısı farklıdır; çünkü bilgi ve deneyimleri farklıdır. Bu yüzden bir sürü Tanrı tanımıyla karşılaşılır. Ancak Tanrı özünde tanımlanabilir bir şey değildir; çünkü insan zihni sonsuzu kuşatamaz.¹⁴⁵

Din ve Allah hakkındaki bu söylemleri ve düşünceleri yüzünden Hikmetullah ailesinden ve çevresinden sürekli eleştiriler almıştır. O bu sözleri ile toplumsal geleneklerin oluşturduğu gelenekselliğin içinde sıkışıp kalmış olan, değişimi yadsıyan kalıplaşmış, dogmalaşmış dinsel inanışları reddetmiş ve felsefenin ışığında kurulmuş akılcı bir inanışa ve modern felsefeyi yönelmiştir. Allah ile ilgili bu söylemleri yüzünden de çevresindekiler ona adıyla hitap etmeyip Deli Filozof, dinsiz ve zındık demişlerdir.

Hüseyin Rahmi'nin *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanıyla yarattığı filozof Mualla Lahuti de tıpkı Hikmetullah gibi dogmalaşmış dinsel anlayışlara karşı olmuş, geleneksel dinlerin etkisiyle halkın oluşturduğu Tanrı tasarısını, toplumsal, siyasal vb. işlevlerini her fırsatta eleştirmiştir. Nitekim Filozof Mualla şöyle demektedir:

Siz Allah diye Göksu testisi gibi lüleci çamurundan insan yapan adi bir fabrikatör tanıyorsunuz. Felsefe ise gözlere görünmeyecek kadar küçük bir tohuma sonsuz ensal sığdıran büyük kuvveti aramakla meşguldür(...) Siz büyütme istediğiniz Allah'ı ona izafe ettiğiniz insani sıfatlarla küçültüyorsunuz. Onu, çamurdan adam yapan kaba bir heykeltıraş derecesine indiriyorsunuz. Şeytana bile sözünü geçiremiyor(...) Cenabıhak

¹⁴⁵ Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 46.; Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 319.

bizzat kendinin bile başa çıkamadığı meluna mağlup olan insanları cehenneme atıyor... Hep bu rivayetler, dinleyenleri ayakta uyutacak masallardır. Vaiz efendi hazretleri, sizin bana acıdığınızdan ziyade ben size merhamet gözüyle bakarım. Hakikatte acınacak ben değilim, sizsiniz. Bu mühim bahse melek, şeytan, bir elde topraktan mamul Âdem, Havva karıştırılmaz.¹⁴⁶

Sözgelimi filozof Mualla Lahuti, dini olguların yanlış anlaşılmasının sebebi olarak cahil insanları görür. Çünkü cahil insanlar Allah'a yükledikleri insani sıfatlarla onun ilahi sıfatlarını küçültmüşlerdir. Buradan hareketle de o, halkın bilinç düzeyiyle oluşturduğu masalımsı inançların, bilim ve felsefe karşısında tutunamayacağını ve dinin yerinde saydığını, ilerlemediğini söylemiştir. Mualla'ya göre cahiliyet zamanındaki kokmuş aşlar 21. asır insanların önüne konulmamalıdır. Ona göre eğer biz dinin tüm yasaklarından çekinseydik çöllerde yaşayan bedevilerden farkımız kalmazdı ve bütün dünya miskinler tekkesine dönerdi. Filozof Mualla da tıpkı Hikmetullah gibi akılcı bir temele oturtulan dinin ve modern entelektüel bilincin tarafındadır. Filozof beşeri yaratılışa bir Allah'ın olmadığını, emir verip dinlemeyince cehennemle korkutan bir Allah'ın aciz olduğunu, Allah'tan önce nefsimizin geldiğini ve nefsimizle didişemeyeceğimizi her fırsatta dile getirir.¹⁴⁷ Hüseyin Rahmi, burada Mualla Lahuti'nin ifadeleri ile yine tabiata vurgu yapar. Filozofları ve âlimleri de kimi din adamlarının yalanlarını ortaya çıkardıkları için onlardan üstün görür:

Beşeriyetin peygamberliğine layık olanlar gökten vazife alarak gelenler değil Denis Papin¹⁴⁸ gibi, Edison gibi, Branly¹⁴⁹ ve Pasteur ve emsali büyük âlimler ve dahi filozoflar gibi aramızda yetişenlerdir. Bunlar gökten memuriyetle gelmediler. Fakat o iddiada bulunanların tabiiyet hakkındaki gülünç yalanlarını birer birer meydana çıkardılar.¹⁵⁰

Mualla Lahuti bu söylemiyle, deizme uygun bir biçimde, Tanrı'nın insanlar arasında dinin anlaşılması ve yayılması için yolladığı peygamberleri eleştirir. Aslında bu anlayış İslam dünyasında İbn er-Ravendi ve Ebu Bekir er-Razi tarafından da dile

¹⁴⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 14-15.

¹⁴⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 16-49.

¹⁴⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Denis Papin 'in (1647-1712) Fransız fizikçi olduğunu, basınç üzerine yaptığı çalışmaları ile de buharlı makinelerin geliştirilmesinde önemli rol oynadığını söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 50.

¹⁴⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Edouard Branly'in (1844-1940) Fransız mucit ve fizikçi olduğunu, telsiz telgraf üzerine çalıştığını söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 50.

¹⁵⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 50.

getirilmiştir. Çünkü ona göre vahiy ile gelen bazı peygamberlerin söylediği şeyler yalan ve gülünçtür. Bu yalan ve gülünç şeyleri ortaya çıkarmaları bakımından da bu sifata layık olanlar büyük âlimler ve dahi filozoflardır. Aslında Mualla Lahuti sarf ettiği bu sözlerle eskimiş toplumsal geleneklerin ya da ayetlerin değil de ilerlemeci bir yapıya sahip modern entelektüel bilincin yanında olduğunu tekrar vurgulamıştır. Aslında bu vurgu, peygamberler aracılığıyla ortaya konan, dinsel dogmaların, bulunduğu dönemin ihtiyaçlarını dikkate aldığı olgusunu da gündeme getirmektedir. Eğer durum böyle ise, örneğin 1400 yıl önce ortaya konan İslami kurallara riayet, o dönemin bedevi değerlerinde takılıp kalmak demektir.

Hüseyin Rahmi, cahil halkın Tanrı tasarımını eleştirdiği gibi, bu anlayışın bir ürünü olan kaderciliği de eleştirir. O, Hikmetullah'ın dilinden, kurulu dinlerin önemli unsurlarından biri olan 'kaderin' halk açısından anlaşılma biçimini hedef alır. Filozof Hikmetullah bir gün yine ibretler toplamak için sokağa çıkmış orada dilenci Süleyman Bey'le karşılaşmıştır. Süleyman Bey'e göre kendisinin dilenci olmasının sebebi kaderdir. Yani alın yazısı Allah tarafından yazılmıştır, kişi kaderini değiştiremez. Filozofa göre ise; "Hiçbir şeyi kader yapmaz. Her şeyin vukuunda amil olan bir sebep vardır. Kader Süleyman Bey gibi hayat düşkünlerinin şikâyet seslerini tıkamak için uydurduğu bir sözdür. Bu yüzden bazı insanlar bir sakızı geveleyerek darbenin nereden geldiğini düşünmemek gafleti içinde yaşarlar."¹⁵¹ Hikmetullah'a göre kader insanların kendi yaptıkları hatalar sonucunda kendilerini rahatlatmak için uydurdukları bir bahanedir. Çünkü ona göre kader diye bir şey yoktur. Süleyman Bey kısmetini Allah'tan beklediği için dilenci olmuştur. Filozofa göre kimse "Allah güzel yapar" ümidine kapılmayıp herkes kendi işini kendi görmelidir. Bu yüzden her işe Tanrı'yı karıştırmak doğru gözükmemektedir. Tanrı her işe müdahil olmadığına göre, elden gelen çabayı bırakıp sürekli Tanrı'ya dua etmek de doğru değildir.

Mutekit olaydım Allah'a yalvarırdım. Fakat biliyorum ki, onun böyle iki gencin sevda maceralarıyla meşgul olacak boş vakti yoktur. Ellerini havaya kaldırıp ona bel bağlayanlardan çoğunun işleri ters gittiğini bilirim. Allah güzel yapar ümidine kapılıp da ağzı açık atıl durmamalı, insan kendi işini bir ayak evvel kendi görmelidir. Beni kendisine inanacak kadar aptal yaratmadığı için Allah'a şükranım büyüktür. Sofunun kavline göre onun iradesi taalluk etmedikçe bir çöp yerinden kımıldamazmış. Bu

---

¹⁵¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 18-19.

felaketi başımıza getiren Allah ise ben kendisinden şikâyet etmek için ondan daha büyüğünü nerede bulabilirim?¹⁵²

Bu söylemlerden hareketle Hikmetullah, insanların her şeyi kadere bağlamalarını, her şeyin Allah'tan geldiğine inanmalarını eleştirir. Çünkü böyle bir durum ona göre insanları çaresizliğe sürükler ve bir şeylerin düzelmesini bekleyen, hiç çabalamayan, uğraşmayan ve her şeyi takdir-i ilahi diye kabul eden bir insan tipi oluşturur.

Hüseyin Rahmi'nin romanları incelendiğinde dini emir ve itikatların eleştirildiği gibi, dini eğitimin de eleştiri süzgecinden geçirildiği görülür. Dine ve dini olgulara karşı oluşun en önemli örneğini Mualla Lahuti'nin şu sözleri oluşturur:

“Çocuklarıma din talim etmiyorum. Kant'ın dediği gibi, Allah var olsa bile vücudu akılla ispat olunamaz. Gayr-i müspet üzerine kurulan temelsiz dinleri hangi uçlarından tutabiliriz? (...) Allah'ın memnu kıldığı yalanın bir günahı olaydı önce bu yalancıların dilleri tutulurdu. Asırlardan beri, çocuk hikâyelerini geride bırakan kaba saba efsaneler. Kâh gökten melek indirirler kâh göğe insan çıkarırlar. Tevrat zamanından beri insanların akılları bir arpa boyu serpmemi mi ki? Hala o menkıbe, hala o saffet, hala o cehalet! Kendimin inanmadığım bir akideyi çocuklarıma nasıl talim edebilirim? Dini moral sağlam olamaz.”¹⁵³

O, dini eğitimin reddine paralel olarak dinsel yaşam ve gereklerine de karşı çıkar. Bu yüzden filozof Mualla Lahuti oğullarını sünnet ettirmemiştir. Hatta bu durumu da, tetkik için edindiği maymun Baron'dan örneklemiştir. Baron'un sahibi, Baron'un içinde bulunduğu ailenin dinine geçtiğini söylemiş ve sakın sünnet ettirmeyin diye ricada bulunmuştur. Filozof da yalnız hayvanlar için değil, insanlar için de sünnete karşı olduğunu ve aynı zamanda özgür düşünceli bir insan olduğunu dile getirmiştir.¹⁵⁴ Çünkü ona göre tabiat vücudumuzda fazla bir şey yaratmamıştır:

Sünnet, tıpkı dudağını yiyen, burnunu delen, bir kısım derisini yüzen iptidai kavimlerin hareketlerini andıran bir vahşettir. Vücutlarımızdaki herhangi bir uzvumuzu budarsak tabiata karşı küfranla kendi kendimizi markalamış oluruz... Pek tuhaf şey, cennete gitmemize bu deri parçasının mani olacağını zannetmek... Hilkatini verdiği bu kapağı gövdemizden koparıp atmak bir ibadet değil Yaradan'a karşı bir isyandır.¹⁵⁵

¹⁵² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 122.

¹⁵³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 35.

¹⁵⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 146.

¹⁵⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 34.

Mualla Lahuti bu söylemiyle dini emir ve uygulamaların, doğa yasalarının gerisinde kaldığını, sünnetin; dudağını yiyen ve burnunu delen kavimlerde olduğu gibi eski bir inanç ve düşünce olduğunu dile getirir. O bu düşüncesiyle toplumsal geleneklerin ötesinde bir tutum takınmıştır. Ona göre cennete gitmek için insanların herhangi bir uzvuna dokunması tuhaftır. Onun nazarında bu bir ibadet şekli değil Yaradan'a karşı bir isyandır. Çünkü Mualla Lahuti'ye göre baskın olan dini emir ve itikatlar değil, doğa yasaları ve tabiattır.

Akılcı bir zemine oturtulmayan dini olgulara paradoksal olarak bakan bir diğer filozof tiplemesi de Hikmetullah'tır. Dinin emir ve yasaklarının yerine getirilmesi durumunda cennete gidileceği fikri ona göre yanlıştır ve halkı idare edebilmek için uydurulmuş bir sözden ibarettir. O da tıpkı Mualla Lahuti gibi tabiata vurgu yapmış ve fani cennetlerin, softaların cennetlerinden daha haz verici ve şifalı olduğu düşüncesini benimsemiştir:

Softaların cennetleri onların olsun. Yalvarsalar da kapılarından içeriye adımımı atmam.
Dünyadaki fani cennetler, maveradaki ebedilerden daha mantıki, daha haz verici ve daha şifalıdır.¹⁵⁶

Hüseyin Rahmi yarattığı filozof tiplmeleriyle, öyle görünüyor ki, var olan dini uygulamaları ve itikatları eleştirmenin yanında, metafizik sorunlara yaklaşımda da, agnostik bir tavır takınmış gibidir. Nitekim bu tiplmelerin söylemlerine göre, Allah'a (yani metafizik bazı sorunlara) insanların ulaşması imkânsızdır. Hatta Mualla Lahuti bu durumu maymun Baron'un bir davranışını örnek göstererek açıklamaya çalışmıştır.

Tabiatın sırlarını keşfe uğraşmak merakı meğerse hayvanlarda da varmış... Belki bizden sonra maymunlarda... Hey Allah'im, insanların seni aramaları işte tıpkı bu maymunun ayna içindeki hayali tutmaya çabalamasına benzer. İnsanlar da her tecellide seni ararlar. Her şekilde seni gördüklerini zannederler. Daima sırla karşılaşan hislerini avutmak için bir mavera uydururlar. Maymunun aynadaki hayali tutabilmesi nasıl imkânsızsa kullarının seninle temasları da aynı istihalededir. Maymunun araştırma hadisesi ayna yüzünde mahdut kalıyor. İnsanlar sana kadar yükselmek davasına kalkıyorlar. Yarasa'yı, köstebeği halikâne kudretine hayran etmek için yaratmadığını bilmiyorlar mı?¹⁵⁷

¹⁵⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 231.

¹⁵⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 166.

Mualla Lahuti, Baron'un elindeki aynada kendi yansımısını görüp bunu tutmaya çalışması ile kulların Allah'a ulaşması arasında bağlantı kurmuş ve maymunun o yansımayı tutup yakalaması ne kadar zorsa kulların da Allah'a ulaşmalarının o kadar imkânsız olduğunu bu söylemiyle vurgulamıştır.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplerini akılsal bir temele dayanmayan geleneksel dinsel inanç ve uygulamaları reddeden, dinin emir ve yasaklarını sorgulayan, yanıtı bulunamayan metafizik sorunlardan uzak duran, doğa yasalarına öncelik veren kişilerdir. Bu filozof tiplerini araştırmacı ve sorgulayıcı kimliklerini dine hatta Yaratıcı konumundaki Tanrı'ya kadar götürmüşlerdir. Toplumsal geleneklerimizin yapı taşlarından biri olan ve inanan kesimi tek bir hakikatte birleştiren din hakkındaki bu söylemler ve itirazlardan dolayı da bu filozof tiplerini toplumdan sürekli dışlanmış ve çeşitli hakaretlere uğrayarak ötekileştirilmiştir. Bu filozof tiplerinin, bazen ateistçe söylem benimsedikleri görülse de, genelde, peygamberliği ve kurulu dinleri reddeden, Tanrı'nın her an evrene müdahale ettiği anlayışına, kötülük sorunu ve kader bağlamında karşı duran deist tipler olduğu anlaşılıyor.

2.4. Filozof Tiplerinin Halka Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar hikâye ve romanlarında, çeşitli cepheleri, acı ve tatlı yanları, gelenek ve görenekleri ile her seviyeden insan ele alınır; her türden yaşam konu edinilir. O yarattığı karakterlerle aslında inandığı aydınlanma idealine hizmet etmeye çalışır. Bundan dolayıdır ki Gürpınar, yeteri kadar bilgiden ve yer yer görgüden mahrum yetişmiş geniş kitlelere seslenmek için eserlerini bir okul olarak halka sunar. O sürekli bizim halkın kabahatinin felsefesizlik ve kültürsüzlük olduğunu söyler, bu yüzden de eserlerinde düşünceye ve kültür konularına ağırlık verir. Her sosyal ve kültürel seviyedeki kahramanları ile Türk toplumunu aydınlatmak, bilgili kılmak, uyandırmak ve ilerleyip yükselmesine hizmet etmek amacını güder ve eserlerini bu çerçevede yapılandırır.¹⁵⁸

Hüseyin Rahmi Gürpınar, bildiklerini kendine saklayan biri değil de halka ışık olmak isteyen bir düşünür olduğu için sosyal, siyasi, dini, etik, estetik vb. birçok konuda gelenekler arasında sıkışıp kalmış halkla çelişme ve çatışma yaşamıştır.

¹⁵⁸ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 22-36.

Bunlardan ilki romanlarına da konu olan “halkın cehaleti” konusudur. Sözgelimi, *Deli Filozof* romanında yarattığı Hikmetullah tiplemesi şöyle demektedir:

Bu halk denilen zavallı kütle hakiki kıymetin ne olduğunu ne vakit anlayacak? Her cici biciye karşı gözleri kamaşan, her blöfe kapılan, her vaade inanan bu koca aptal çocuk ne vakit baliğ olacak?¹⁵⁹

Zavallı insanlar, siz her şeye kolayca inanmak hamakatini göstermeyeydiniz, efsanecilerin cesaretleri kırılarak kafalarınıza bu kadar hurafe tıktıramazlardı. Siz de çelik gibi dürüst bir ameli hayat adamı olurduz.(...) Allah’ın bize verdiği uzuvlar çabuk bozuluyor. Sonra fena işliyor. Keyfiyetin nüktesi bizatihi maddiyettir. Tabiatın bunlarda bir fenalık kastı yoktur.(...) Uzuvları sağlam işleyenler bozuk insan makineleri tamir ve ıslaha uğraşmak vazifesiyle kendilerini mükellef bilmelidirler. Beşeriyetin ırkını kemiren fenalıklar ancak bu suretle tadil, tahfif edebilir. Lakin şimdi büyük bir mesele karşısındayız: Ya hepimiz derece derece bozuk makineyse, hal ne olacak? Nispeten iyi işleyenler diyorum. Kemaliyle mükemmel yaratılmış insan yok mu? Yoktur. En mükemmelin mutlak bir aksar tarafı vardır.¹⁶⁰

Hikmetullah halka kütle ve yığın olarak bakar. Onun halka kütle ve yığın olarak bakışı da onda bir nebze de olsa Nietzsche’nin etkilerinin görüldüğüne tanıklık eder. Hikmetullah, cahil halkın her şeye inandığını, her şeye gözlerinin kamaştığını, zorluklarla bulunan hakikati onlara kabul ettirmenin zor olduğunu, sık sık vurgulasa da, halkın inandığı tek bir şey vardır o da dini hurafelerdir. Eğer cahil halk bu hurafeleri sorgulayıp araştırıyorsa, efsaneciler bu kadar kolay kandırılmazdı. Cahil halkın araştırma yapmadan, bir şeyleri zihninde tartmadan ve sorgulamadan bir takım kehanetlere inanması Hikmetullah’a göre birtakım uzuvlarının yani aklının bozulmasından dolayıdır. İşte bu yüzden, ona göre, akli sağlam işleyenler yani filozoflar ve her türlü olguyu bilimsel temele oturtan insanlar, bozuk döngüyü düzelterek olan kişilerdir. Ona göre insan ırkını kemiren tüm bu fenalıklar ancak böyle azaltılır ve değiştirilebilir. Nitekim Hikmetullah akılsal yetileri nispeten iyi işleyenler olsa da mükemmel yaratılmış bir insanın olmadığını ve en mükemmelin bile aksak tarafları olduğunu ileri sürmektedir. Böylelikle aslında, tek tanrılı dinlerde insanın mükemmel yaratıldığı tezini de eleştirmiş olmaktadır. Hikmetullah cahil halkın ve çevresindekilerinin sürekli her davranışlarında kendilerine dini olguları sermaye etmelerini de kayınvalidesi Hafize Hanım’ın söyledikleri üzerinden şu şekilde eleştirir: “*Ah, yobaz kafalı kadın! Başında sarığın eksik, ilmin yok, ama çok*

¹⁵⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 16-17.

¹⁶⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 30-31.

şükür, imanın var. Tıpkı kahvedeki Sadık Hoca'ya benziyorsun. Sıkışınca her dedikoduya dini sermaye yapıyorsunuz. Nasıl olmuş da birbirinizle karıkoca olmamışsınız? ”¹⁶¹

Filozof Hikmetullah bir başka söyleminde de ‘bibliyofil’ ve ‘bibliyoman’ ayrımı yapar. Ona göre, bibliyofil denilen kitapsever ve kütüphane meraklısı kimseler vardır. Bunlar pahalı, ucuz, kıymetli ciltleri ve eserleri toplayıp kütüphanelerine dizer. Bunu okumak için değil de daha çok övünmek için yapar. Bunlardan kastı gösterişle övünen cahil kimselerdir. Bir de bibliyoman denen kitap delileri vardır. Filozof Hikmetullah kitabı rafa koymak için değil, okuma aşkıyla sever ve beşer ömrünün birkaç kütüphaneyi okumaya yetmediği için teessüf eder.¹⁶² Filozof Hikmetullah aslında yaptığı bu ayrımla halkın okumadığını, cahilliğinin de bundan ötürü olduğunu vurgulamaya çalışır. Ayrıca halkın içinde kitapsever insanlar olsa da, onların gerçek okuyucu olmadıklarını, okuyormuş gibi görünmek için yaptıklarını söyler.

Filozof Hikmetullah’a göre cahil halk hükümetlerin resmi beyanat ve nutuklarını geniş getirerek dinler. Halk ve hükümet hakkındaki düşündüklerini dosdoğru söylemek için Emile Zola’nın Dreyfus meselesinde¹⁶³ yaptığı gibi başka bir memlekete gidip oradan seslenmek gerektiğini ileri sürer.

Halk kara cahil çocuk, hükümetler de falaka değnekli mektep hocaları vaziyetinde kaldıkça, tam manasıyla iyi idare, adalet, hürriyet beklemek beyhudedir. Çünkü ne yaptığını bilmeyen çocuklar, deliler, başıboş, gardiyansız bırakılamazlar. Bütün felaketler halkın kesif cehaletindedir. (...) Bütün fenalıklar halkın her şeye ters mana vermesinden çıkmıyor mu? Avamın telakkisine göre âlim, dahi olmadansa, bunların tersiyle anılmayı saadet bilirim.¹⁶⁴

Hikmetullah halkın her türlü baskıyı ve rejimi kabul etmesini de halkın cehaletine bağlar. Halk sessiz kalıp bu durumu böyle kabul ettiği sürece de iyi idare, mutlak özgürlük ve iyi bir adalet, halk için ancak rüyalarda görülebilir bir hal alır. Çünkü hükümetler ne yaptığını bilmeyen bu cahil halkı hiçbir zaman kendi haline

¹⁶¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 164.

¹⁶² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 238-239.

¹⁶³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, onun 1894’te vatana ihanetle suçlanan ve 1906’da berat eden Yahudi-Fransız subay olduğunu ve ismi etrafında dönen tartışmaların Fransa’yı uzun süre meşgul ettiğini söyler. Hüseyin Rahmi Gürpınar’a göre Emile Zola, Dreyfus taraftarları arasındadır. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 112.

¹⁶⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 112.

bırakmaz. Böyle bir ortamda da ne özgür bireylerden ne de kendi kararlarını kendi verebilecek bireylerden bahsedilebilir. Bundan dolayıdır ki Hikmetullah halkı her şeyin zıddına hareket ettiği için felaketlerin ve fenalıkların başı olarak görür ve asla halk tarafından âlim olarak anılmayı istemez. Bunun tersi olarak anılmayı saadet bilir. Öyle görünüyor ki burada o, halkın kendisine Deli Filozof, zındık ve dinsiz gibi sıfatları iliştiirmesini seve seve kabul ettiğini ima eder.

Filozof Mualla Lahuti ise evrim üzerine düşüncelerinden sonra halk tarafından pekiyi karşılanmaz. Ona göre bekçiden, çöpçüye kadar kimse maymunluğu kabul etmese de, hayvanlığa kızan insanların insanlığın ne olduğundan haberi yoktur. Onun nazarında bütün insanlar, akıl hastası, cahil ve sürüdür.¹⁶⁵ Bu söylemlerden de anlaşıldığı üzere Mualla Lahuti de tıpkı Hikmetullah gibi halkı aşağılar, güdülecek bir sürü olarak görür. Lahuti'nin de halka kütle ve yığın olarak bakması Nietzscheci etkilerin bir ürünüdür. Lahuti halkın düşünemeyişinin nedenini şu şekilde açıklar: *“Cehalet dehanın, ilmin baş düşmanıdır. Sürüler kendi ananevi fikirlerinden başka türlü düşünenlere amansız hasım kesilirler. Kütleli idare eden kuvvet, dirilerden ziyade ölümlerdir. Mezardakilerin kafalarımıza miras bıraktıkları intibalarla yaşıyoruz.”*¹⁶⁶ Mualla Lahuti burada halkın inanç ve düşüncelerini, basmakalıp kabullerinin dışına çıkaramadıkları için cahil kaldığını, mezardakilerin onlara bıraktıkları hurafelerle yaşamlarını sürdürdükleri için bilimin ve ilerlemeci anlayışın düşmanı olduklarını dile getirir.

Filozof Mualla'ya göre halk bazı yönlerden kısmen ilerliyorsa da, pek çok bakımdan da gerilemektedir. Ona göre takındıkları medeni unvanına rağmen insanlar yaptığı ölüm icatları ile gittikçe vahşileşiyor.¹⁶⁷ O doğru olanın halkın zıddına hareket etmek olduğunu şu sözleri ile dile getirmektedir: *“Dünyayı dolduran halk kütlelerinin siyasi, ahlaki, iktisadi vb. gidişleri doğru olaydı bugün her memleketi kasıp kavuran içtimai fenalıklar azalmış olurdu. Bu itibarla asıl doğruluk belki halk gidişinin zıddına harekettedir.”*¹⁶⁸ Filozof Mualla bu söylemiyle biraz daha evrensel bir anlayışa bürünmüş ve dünyadaki bütün halk kitlelerini siyasi, ahlaki, iktisadi vb. fenalıkların sebebi olarak görmüştür. Bu söylemden hareketle de doğruluğu her daim halkın zıddına hareket etmek olarak nitelendirmiştir.

¹⁶⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 51-73.

¹⁶⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 73.

¹⁶⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 7.

¹⁶⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 34.

Filozof Mualla, Allah'ı, milyarda bir insanın zihnini açıp diğerlerini koyun sürüsü gibi yarattığı için eleştirmeye yönelir. Aslında filozof bu söylemiyle halkın cahilliğini Yaratıcı'ya bağlamıştır. Sözelimi, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı Mualla Lahuti tiplemesi şöyle demektedir:

Bu sağır, kör, ahmak insaniyetin dimağı kendi lehine olan bütün yüksek hislere kapalı. Geçen asır filozofunun (Darwin'in) nazariyesini bu zamanda tekrarlayacak oldum. Başıma kıyametler koştum. Onlara hoş gelecek bir eser yazmak için ilmin üst tabakalarından ağılın dar ve hayvan kokan sahasına inmeli... Onlarla beraber melemeli. (...) Ne tuhaf insanlar bunlar? Benim itikatsızlığımdan onlara bulaşan bir fenalık var mı? Herkes aklının varışı kadar düşünmekte hür değil mi? Halkın zihinlerini statik bir halde tutan, muhakemelerini durduran asırlardan beri klişeleşmiş itikatları ben hazır lop yumurta gibi yutup da nasıl hazmedebilirim?¹⁶⁹

Filozof Mualla Lahuti, bu söyleminde insanlığın zihninin kendi yararına olan bilimsel olgulara kapalı olmasını anlamlandıramaz ve 19. yüzyılda Darwin'in türlerin kökeninin ortak olduğu yönündeki tezini eserinde tekrarladıktan sonra başına gelmeyen kalmamasını da halkın cahilliğine bağlar. Lahuti'ye göre filozoflar insanların zihnini açmak için birçok şey söyleyip yazmışlardır. Ancak onlara hoş gelecek şeyler yazmak için, bilim ve fen sahasından tutarlı ve nesnel olaylara değil de mistik bir yapı gösteren hurafelere ve efsanelere başvurmak gerektiği sonucuna varır. İnsanların dogmaları zihninde sorgulamadan kabullenmesini o hazmedemez. Çünkü ona göre, herkes aklının varışı kadar düşünmekte özgürdür. Onun ortaya koyduğu tezlerin cahil halk tarafından tepkiyle karşılanmasının sebebi de halk gibi statik değil de araştırmacı ve sorgulayıcı olmasından dolayıdır.

Filozof Mualla dini, sosyal vb. konularda halktan ayrı olarak ortaya koyduğu düşünceler yüzünden mahallede bulunan kişiler tarafından şeytan, ecinni, maymun gibi sıfatlara maruz kalmıştır. İliştirilen bu sıfatlar hakkında filozof Mualla da tıpkı Hikmetullah gibi halk tarafından iyi anılmaktansa onlar tarafından hakarete uğramayı yeğler ve sözlerine şöyle devam eder:

Desinler, hanım desinler. Halkın dediği hakikat olaydı bu dünyanın çarpı mihveri belki doğrulurdu. Âlemi, istediğini söylemekten kimse men edemez. Onlar muzır şeyleri

---

¹⁶⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 37.

kendilerine faydalı sanarak söylerler. İşte onun için bu âlem düzelmez. Halkı bu fena âdetinden biz mi vazgeçirebileceğiz? Bırak söylesinler...¹⁷⁰

Filozof halkın her şeyin zıddını söylediğini düşündüğü için kendine iliştirilen bu sıfatlara gülerek geçer. Kuşkusuz bunda kendisi için özgürlük arayışının da güçlü bir rolü vardır. Eğer onlar, gelişen her olay hakkında doğru yorumu yapsalardı, bu dünyadaki fenalıklar ve basmakalıp kabullenmelerden oluşan düşünce tarzı olmazdı ve dünya biraz olsun düzgün ve daha yaşanılır bir yer olurdu.

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanlarında cahil halkın basmakalıp düşünceler arasına sıkışıp kalmasını eleştirdiği gibi insanların herhangi bir durumda kendi varlığını korumak için başkalarına zarar verebileceği düşüncesini de eleştirmiştir. Bu durum Hüseyin Rahmi Gürpınar'da Thomas Hobbes etkilerinin olduğunu kanıtlar niteliktedir. Çünkü Thomas Hobbes'un bu öğretisinde insan, her şeyden önce, kendi varlığını ayakta tutmaya, koruyup sürdürmeye çalışır. Bu onun ana güdüsüdür ve onun bütün eylemlerini bu güdü belirler. Bu da insanı doğa nimetlerinden elden geldiğince fazla yararlanmaya sürükler. Ancak böyle bir durumda herkes, ister istemez, birbirinin düşmanı olur ve herkesin herkese karşı savaş durumu başlar. Böyle bir durumda da "insan, insanın kurdudur" (homo homini lupus).¹⁷¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar da bu düşünceden hareket etmiş ve romanlarında bu konuya sık sık yer vermiştir. Sözgelimi, *Deli Filozof* romanında yarattığı Hikmetullah tiplmesi, insanlığı felsefi incelemenin merceği altına alır ve şöyle der:

Hep insanların içleri dışına çevrilse dünya allak bullak olur. İçlerimizin çirkinliklerini göstermekle değil, çehrelerimizin iğfaline aldanmakla birbirimizle geçinebiliriz.¹⁷² (...) Vahşetle kurtla insan arasındaki fark şudur: Canavar, dışlarıyla parçalar, insan icat ettiği aletlerle! İkisinde de aynı hayvanlık vahşeti vardır; kast ve netice birdir. Taş kovuklarında oturan tarihten evvelki ecdadımız da böyle yaparlardı. Açlık, hırs ve menfaat noktasında medeniyetle vahşeti ayıran farkı bana gösterdiniz!¹⁷³

Hikmetullah bu söylemiyle insanların yüzleri ile içlerinin birbirinden farklı olduğunu, eğer böyle olmasa dünyanın allak bullak olacağını, savaş ve fenalıkların boy göstereceğini dile getirir. Filozof burada hayvanlarla insanları kendi varlıklarını korumak için yaptıkları eylemlerde bir ve eşit görür. Takındıkları medeni unvanına

¹⁷⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 119.

¹⁷¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 252.

¹⁷² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 211.

¹⁷³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 359.

rağmen insanlar açlık, hırs ve menfaatleri söz konusu olduğunda vahşi bir yaşam süren hayvanlardan farksızdır. Hikmetullah ister filozof, ister peygamber ya da evliya olsun, bu dünyada yalansız hiçbir işin dönmeyeceğini ve en namuslu insanların bile birbirini aldatmaktan başka bir işinin olmadığını dile getirmiş¹⁷⁴, halka ve insanlığa seslenerek sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

Ey âdemoğlu! Dünyaları verseler kanmazsın. Cihanı yutsan doymazsın. Etrafında açlıktan ölenlere acımazsın. Sen ve seninkiler siz toksunuz ya... Hamiyet, insaniyet, merhamet, şefkat gibi kelimeler uydurmuş fakat manalarını büsbütün unutmuşsun. Sen zevk ve safa, bolluk içinde yaşa. Alınlarının kan teriyle sana bu refahı temin edenler çalışmaktan, sefaletten kırılırlar. Ne umurun! Bu hırs ve tamah âleminde malik olmak ne demek? Bunu bilmek için beyhude lügatleri karıştırma. Bu kitaplardaki tarif ve tefsirler de yalancılardır. Her şey sureti haktan görünerek seni tuzağa düşürmek için tertip olunmuştur. Tasarruf hakkının karşı kavramı muharebedir. İşte sana o terkipten çıkacağını hiç beklemediğin bir kelime. Evet muharebe! Karşısındakini öldürüp onun postuna girmek, vatanına, mülküne, karısına, evladına her şeyine malik olmak. Her ferdin tasarrufuna geçer, her habbede (tahıl tanesi) bu muharebe vardır. Fakat şimdiye kadar müşkülün haline gücü yetmediği için cemiyet onu birtakım alayışli, göz boyayıcı kanunlarla örtmüştür. Facia gizli cereyan eder. Kendinden acizi muharebeyle, iktisatla, tahakkümle öldürüp hürriyetine, varlığına sahip olmak...¹⁷⁵

Filozof Hikmetullah bu söylemiyle, insanoğlunun doyumsuz olmasını ve kendinden başka kimseyi düşünmemesini eleştirir. Aslında o üstü kapalı bir şekilde çok eski tarihlerden beri insanlığın gündeminden düşmeyen, sürekli olarak yeni oluşumlar gösteren köle-efendi konusuna değinir. Nitekim onun sistemi, zevk ve sefa içinde yaşayıp, kendilerini refah içinde yaşatan insanlara ise bundan bir parçayı layık görmeyen sisteme ve insanlardır. Her şeye sahip olmak isteyen bu doyumsuz insanoğlunun tek bildiği şey illegal bir şekilde başkalarının haklarına ve mallarına konmaktır. Bu durum yasalar ve kanunlarla engellenmeye çalışılsa da geçmişte olduğu gibi günümüzde de hala gizli bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Filozof Mualla da, tıpkı Hikmetullah gibi insanlara karışık onların haksızlıklarına uğramamanın imkânsız olduğunu, insanların kendi varlıklarını korumak için her türlü şeyi yapacağını ve insanların oldukları gibi görünmediğinden yakınmış ve bu durumu her fırsatta eleştirmiştir. Onda da Hobbes'un "İnsan, insanın kurdudur" düşüncesinin etkileri görülür. Filozof Mualla sürekli insanlar arasındaki

¹⁷⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 115.

¹⁷⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 359.

dost kıtlığından yakınmış, edindiği maymun Baron’la arasındaki bağı da bundan olduğunu dile getirmiştir. Baron’un diğer insanlar gibi dedikodu yapmaması filozofa göre onun en kıymetli özelliğidir.¹⁷⁶ Hatta insanlar hakkındaki düşünceleri ile de o maymunu insanlardan daha üstün bir mahlûk olarak görmüş ve şu sözleri ile de bunu vurgulamıştır: “*Sokrat, Platon’u yetiştirdiği gibi benim de yegâne şakirdim budur. Hikmetlerimi talim için insanlar arasında bile maymundan zekisini bulmanın güçlüğüne anladım. Kafalar ciddiyyetten ziyade havailiğe dönük.*”¹⁷⁷

Mualla Lahuti bu sözleriyle aslında bir kez daha halkın cahilliğine vurgu yapmış ve hayvanları birçok özelliğinden dolayı insanlardan üstün bir mahlûk olarak nitelendirmiştir. Sözgelimi, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı Mualla Lahuti tiplemesi, insanlığı felsefi incelemenin merceği altına alır ve şöyle der:

Vay gidi insaniyet, hey gidi insanlar, yüzlerimizden içlerimizin akisleri görünse kim bilir birbirimizden ne kadar öğreniriz... Bugün Şadi ile karşı karşıya takındığımız bu iğrenç sahte dostluk maskesi altında geçen muhaveremizin bin türlü örnekleri bu saatte cemiyetlerin her tarafında oynanan beşeri komedyalardandır. Kendilerini ilan eden düşmanları mert sayalım. Fenalıkların en korkunçları bize dost görünmeye uğraşan güler yüzlülerden geliyor.¹⁷⁸

Filozof Mualla aslında Hikmetullah’tan ayrı görüşler sunmaz. Onun nazarında da insanlar, birbirlerinin içlerinden geçen düşünceleri bilseler birbirlerinin yüzlerine bakamazlar. Nitekim bu durum sadece onlara özgü değil cemiyetin her köşesinde kendini gösteren bir beşeri komedyadır. Filozof bu durumdan hareketle, fenalıkların bize dost gibi görünen düşmanlardan ileri geldiği için bize kendini düşman ilan edenleri mert saymamız gerektiği yönünde bir çıkarım yapar. Asıl dost görünenlerden korkulması gerektiği için insanlığı uyarır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında filozof tiplmeleri aracılığıyla değindiği diğer bir konu ise halktan bazı kesimlerin doğa yasaları (tabiat) ve toplum yasaları arasında kaldığında tabiatına yenik düşerek doğa yasalarını seçmesidir. Mevzu gönül işleri olduğunda toplumsal yasalar konmuş olsa da, pek işlemez. Sözgelimi, gönül işleri yüzünden çocukları ile başı dertte olan Hikmetullah, kızı

¹⁷⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 203.

¹⁷⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 207.

¹⁷⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 300.

Caize'nin istemediği bir adam olan Ümrani Bey'le evlenmesine sıcak bakmaz. Kızı Caize'nin ısrarları üzerine filozof, hayvanların bile muhtaç oldukları terbiyeden insanların kurtulamayacağını, insanların hayvanlar gibi serbest bırakınca söz geçirilemeyeceğini dile getirerek doğa yasaları ile ters düşülemeyeceğini belirterek yine tabiata vurgu yapar:

Ey Deli Filozof, şimdi amiyane hareket eden babalar sürüsünden ayrılmalısın. Gayritabii sayılan jestlerle halktan aykırı gidenlere divane diyorlar. Ben halkın kendince muhik (geçerli) bildiği akıllılıklarına sırtıttığım gibi, onlar da benim deliliklerime gülebirlirler. Müspet menfi hareketin ne tarafta olduğunu ancak neticeler gösterir. Kızım bilmeyerek aşk iblisinin iğvasına (baştan çıkarma) uyup kendini bir felakete attı. Şimdi onun felaketini mümkün mertebe ehvenleştirmek için ben babalık gayzını yenmeliyim. Neticelerinden iyilik çıkacak inatlar makbuldür, fenalık çıkacaklar merduttur (red olunmuş).¹⁷⁹

Filozof Hikmetullah yüksek düşünüşlü ve açık görüşlü bir filozof olarak gönül işleri konusunda iradenin işlemediğini bildiği için diğer babalardan ayrı bir çizgi çizer. Kızının bu durumdan kurtulamayacağını bilincinde olduğu için de inat etmez ve onun Ümrani ile evlenmesine izin verir. Çünkü onun nazarında tabiatla zıtlaşmak ancak fenalık getirir. Filozof bir örnek de gelini İclal ve damadı Ümrani'nin yaşadıkları yasak aşktan yola çıkarak ortaya koyar. İclal gibi pek çok kadının olduğundan bahseder ve şeriatın bununla ilgili hükmüne değinir:

Doğan bütün çocukların babalarına sulbi (döl) nispetleri şüpheli görüldüğü için, imam mezar başında telkin verirken ölüyü anasının adıyla çağırır. Şeriatın bu müdekkik (inceleyici) hükmüne nazaran, senin de, benim de piç olmadığımız pek malum değildir.(...) Şeriat bu hükmü sellemehüsselam vermiş değildir. Şeriatın her düsturu gibi, bu da bir tetkik neticesidir. Bu umumi şüphe meselesinde afif (namuslu) kadınlar iffetsizlerin narına yanyıyorlar demektir. Kabahati her şeyden evvel kendi cinsinizde bulunuz...¹⁸⁰

Filozof Hikmetullah tabiat konusunu şeriatın söz konusu hükmü ile bağdaştırmıştır. Çünkü bazı insanlar toplumsal yasalardan çok doğal içgüdüleriyle hareket eder. Bundan dolayı ölen kişilerin babalarının kim olduğu da bilinmez. Şeriat da bu duruma böyle bir çare bulur. Filozof böyle şüpheli bir durumun oluşmasıyla

¹⁷⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 210.

¹⁸⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 258-259.

toplumsal yasalara uyan kadınlara haksızlık yapıldığını ve bunun sebebinin yine kendi hemcinslerinin kabahati olduğunu söyler.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplmeleri inanç ve düşüncelerinde basmakalıp kabullerin dışına çıkamayan, dogmaları koşulsuz şartsız kabul eden, her davranışlarında kendilerine dini olguları sermaye eden cahil halkı ortaya koyduğu argümanlarla eleştirir. Aynı zamanda cahil halkı, ne yaptığını bilmeyen, kendi varlığını korumak için ve doğa nimetlerinden daha fazla yararlanmak için başkalarını hiçe sayıp zarar veren, doyumsuz bir yapı gösteren toplum yasalarından çok içgüdülerine uyan kişiler olarak nitelendirirler. Bunu yaparken, yer yer elit kesimle (filozoflar, siyasetçiler, edebiyatçılar vb.) halkın içgüdülerde ortaklaştığını ima etse de, ikincileri birincileri aydınlatan, onlara mürşit olan, onlara doğru yolu gösteren kimseler olarak niteler. Böylece, halkı aydınlatılması gereken sürü olarak gören kökleri çok eskilere dayanan elitist bakış açısını yineler.

2.5. Filozof Tiplmelerinin Politik ve Sosyal Meselelere Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, ortaya koyduğu yapıtlarda soyut ve hayalci bir edebiyat anlayışından kaçınmıştır. Görünen, gerçek, canlı hayatın, insanın ve toplumun peşinde olması gerektiğine inandığı, hikâye ve romancılığın önderliğini yapmıştır. Bu açıdan o, realist ve natüralist bir düşünürdür. İnsanımıza ve onun çeşitli problemlerine, hikâye ve özellikle romanlarında çözümler getirmeye çalışmıştır. Milletimizi yakından ilgilendiren bütün sosyal, psikolojik ve kısmen de olsa siyasi, ekonomik birçok meseleler, Gürpınar'ın eserlerine yansımıştır. Hüseyin Rahmi en ciddi konuları bile mizahi bir üslupla, eğlence havası içinde vermeyi başarmış bir düşünürdür.¹⁸¹

O yarattığı filozof tiplmeleriyle, ilk olarak hükümetlerin kayırmacı bir tutum benimsemesini, kanunların doğa yasaları ile bağdaşmazlığını ve ekonomik eşitsizlikleri eleştirir. Bunu yaparken döneminde yaygın olan bireycilik ve toplumculuk ideolojilerine de değinir. Bu ideolojilerin de çarpıtıldığını, eşitsizliklerin bir türlü bitmediğini dile getirir. Daha önce sık sık aşağıladığı, sürü olarak gördüğü

---

¹⁸¹ Önder Göçgün, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, ss. 30-31.

halkın ezilmişliğini dile getirerek onlara bu sefer sahip çıkmaya yönelir. Sözgelimi, *Deli Filozof* romanıyla yarattığı Hikmetullah tiplemesi şöyle der:

Bugün fertçilik metruk (terk edilmiş)... Bir halkçılık patırtısıdır gidiyor. Karınları çok fazla doyanlarla açlıktan ölme haline gelenlerin nispetini bir kere göz önüne getirirsen, ortada oynanan dramı anlar gibi olursun. Bazı memleketlerde halkçılık namı altında fertçilik yapılıyor. Bu curcunada seda ekseriyetin, fakat menfaat ekalliyetidir (azınlık). İçinde yaşadığın havayı alkışlamak gayretiyle senin avuçların patlar. Parsayı (bahşiş) 'güzide' namını alan bir zümre toplar. Halkın namı göklerde bayrak, lakin kendisi sokaklarda yalınayaktır.¹⁸²

Filozof Hikmetullah burada bir zamanlar yapılan fertçiliğin artık terk edildiği konuşulsa da hala devam ettiği yönünde düşüncelerini sunar. Bazı memleketlerde hükümetler ne kadar fertçilikten ayrı bir rejim öne sürdüklerini zannetseler de ortada oynanan oyun fark edilecek kadar açık ve nettir. Çünkü hükümetler halkçılık adı altında kayırmacı bir tutuma girerek fertçilik yapar. Halk sokaklarda yalınayak gezerken onun hakkı olanı güzide namı altında bir zümre yer. Bundan dolayıdır ki, bu hükümetlerde sözde halkçılık vardır. Asıl olan aristokrasi ve onların menfaatidir. Hikmetullah'ın kendi evinde bile olmayan adaleti hükümetlerde araması da ironiktir. Çünkü evde kim erken kalkarsa diğerini düşünmeden her şeyi yer. Bu yüzden hak düşünülürse her yerde aç kalınacağını söylemiştir.¹⁸³ Hak ve adalet konusundaki söylemleri de bu görüşlerini destekler niteliktedir:

Adalet benim gibi hakirlerin kararına kaldıysa vay halinize! Adalet haksızlığın zıddıdır. Dünyaya müstevli (işgal eden) olanı ise bu ikincisidir. Haksızlığı herkes yapabilir. Ve hemen herkes hilkaten buna meyyaldır. Bu ejdere karşı adaleti yürütebilmek için kuvvet ister. Bende bu kuvvetin mevcudunu tasavvur edebiliyor musunuz?¹⁸⁴

Hikmetullah'a göre adalet kendisi gibi zavallı insanların eline kaldıysa halkın hali haraptır. Çünkü dünyayı işgal eden büyük kuvvet adalet kavramından çok haksızlık kavramıdır. Haksızlığı herkes yapar çünkü insanoğlunun yaratılışında başkalarının menfaatinden çok kendi menfaati gelir. Bu yüzden de insanlar adil olmaktan çok haksızlığa ve hak yemeye eğilimlidir. Onun için insanlığa öyle kanunlar sunulmalıdır ki hem halkı aydınlatsın hem de halkı doğa yasaları ile toplum yasaları arasında bırakmasın. Ancak Hikmetullah'a göre böyle kanunlar çıkarılamaz.

¹⁸² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 6.

¹⁸³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 13.

¹⁸⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 76.

Çünkü kanun koyucular bilimsel ve fikirsal hareket etmekten çok yüksek zümrelerin faydasını düşünerek yanlı hareket ederler. Böyle yaptıkları sürece de diğer memleketlerde çıkarılan kanunları kopya etmekten ileri gidemezler.¹⁸⁵

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlar aracılığı ile yarattığı diğer filozof tiplemesi Mualla Lahuti de doğa yasaları ile toplumsal yasaların bağdaşmazlığını dile getirdiğini ve insanların yaptığı yasaların işlemezliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda Mualla Lahuti'nin şu sözleri oldukça manidardır:

Hep şikâyet ettiğimiz hadiseleri doğuran kargaşalıklar, hep bu savaşlar, hep bu sonu gelmeyen cinayetler insanın insanı menfaatine kurban etmek tıynetindeki doymaz, düzelmez gaddarlığından geliyor. Kanunun icadındaki ilk sebep verilen terbiyeler hep bu hedefe dönüktür. Beklenen muvaffakiyetin derecesini anlamak için dünyanın bugünkü halini göz önüne getirmek kâfidir.¹⁸⁶

Mualla Lahuti'ye göre dünyadaki tüm savaşların, fenalıkların ve cinayetlerin sebebi insanın kendi menfaatleri söz konusu olduğunda tabiatına yenik düşmesidir. Kanunun icadından bu güne yapılan tüm düzenlemeler doğa yasalarının insanlar üzerindeki hâkimiyetini azaltmak ve onu vahşi doğasından alıp toplumsal bir varlık yapmak içindir. Filozofa göre beklenen başarının sonucu görmek için dünyanın bugünkü haline bakmak kâfidir. Aslında burada filozoflar aracılığıyla Cumhuriyet Dönemi'nde Batı'dan alınan yasaların işlemezliğine de değinilmiştir. Yapılan yasaların eşitliği gidermekten ziyade eşitsizliği pekiştirdiği argümanlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Filozof Mualla Lahuti doğa yasaları ile toplum yasalarının bağdaşmazlığını tetkik için aldığı Baron üzerinden şöyle örnekler:

Zavallı Baron, doğduğun ormanlarda ne rahat yaşıyordun? İnsanlara karışmanın belalarını görüyor musun? Seni de bazı resmiyetlere tabi tutuyorlar. Bir ziyan, bir kabahat işlersen senin yerine sahibin mesul olacak... Seni de vergi cetveline geçirdiler. Bu teklif verilmezse, tasmasız sokaklara kaçarsan senin hakkında da serseri köpekler muamelesi yapılarak idam edileceksin.¹⁸⁷

Filozof Mualla bu söylemiyle Baron'un yaşadığı ormanlarda ne kadar özgür olduğunu, insanlara karışınca ormanlarındaki özgürlüğünden uzaklaştığını ve

¹⁸⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 111.

¹⁸⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 295.

¹⁸⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 151.

insanlar gibi toplu yaşamın getirdiği resmiyete ve kanunlara tabii olmasının onun tabiatına ters olduğunu aslında bu örnekle çok açık bir şekilde ortaya koyar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanlarında filozof tiplerini aracılığıyla Abdülhamit dönemindeki devlet adamlarını ve dönemin devlet adamlarını da eleştiri süzgecinden geçirmiştir. Filozof Hikmetullah o zamandan bu zamana iktidardakilerin ceplerini para ile doldurup, ülkeyi mahvettiklerini söyleyerek¹⁸⁸ aşağıdaki argümanları sunar:

Şu koca damların altında ne idare ve siyaset dalavereleri döndü. Kendilerini Türkiye'nin ebedi hâkim-i mutlakları zanneden ne mağrur kafalar, eblehçe görüş ve kararlarıyla memleketin mahvına yürüdüler! Ne doymaz hırslar, gayr-i mesul resmi hırsızlar buralardan kasa doldurdular!¹⁸⁹

Hikmetullah'a göre ülkenin idarecileri kendilerini ülkenin mutlak hâkimi sandıkları için memleketi kalkındırmaktan ziyade çökmeye zorladılar. Bu çöküş ise onların doymaz hırslarının bir neticesidir. Halkın güvenini kazanarak devletin başına geçen bu idareciler, siyaset adı altında devletin kasasındaki paraları kendi çıkarları uğruna harcayıp bu hırsızlığı da resmileştirmişlerdir. Adeta minareyi çalıp kılıfını hazırlamışlardır. Hikmetullah bununla da kalmayıp ittihatçılar hakkında da yorumlarda bulunur:

Ah şu ittihatçılar bu memleketi içinden, dışından yaktıktan sonra, milletin başından defoldular. (...) Onların düşündükleri ne millet ne de memleket, çok başka şeylerdi. Zamanlarında üç dört büyük yangın oldu. Memleketin dörtte biri tarlaya döndü. Hain bir yangın vukuundan sonra ikincisinin zuhuruna mani olmak için hiçbir tedbir almadılar. Memleket yanmış, halk aç ve sefil kalmış. Kimsenin umurunda değildi. Onlar başka dalaverelerle meşguldüler. La yüs'el amma yef'al¹⁹⁰ bir hükümetin adı 'meşrutiyet' idi.¹⁹¹

Hikmetullah bu söylemiyle meşruti yönetim adına yaptıkları eylemleri eleştirir. Çünkü onlar bu eylemleri gerçekleştirirken yani ortalığı yangın yerine çevirirken düşündükleri ne halk ne de memleketir. Onların tek düşündükleri, halkın özgürlüğünü garanti altına alan Meşrutiyet değil, baskı ve rejimin hâkim olduğu bir sistemdir. Nitekim filozof Hikmetullah bundan sonra gelecek hükümetlerden

¹⁸⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 20-21.

¹⁸⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 16.

¹⁹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar bunun 'yaptığından sual olunmaz' anlamına geldiğini söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 194.

¹⁹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 194.

umutludur. Çünkü o bu hükümetlerin insanlar arasındaki farkları azaltacağına ve bu sorunun ortadan kalkacağına inanmıştır.¹⁹² Hikmetullah dilenci Süleyman Bey'den de yola çıkarak, eğer hükümet ulvi, ahlaki ve iktisadi malullere çare bulamazsa her memlekette dilencinin vücut bulabileceğini dile getirmiştir.¹⁹³ O hükümete ve iktidar sahiplerine bu sözleri ile de büyük bir misyon yüklemiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, sadece hükümetler, devlet adamları ve yasalar konusunu değil toplumun yapı taşını oluşturan ve hukuksal bir temeli bulunan izdivaç ve evlilik konusunu da felsefi incelemenin merceği altına alır. Sözgelimi Hikmetullah şöyle demektedir: “Eğer mesut izdivaç varsa tesadüfen olmuştur. Zira evlenmeyi bilen binde bir kişi yoktur. Hep yanlış emeller arkasından koşulur, sonra hüsrانlarla karşılaşırılar.”¹⁹⁴

Hikmetullah burada aslında sürekli olarak yinelediği tabiata vurgu yapar. Çünkü insanların evlenmelerindeki maksat tabiatlarını evlilik yoluyla tatmin etmektir. Bu yüzden de mesut bir şekilde devam eden bir evlilik yoktur. Hikmetullah'a göre böyle bir evlilik varsa bile tesadüfen olmuştur.

Filozof Mualla da evliliğin resmi bir hal alması için gereken nikâh kavramına değinmiş ve bunu Osmanlı'dan örneklerle desteklemiştir:

Nikâh nedir? O eski cemaatli, imamlı, dualı, buhurdanlı, şerbetli nikâhlar kaldı mı şimdi? Nikâh demek iki şehidin huzuruyla bir erkeğin bir kadını aldığı ve kadının da ona vardığı tespit edilerek belediyece kayda geçirilmekten ibaret bir şeydir.¹⁹⁵

Maneviyat, kutsiyet kof lakırdılar. Osmanlı İmparatorluğu devrinde bütün padişahlar, ekseri vüzera ve zenginlerin çocukları nikâhsız müstefreşelerden (odalık, cariyeye) doğmuşlardır. Saray dışarısındaki istifraşlarda (odalık alma) bazı babalar lüzum görürlerse çocuk olduktan sonra nikâh ederlerdi. Eğer bugün hala bizde nikâhsız doğmuş olanları piç saymak lazım gelirse soyuna bu gayrimeşruların karışmamış olduğu bir aile güç bulunur. Bu yönden hepimiz bulaşığız... Binaenaleyh şeri veya kanuni, resmen bağlantısız doğmuş çocuklara uğursuzluk, piçlik isnadı ne kadar abes bir düşünceden geldiğini mazinin bu nikâhsızları bize ispat edemezler mi? O devirde mubah olan şey zamanımızda neden uğursuzlaşıyor?¹⁹⁶

¹⁹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 195.

¹⁹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 29.

¹⁹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 212.

¹⁹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 334-335.

¹⁹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 335.

Filozof Mualla bu söyleminde eskiden gerçekleşen dualı ve imamli nikâhların günümüzde daha sıradan bir hal aldığına dile getirir. Bu yüzden de oğullarına kaçan Lemiye ve Güzide'nin ailelerine kızların nikâhlarını kendinin kıydığını söyler. Daha resmen bir nikâhın olmamasının da normal olduğunu Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sistemden örnekle şöyle açıklar. Osmanlı zamanında padişahların, vezirlerin ve zenginlerin çocukları çoğunlukla nikâhsız oldukları cariyelerden doğmuştur. Çocuk olduğunda baba isterse nikâh kıyabilir. Bundan dolayı günümüzde nikâhsız bir şekilde doğan çocukların gayrimeşru sayılması ona göre yanlıştır. Çünkü hepimiz bir soydan gelmeyiz ve ister istemez bu gayrimeşruluk bize de karışmıştır. Sonuç olarak Mualla Lahuti o dönemde mubah olan bir şeyin günümüzde uğursuzluk olarak adlandırılmasını anlam veremez ve bunun normal karşılanması gerektiğini düşünür. Böylelikle Cumhuriyet'le gelen resmi nikâh anlayışına eleştirel yaklaşır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar politik ve sosyal meseleler bağlamında *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı filozof tiplemesi Mualla Lahuti aracılığıyla her dönemin kendine has bir modası olduğunu söyler. Onun moda kavramına bakışını şu sözleri özetlemektedir:

Biri biçinip giyindikten sonra heveslenenler çoğalmış, bu suretle palyaço urbası moda olmuştur. Fabrikaların mabudu bediiyat, zarafet değil; kazançtır. Çokluk neye rağbet ederse makineleri o metai işlerler...(...) Modanın maksadı daima değiştirmektir. Her zaman dünkü modadan bugün daha güzelini bulmak kolay değildir. Bazen geçen moda gelenden daha güzeldir ama maksat değişiklik olduğu için güzel çirkine feda ediliyor.¹⁹⁷

Mualla Lahuti burada insanların moda kavramı altında palyaço kıyafeti bile giyindiğini ancak bunları üretenlerin maksadının estetik ya da zarafet değil kazanç olduğunu söyler. Ona göre çokluk neye rağbet ederse makineler de onu işler. Bu açıdan bakıldığında da sürekli değişim kaçınılmazdır. Nitekim her zaman bir öncekinden daha iyisi ve güzeli bulunamayabilir ve maksat değişiklik olduğu için çoğu zaman güzel çirkine feda edilir. Şu halde ona göre, gerek siyasal gerek hukuksal gerekse estetik alanlarda yaşanan her değişim iyidir anlamına gelmez.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar yarattığı filozof tiplmeleri ile doğa yasaları ile toplum yasalarının çoğu zaman bağdaşmaz bir yapı göstermesini, medeni toplumların insanın hayvani yanını törpülemeye çalışmasını, bunun mümkün

¹⁹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 172.

olamayacağı yönünde ele almıştır. O, filozoflar aracılığı ile bireycilik toplumculuk çelişkisine değinmiş ve bireyciliğin her zaman toplumculuktan önce geldiğini argümanlara yansıtmıştır. Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi rejimlere değinerek bu rejimlerin özgürlük, adalet, eşitlik gibi kavramları gidereceği yerde tersi bir durum olarak eşitsizlik ve adaletsizliği daha pekiştirdiğini vurgulamıştır. Genel meselelere eğildiği gibi döneminin meselelerine de eğilmiştir. Filozoflar evliliğin müsebbibi ve hükümetlerin kayırmacı bir tutum benimsemesinin müsebbibini tabiat olarak görmüşler ve insanın tabiatına yabancılaşamayacağını dile getirmişlerdir. Yaratılan bu filozof tipleri dünyaya geniş bir perspektiften bakmış politik ve sosyal meseleler de dâhil insanlığın aydınlanması yolunda her konuya eğilmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA DİN ADAMI TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

3.1. Din Adamı Tiplerinin Dine Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, her zaman bilimin ve fennin yanında olan bir düşünür olduğu için, toplumsal geleneklerin oluşturduğu gelenekselliğin içinde sıkışıp kalmış, değişimi yadsıyan, kalıplaşmış, dogmalaşmış dinsel inanışlara bakışı eleştirel olmuştur. Bundan dolayı, akılcı bir çerçevede değil de, hurafeleri ve dogmaları hareket noktası kabul eden, kendi deyişiyle, yobaz, bağınaz ve cahil din adamlarına karşı olmuştur. O, yazılarında Ebu Hanife gibi akılcı, yenilikçi ve ilerlemeci din adamlarının olduğuna değinse de, romanlarında yarattığı filozof tiplerini olan Mualla Lahuti ve Hikmetullah'ın karşısına, dogmatik düşüncelere saplanıp kalan cahil din adamları olarak Hoca Sadık, Enis Buhari, Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza'yı yerleştirmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında ilk göze çarpan argüman, yarattığı yobaz ve bağınaz din adamı tiplerinin kendilerini yüceltmeleri, kendisi gibi düşünmeyenleri aşağılamaları ve hatta onları dinsizlikle suçlamalarıdır. Sözgelimi, *Deli Filozof* romanında yarattığı Hoca Sadık tipleri inançlarına ve geleneklerine körü körüne bağlı bir kişidir. Bir gün Hoca Sadık kahvede filozof Hikmetullah yanlısı olan Tahsin Efendi ile tartışır ve şöyle der:

Benim din-i mübinimden olmayan kâfirdir. Böyle kefare-i fecereden bir herifi Müslüman kahvesinde nasıl müdafaa ediyorsun? Tahsin Efendi, sana Ebulkütüp diyorlar. Görüyorum ki çok kitap okuyan çok yanılıyor. Elhamdülillah ben bir kitap okurum ve yalnız ona inanırım. Böyle bir imansız müdafaa etmek küfre, şirke iştiraktır.

Aklını başına al. Dalaletten kaç. Korkarım ki bu menhusun şerr ü şeametinden sana bir felaket erişmesin.¹⁹⁸

Hoca Sadık bu söyleminde kendi dininden olmayan kimseleri kâfirlikle suçlar. Onun nazarında filozof Hikmetullah Müslüman değildir ve Tahsin Efendi'nin de Hikmetullah gibi bir kâfiri Müslüman kahvesinde koruması yanlıştır. Hoca Sadık, Tahsin Efendi'nin Hikmetullah'ı savunmasını çok kitap okumasına bağlar ve çok kitap okumanın insanı yanılttığını, hakiki ve tek kitabın *Kur'an-ı Kerim* olduğunu ve ona inanılması gerektiği yönünde vaaz verir. Böylelikle aslında, Hüseyin Rahmi Gürpınar, din adamlarını, müspet bilim karşıtı, tek kitaba bağlı, bilgiye ve bilime düşman tipler olarak sunar. Hikmetullah gibi bir imansız savunmak Sadık Hoca'ya göre şirk ve küfürdür. Bu durumdan kaçınmak için de uğursuz olarak nitelendirdiği Hikmetullah'tan uzak durması gerektiğini, eğer uzak durmazsa başına bir felaketin geleceğini söyler. Bu olaydan birkaç gün sonra mahallede Tahsin Efendi'nin öldüğü haberi yayılır. Hoca Sadık, Tahsin Efendi'nin öldüğü haberini duyunca Tahsin Efendi'nin ona karşı geldiği için öldüğünü, kendinin manevi bir gücünün olduğunu zanneder. Filozof yanlılarından bir başkası Bekir Efendi ile münakaşasında ise Hoca Sadık, Tahsin Efendi'yi örnek göstererek şöyle der: “*Ey Bekir Efendi, gafil adam! Allah'tan korkmadan sen de Ebulküüp Tahsin Efendi'nin yoluna gidiyorsun. Vuku bulan mucizeyi görmedin mi? Onun gibi ölmekten havfın yok mu?*”¹⁹⁹ Hoca Sadık kendine öyle vasıflar yüklemiştir ki, Ali Senaver Bey'in; ‘Bir adama kötü demek kolaydır, fakat hükümde sıhhat yoksa bu vebalden kurtulmak zordur,’ demesi üzerine Hoca Sadık da sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Ben kendim vaizim, böyle nasihatler dinlemem. Benim kötü dediğim adamın dünyada duracak, ahrette yatacak yeri yok...*”²⁰⁰ Aslında bu sözleri ile Hoca Sadık kendini vaizlik vasfıyla diğer insanlardan üstün görmüş olmaktadır. Her şeyi bilen sıfatıyla kendini bir nevi tanrılaştırmıştır. Hatta kendisine mucizeler, kehanetler iliştiirmiş olmaktadır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında göze çarpan ikinci husus ise cahil din adamlarının 19. yüzyılda ortaya atılan evrim düşüncesinin dine karşı bir hürmetsizlik ve günah olarak görmeleridir. Filozof Hikmetullah'ın insanların solucandan geldiği yönündeki tezi Hoca Sadık tarafından pek hoş karşılanmaz ve şöyle der:

¹⁹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 50.

¹⁹⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

²⁰⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 64.

Cenabıhak sizin şerrinizden müminleri korusun. Solucanın içinde neler bulunduğunu anlamak için solucanın karnına hurdebinle (ince, ufak şeyleri gören) bakıyorsunuz. Allah'ın işine karışılır mı? Bin defa bak ne fayda, bir solucan yaratabilir misin? Bir sinek halk edebilir misin be kâfir adam!²⁰¹

Hoca Sadık burada yine geleneksel bir çerçevede cevap verir ve bilimin getirdiği her yeniliğe karşı olduğunu vurgular. Çünkü ona göre Allah'ın işine karışılmaz. Doğayı araştırmak ve incelemek bu anlamda Allah'ın işine karışmak demektir. İnsanlar herhangi bir canlıyı bir defa değil bin defa da inceleseler Yaratıcı'nın mucizesinin nasıl olduğunu bulamazlar. O, burada Allah'ın yoktan var etme sıfatına değinir ve bir insan değil, hayvan yaratmanın bile kolay olmadığını söyleyerek evrim gibi çamurları insanlığa atanları da kâfir ve günahkâr olarak nitelendirir. Aslında böylelikle, Hoca Sadık, sadece bir şeyin Allah tarafından yaratıldığını bilmenin yeterli olduğunu, varlıklardaki yaratılış hikmetlerini araştırmanın bile gereksiz olduğunu savunmaktadır.

Hüseyin Rahmi'nin *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı diğer din adamı tiplerini Enis Buhari, Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza da tıpkı Hoca Sadık gibi gelenek-görenek ve inançlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Evrimin ve buna bağlı gelişen bütün düşünceleri din karşıtı olduğunu düşünmüşler ve bu düşüncüyü savunan filozof Mualla Lahuti'yi her fırsatta eleştirmişler ve dinsizlikle suçlamışlardır.

Mualla Lahuti hayatı boyunca “pithe-canthropuserectus” denilen iki ayak üzerinde duran maymunu arayan, maymun insan benzerliği üzerinde çalışmalar yapan bir filozoftur. Onun yaratılış ve evrim konusundaki bu düşünceleri hem halk hem de din adamları tarafından kabul görmemiştir. Hatta onun dinsiz, zındık ve şeytan olarak görülmesine neden olmuştur. Filozofu her fırsatta eleştiren din adamı Enis Buhari evrim hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

İnsan insandır. Maymun, Cenabı Hallak-ı Kerim'in yarattığı büsbütün başka, maskara bir hayvandır. Hak Teala Takaddes Hazretleri Âdem'i balçıkta yarattı. Uyluğundan Havva'yı çıkardı. Âdem'e secde etmelerini meleklere emir buyurdu. Bilcümle melaik huzur-ı Âdem'de secdeye vardılar. Şeytan-ı aleyhinnale kibr ü gururundan bu emre itaat etmedi. Cennetten kovuldu. Hasedinden yeryüzünde beniâdeme musallat oldu. Şimdi her an onları işva (baştan çıkarma) ve idlal (gösterme, işaret etme) işgal ile meşguldür.

²⁰¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 47.

Emin olunuz, filozof efendi, sizi de şaşırtan odur. Bastırttığınız o küfürnameyi toplatıp yakınız. Din kardeşliği siyanetiyle (koruma) acırım size! Tövbe istiğfar ediniz.²⁰²

Enis Buhari burada maymun ve insanın eşit tutulmasını eleştirir. Ona göre insan akli ve manevi ayrıcalığı nedeniyle tüm canlılardan üstündür. Evrim diye bir şeyin olmadığını dini argümanları kullanarak reddeder. İnsanların herhangi bir canlıyla ortak bir türe sahip olduğu düşüncesi ona göre İslam dinine terstir. Çünkü Allah Hz. Âdem'i balçıktan yarattı ve uyluk kemiğinden de Havva'yı çıkardı. Meleklerle de Âdem'e secde etmelerini buyurdu, ancak şeytan kibir ve gururundan onlara secde etmedi ve cennetten kovuldu. Bu yüzden de yeryüzünde insanlara musallat oldu ve onları baştan çıkartıp yollarından şaşırtmakla meşguldür. Enis Buhari, Mualla Lahuti'yi şaşırtanın da şeytan olduğunu ve tövbe ederse şeytanın şerrinden kurtulabileceğini söyler. Böylelikle Hüseyin Rahmi Gürpınar, yobaz din adamlarını, bilim yerine mitolojiyi, masalı, öyküyü koymaya çalışan insanlar olarak göstermiş olur.

Enis Buhari tek başına filozof Mualla Lahuti'nin söylemlerine cevap veremeyeceğini düşünür. Bu durum üzerine filozof Mualla Lahuti'nin yazılarına karşı makaleler yazan Ruşen Zamir'i aramaya başlar. Ruşen Zamir de düşüncelerinde Enis Buhari'den geri kalmaz ve şöyle der: "*Vay yezit herif... O kendi hesabına domuzun amcalığını kabul edebilir. Fakat biz Hazreti Âdem Safiyullah nesliyiz. Bunda asla şüphemiz yoktur.*"²⁰³ Ruşen Zamir de türlerin ortak bir kökene indirilmesi yönündeki evrim düşüncesini kabul etmez ve Hazreti Âdem'in neslinden geldiklerini Enis Buhari gibi yineler. Aslında yarattığı bu din adamı tiplmeleriyle Hüseyin Rahmi Gürpınar, bu adamların eleştirdikleri teorileri de bilmeyen bir insan kılığında sunar. Özellikle evrim teorisinin, din adamlarınca insanın maymundan gelmesi olarak yorumlanması, evrim popülasyonel olduğu için, onların cahilliğini göstermek bakımından kullanılmış gibidir. Evrim, tüm canlıların ortak bir atadan doğal seçim, genetik sürüklenme ve mutasyon gibi araçlarla türleşmenin meydana geldiğini ileri sürer ve insanın maymundan türediğini söylemez. Ancak insan ve maymunun ortak bir atadan evrimleştiğini savunur.²⁰⁴

²⁰² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 13-14.

²⁰³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 26.

²⁰⁴ Caner Taslaman, *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016, ss. 117-120.

Enis Buhari evrimi dine karşı edilen bir hürmetsizlik ve günah olarak görür, bağınaz ve yobaz bir tutum takınarak, modern değerler ve evrim konusunda konuşmaktan çok şiddete yönelerek sorunu, şiddet yoluyla halletmeyi düşünür. Çareyi de filozofu şeytan gibi taşlamakta bulur. Bunun için Ruşen Zamir ile anlaşmış ve bir gece filozofu sokakta oyuna getirip taşlamak için yola koyulmuşlardır. Ancak bu durumdan haberdar olan filozofun damadı ve oğulları din adamlarını oyuna getirmiştir.²⁰⁵ Filozofun damadı Ali Şeref hocalara “*siz yanlış Allah’a tapıyorsunuz*” demesi üzerine Enis Buhari; “*Estağfurullah... Estağfurullahülazim, haşa... Haşa... Rabbimiz yerlerin göklerin haliki ulu mevla, kıblemiz Kâbe-i muazzamadır,*” der.²⁰⁶ Başlarına ne geldiğini anlayamayan din adamları birbirlerine neler olduğunu sorarlar. Ancak bir türlü ne olduğunu hatırlayamazlar. Ruşen Zamir olanları şu sözleri ile özetler: “*Melunlar bizi ilhada (dinden çıkarma) uğraştılar. Çok şükür, idlal edemediler. Rahmanı ararken şeytana çattık. Belki mintarafillah bu bizim için bir tecrübedir. İmanları kurtarabildik mi?(...) Allah şaşırtmasın, ne kandırıcı mevize (vaaz) verdi. Melun şahidi olduğumuz bu şeytani haleti kime anlatsak inanmaz...*”²⁰⁷ Ruşen Zamir, burada filozofun çocuklarının kendilerini dinden çıkarmak için uğraştıklarını ancak bunu beceremediklerini, imanlarını kurtarabildiklerini fakat yaşadıkları bu olayı kime anlatsalar inanmayacağını söyler. Böylelikle Hüseyin Rahmi Gürpınar, yobaz din adamlarının şiddet eğilimli olduklarını, ama bir o kadar da aldatılması kolay saf insanlar olduklarını göstermek ister.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında din adamları bağlamında göze çarpan bir diğer husus ise, bu adamların dini kendi çıkarları doğrultusunda kullandığıdır. Mualla Lahuti’nin oğulları İsneyn ve Vahit’e kocaya kaçan Lemiye ve Güzide’yi arayan aileleri kızlarını bulmaları için Şeyh Hamza’ya gitmişlerdir. Şeyh Hamza aslında dini kendi çıkarları uğruna kullanan bir dolandırıcıdır. Emeti Hanım ve Zahide Hanım’ı da onlardan para almak için kandırmış ve türlü olaylarla akıllarını çelmiştir. İlk olarak Şeyh Hamza Gavs-ı Azam’dan²⁰⁸ destur alması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁹ Tek amacı kadınlardan para almak olan Şeyh Hamza; “*Vah... Vah...*

²⁰⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 53-54.

²⁰⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 55.

²⁰⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 57.

²⁰⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, onun Abdülkadir Geylani (1077-1166) olduğunu, seyit, şerif ve evliyaların sultanı olarak anıldığını söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 105

²⁰⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 105.

Vah... Medine'de Rubat odasında aç kalmış üç dul var. Önce bunların imdatlarına yetişelim. Şu tepsinin içine beş lira koyunuz. Şimdi gönderelim"²¹⁰ diyerek kadınlardan para almıştır ancak bununla yetinmemiş kadınlardan bir daha gelmelerini istemiştir. Bunun için de şu sözlerle onları kandırmıştır:

Habis kaçtı. Fakat elimden kurtulamaz. Ben onu gene huzuruma getiririm. Hanımlar merak etmeyiniz. Bu kızlar İstanbul'da ve hayattadırlar. Cinlerden, şeytanlardan kurtarıp onları size teslim etmeye söz veriyorum, fakat bu arama, onları cinlerden teslim alma çok masraflı olacak... On beş gün mütemadiyen uğraşip ter dökerek bu işle yorulacağım. Gelecek defa buraya en az cebinizde kırk liradan aşağı bir para ile gelmemelisiniz.²¹¹

Şeyh Hamza burada kendine ilahi sıfatlar yüklemiş, şeytan ve cin gibi metafiziksel varlıklara hükmettiği yönünde izlenimler bırakmıştır. Bu kadar oyunu yapmasındaki tek amaç kadınlardan daha fazla para almaktır. Bunun için de verdiği on beş gün süre zarfında Şeyh Hamza da boş durmamıştır. Enis Buhari ve Ruşen Zamir'i bulmuş onlarla mesele hakkında görüşmüştür. Kendini diğer hocalara bende eski vaizlerdenim diye tanıtmış ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

Kaç zamandır şeytan, rahmana meydan okur bir küstahlık aldı. Maazallah... Başlarımızdan sarıklarımızı çıkarttılsa, yüreklerimizden imanlarımızı zedelediler ya... Üç huluslu ruh, üç kuvvetli iman, azmiyle, sıdkıyla birleşirse elbette bir şeytan sürüsüne galebe eder. Görüşelim, sevişelim, danışalım. Akıl akıldan üstündür. Söleyiniz, bu şeytani vakalar hakkındaki fikirleriniz, istihraçlarınız nedir, kızcağızları kulların erişemeyeceği hangi menzillere aşındılar?²¹²

Şeyh Hamza aslında buradaki sözleri ile adeta nabza göre şerbet vermiştir. Onun asıl amacı kesesini doldurmakken Enis Buhari ve Ruşen Zamir'i de araç olarak kullanmış, filozof Mualla Lahuti'yi de şeytanlık sıfatı ilişirmiştir. Şeyh Hamza başlarından sarıklarının çıkarılmasını inceden eleştirse (Cumhuriyet Dönemi'nde gelen laiklik anlayışı ve kılık kıyafet devrimi gibi yasalar pek çok muhafazakâr kesimin ve din adamlarının hoşuna gitmemiştir) de iman güçlerinin hala yüreklerinde olduğunu ve eğer üçü birleşirse filozofu alt edeceklerini söyler. Kızların kaçırılması ve bulunamamasını şeytani olaylar olarak nitelendirir. Bu konu hakkındaki diğer din adamlarının çıkarımlarını merak eder. Kızların filozofun evinde olduğunu düşünen

²¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 107.

²¹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 108.

²¹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 113.

din adamları filozofun evinde efsun olduğunu, bunun için kızların bulunmadığı görüşüne varırlar. Hatta onlara burada ne arıyorsunuz diyenlere Enis Buhari şöyle bir karşılık verir: “*Biz abdestliyiz. Tütsüliyüz. Üzerimizde Enam-ı Şerif²¹³ var. Bu cin tutmuş evin köşe bucağını nefesleyerek efsunları bozmak istiyoruz.*”²¹⁴ Enis Buhari burada filozofun evindeki efsunu bozduktan sonra kızların ortaya çıkacağını söylese de kızlar ortaya çıkmamıştır. Kızları ortaya çıkarmak için bu ve bunun gibi türlü yollar denemişler, ancak başarılı olamamışlardır. Şeyh Hamza kızların ortaya çıkmaması hakkında gülünç bir çıkarımda bulunur: “*Sarıklar çıktıktan sonra tabii kafalarımız boşaldı.*”²¹⁵ Aslında o burada kafasındaki sarığa beyninden daha yüksek bir misyon yüklemiş ve cahilliğini kendi sözleriyle kanıtlamıştır. Son olarak Şeyh Hamza’nın elebaşılığı altında bir yol daha izlemişlerdir. Bu yolu Şeyh Hamza vaiz arkadaşlarına şu sözlerle anlatmıştır:

Evrat kuvvetiyle bir cismin gayr-i cismaniyete yani şeffaflığa döndürülmesi Ali Tavsi’nin Haşiyetülkeşaf’ında mesturdur. Filozof ne kadar şeytani tabiat olursa olsun o bir nefestir. Biz ki rahmani tabiat ve üç nefesiz, elbette bir galebemiz muhakkaktır. Lekesiz iki kurban keseceğiz. Kızların yattıkları odalarda evrat çekeceğiz. Kaside-i Bürde²¹⁶ ve Selaten tuncina²¹⁷ okuyacağız... Bu suretle kızları gayr-i cismaniyetten cismaniyete avdet ettireceğiz... Hemen ertesi sabah filozof aleyhllenenin evinde taharriyat yapılmca kerimelerinizi elinizle koymuş gibi odanın birinde bulacaksınız.²¹⁸

Şeyh Hamza burada devamlı dua okuyarak cisimlerin şeffaf bir hal alacağını ve gizlenebileceğini söyler. Filozof Mualla Lahuti de ne kadar şeytani tabiatlı olsa da bir nefestir ve kızları duayla şeffaf hale yani görünmez hale getirebilir. Şeyh Hamza kendilerinin filozoftan ruhani yönden daha üstün oldukları için, kızları dualarla ve kestikleri kurbanla eski hallerine geri döndüreceklerini düşünür. Fakat kızlar yine bulunamamıştır. Hocalar bu mağlubiyete birçok mazeret bulmuştur. Sonunda ise paraları ceplerine indirmişlerdir ve kesilen kurbanın etlerini de evlerine götürmüşlerdir.²¹⁹

²¹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, bazı ayet ve sureleri içeren dua kitabı olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 123.

²¹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 123.

²¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 124.

²¹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Arap şairi Ka’b bin Zübeyr’in Hz. Muhammed’e okuduğu kaside olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s.132.

²¹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, genellikle farz namazlardan sonra okunan dua olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 132.

²¹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 132.

²¹⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 132-133.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar yarattığı din adamı tiplerini dogmalar dışına çıkmayan, kendilerini tanımlayan, bilimi ve bilimin getirdiği olguları din açısından değerlendirip karşı çıkan (evrim kuramı), yenilik karşıtı olan, dini kendi çıkarları doğrultusunda kullanan kimselerdir. Hatta bu kimseler, cincilik, efsunculuk gibi etkinliklerle de uğraşmaktadırlar. Aslında o yarattığı bu tiplerle cahil din adamlarının toplumda, akılcı ve yenilikçi bir din anlayışı içinde olan Ebu Hanife gibi kimselerden daha üstün tutulduğunun altını çizmek istemiştir. Kuşkusuz bunda döneminin kimi din adamlarının bilime, yeniliğe ve gelişmelere kapalı olmalarının da önemli bir rolü olmuştur.

3.2. Din Adamı Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında yarattığı din adamlarının karşısına akılcı, ilerlemeci ve natüralist bir düşünce yapısına sahip olan filozof tiplerini yerleştirmiştir. Yarattığı Hikmetullah ve Mualla Lahuti tipleri din ve dinsel olgular hakkında geleneklerin dışına çıkıp, toplumdan aykırı düşüncelere sahip olduğu için romandaki din adamları tarafından pek de hoş karşılanmamıştır. Hüseyin Rahmi'nin romanlarına baktığımızda, felsefeciler nasıl din adamlarını yobazlık ve halkı dinle kandırmaları ile suçlamış ise din adamları da felsefecilere ve filozoflara bir o kadar kinle ve nefretle yaklaşmış, hatta işi filozofları şeytan gibi taşlamaya kadar götürmüşlerdir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanlarında yarattığı din adamı tiplerini ile 19. yüzyıldan beri gerek İslam gerekse Hristiyan dünyasında tartışmalara neden olan evrim konusunda; ruhun ölümsüzlüğü, akli ve manevi ayrıcalığı sebebiyle insanoğlunu eşsiz olduğu gerekçesiyle tüm diğer yaratıklardan ayırmışlar. Evrim düşüncesinin tüm formlarını da insanla hayvanı bir kefeye koyması gerekçesiyle reddetmişlerdir.²²⁰

Deli Filozof romanında yarattığı Hoca Sadık tipleri, filozof Hikmetullah'ın felsefenin önemli tartışma konularından biri olan ve her kesimden muhafazakâr insanın karşı olduğu evrim hakkındaki söylemlerine her fırsatta karşı çıkmıştır.

---

²²⁰ Ian G. Barbour, *Bilim ve Din: Çatışma, Ayrışma, Uzlaşma*, çev.: Nebi Mehdi-Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul 2004, s. 29.

Filozof Hikmetullah'ın hayvan benzetmelerine karşın Hoca Sadık da onun Marsıvan eşeği olduğunu söylemiş ve onu kışkırtmaya çalışmıştır.²²¹

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanına baktığımızda ise evrime karşı olan ve ona reddiyeler yollayan iki din adamı karşımıza çıkar. Enis Buhari, filozof Mualla Lahuti'nin *İnsanlar Önce Maymun Mu İdi?* yazısına karşılık "Haşa Cedd-i Beşer Maymun Olamaz" isimli makalesiyle reddiye göndermiştir. Bunun âdemoğullarına yapılan bir küfür olduğunu söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

Böyle bir hezeyan ilim hududuna sokulabilir mi? Çingene'nin oynattığı kötü kırmızı şebek babandır. Sokakta gezinen uyuz köpek amcandır... Moloz taşıyan kancık eşek halandır, deseler demek ki kızmamalıyız...²²²

Hayır efendim, estağfurullah, kavgaya değil, acizane ricaya geldim... Kul kusursuz olmaz. Nasılsa kocaman bir hata işlemişsiniz. Sözüünüzü geri alınız. (...) Gerek sizi ve gerek size aldanacak safdilleri büyük bir vebalden siyaneten söylüyorum. Maymundan insan doğmaz. Bu hakikati pekâlâ siz bilirsiniz ama Darovin, marovin diye bir takım İngiliz, Fransız, Frenk dedikodusuna kapılmışsınız.²²³

İşte o melun adam, haşa sümme haşa, Hazreti Âdem Safiyullah'ın bir orangutan maymunu olduğu iddiasıyla bir küfürname karaladı. Attı ortaya... Bir ilmihal kitabı yazılsa kimse para verip almaz. Bu hezeyannameyi kapıştılar... Bilinemez ki insanın maymundan geldiği sabit olursa bunda sevinecek bizim için ne şeref hissesi vardır? (...) Biz tuttuk, bu küfürnameye karşı şiddetli iki reddiye yazdık. Fakat ne para eder ki, bu zamanlarda batıla hakkın galebesi güçleşti. Çirkefe taş attık. Serpintisine uğradık. Herifi hezeyanlarında büsbütün coşturmuş olduk. Lakin beyefendi, bizim sinirlerimiz de nefretin son ahengine gerildi.²²⁴

Enis Buhari burada türlerin ortak bir kökene dayandığı yönündeki teze sokaktaki şebek, köpek ve eşek gibi hayvanlar üzerinden örnekler vererek karşı çıkar. Ona göre filozof Mualla Lahuti de bunun bir hata olduğunu maymundan insan doğmayacağını bilir ancak Darwin denilen İngiliz filozofunun dedikodusuna kapılmıştır. Enis Buhari'ye göre Darwin ortaya attığı bu teoriyle Hz. Âdem'i insan sıfatından alıp hayvanlaştırmıştır. Buhari'ye göre bu bir kitap değil insanlığın şerefini hiçe sayarak basılmış bir küfürnamedir. Ona göre bir ilmihal kitabı basılsa kimse para verip almaz. Ancak insanlığın şerefini yerle bir eden bu kitabın kapışılmasına da bir türlü

²²¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 45.

²²² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 11.

²²³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 13.

²²⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 64.

anlam veremez. İnsanın maymundan geldiği kanıtlanırsa bunda sevinilecek bir şeyin olmadığını söyler. Mualla Lahuti'nin Darwin'den etkilenerek kaleme aldığı *İnsanlar Önce Maymun Mu İdi?* adlı kitabına Ruşen Zamir ile iki reddiye yazdıklarını ancak geçerliliği bulunmayan bu teoriye daha çok inanıldığını dile getirir. Buhari filozofu şeytan gibi taşladıklarını fakat kendilerinin oyuna getirildiğine de değinir ve bu kadar çabanın sonucunda filozofu yıldırmaktan ziyade daha çok coşturduklarını fark edip sinirine hâkim olamayacağını söyleyerek sözlerini bitirir.

Din adamlarının ve halkın galeyana gelmesiyle mahalle sakinlerinden Ali Hulki Bey, Darwin'in bu nazariyesinin henüz kesin olarak kanıtlanmadığını söyler. Bu nazariyeye reddiyeler yazan Ruşen Zamir'de “*Bu nazariyenin bir katakulli olduğu işte ilmen de görülüyor,*”²²⁵ diyerek ilmen de kanıtlanmayan bir şeyin düşünce sahasına sokulmayacağını ve bunun yalan bir şey olduğunu söyleyerek bir nebze de olsa rahatlamaya çalışır. Ancak filozof Mualla Lahuti'nin üzerinde çalıştığı maymunluk meselesi hakkında da sessizliğini koruyamaz. Düşüncelerini şu şekilde belirtir: “*Efendim, dinin ulviyetine, insanlığın şerafetine karşı atılan iğrenç bir tükürük...*”²²⁶

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı din adamı tiplmeleri, filozof tiplmelerinin her şeyi tabiata ve doğa yasalarına bağlamalarını da eleştirir. Çünkü onlara göre aslolan gelenekler ve toplumun yasalarıdır. Sözgelimi *Deli Filozof* romanında yarattığı din adamı tiplemesi olan Hoca Sadık şöyle der:

Bu felaket değil, mahalle namusunca bir selamettir. Hep bu fenalıklar gâvur Filozof'un oğluna verdiği gafilane terbiyenin neticesidir. Menhus (uğursuz) Filozof'un kavlince bu dünyada hiçbir günah, cinayet, cürüm, kabahat yoktur. Her şey tabiatan gelir. Binaenaleyh tabiidir. Katiller, hırsızlar, zaniler, mürteşiler (rüşvet alan) fiillerinden asla mesul değildirler.²²⁷

Burada Hoca Sadık, filozof Hikmetullah'ın oğlu Çelebi ile Ali Senaver Bey'in eşi İclal arasında geçen yasak aşkın müsebbibi olarak filozofu görür. Filozof Hikmetullah'ın oğluna düzgün bir terbiye vermediği için bu fenalıklar baş göstermiştir. Hoca Sadık'a göre bu durumu filozofa sorsak sebebi tabiattır. Hoca Sadık'a göre ise irade dışında gelişen her şeyin tabiata bağlanması yanlıştır. Çünkü

²²⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 28.

²²⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 63.

²²⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 60-61.

her şeyin tabiata bağlanması katillerin, hırsızların vb. kimselerin fiillerinden mesul tutulmamasını gerektirir. Böyle bir durumda toplumun huzuru ve güveni için asla kabul edilemez. Böylelikle Hüseyin Rahmi Gürpınar, din adamlarının felsefe ve filozofu hem dinsiz hem de ahlaksız olarak gördüklerini ileri sürmektedir. Hatta din adamlarının felsefi, bilimsel ve laik eğitim karşıtı olduklarını göstermeye çalışmaktadır.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı din adamı tiplerini felsefeye, zındıklık, dinsizlik, doğacılık, saygısızlık, ahlaksızlık ve ahlak bozuculuk gibi nitelikler yüklemektedirler. Onlara göre felsefe, her şeyi tabiata bağlayarak, aşkın gücü yok saymakta, halkın inanç ve ahlakını bozmaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın din adamlarını felsefe karşıtı olarak sunması, aslında İslami gelenekte, Gazzali ile başlayan felsefe karşıtlığının hala canlı olarak devam ettiğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

3.3. Din Adamı Tiplerinin Filozofluğa Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanda ete kemiğe büründürdüğü din adamı tiplerini; din, ahlak, felsefe vb. birçok konuda basmakalıp düşüncelere saplanıp kaldıkları için her konu özellikle de din konusunda aykırı ve eleştirel sorular soran “filozof” lakaplı kimselere sıcak bakmamışlardır. Hatta işi kavgaya ve şiddete kadar götürmüşlerdir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanda yarattığı din adamı tiplerini aracılığı ile filozoflara iliştilen sıfatları ele alır. *Deli Filozof* romanındaki Sadık Hoca tipleri filozoflara adeta savaş açmıştır. Genel olarak ‘filozof algısını’ ise şu satırlardan anlayabiliriz: “*Lanet filozofum diyerek ortaya çıkıp Allah’a ve kullara karşı hezeyan eden tımarhanelik heriflere! Ne duruyorsunuz? Şeytan taşlaması ibadettir.*”²²⁸

Hoca Sadık burada filozoflara delilik sıfatı iliştilir ve onların Allah ve kulları hakkında söylemleri yüzünden tımarhaneye kapatılması gerektiğini düşünür. Hatta bununla da kalmayıp filozofu hac ibadetinde yapılan bir eylemle cezalandırmayı düşünür. O, filozof Hikmetullah’ı şeytan olarak görmüş ve onu şeytan gibi taşıyarak bir nebze de olsa kendini rahatlatmaya çalışmıştır. Ancak bununla da kalmayıp çevredeki insanların filozof algısına müdahale etmiştir.

²²⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 48.

Bu herif zındıktır, bu herif münafıktır, bu herif uğursuzdur, bu herif dinsizdir, bu herif imansızdır! Böylelerinin bulunduğu memlekette, nahiyede, mahallede bet bereket olmaz... Daima Allah'ın gazabı o semtin üzerindedir. Görürsünüz, yakında başımıza neler gelecek!²²⁹

Dinle efendim, dinle, nezübillah benim bahsetmek istediğim kötü adam, namına 'Deli Filozof' denilen o iblis-i aleyhila'nedir (lanet onun üzerine olsun anlamında kullanılan bir sözdür) . Şerr ü fesadı yedi mahalleye, yedi yüz mahalleye değil, bütün memlekete yayılmıştır. (...) Hikmetullah'tan değil, o Şerrullah'tan...²³⁰

Hoca Sadık bu söyleminde de filozof Hikmetullah'a zındık, münafık, uğursuz, dinsiz ve imansız gibi sıfatlar ilişitir. Filozof ünvanlı kimselerin olduğu memleket ve semtlerde bereket olmayacağını, Allah'ın gazabının sürekli üzerlerinde olacağını söyleyerek adeta filozofların toplumdan dışlanması için uğraşmıştır. Sadık Hoca, filozof Hikmetullah'ın şerrinin bütün memlekete yayıldığını ve onun isminin zıddına bir yapıda hareket ettiğini, onun "Allah'ın hikmeti" değil de "Allah'ın şerri yani kötülüğü" olduğunu söylemiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı din adamı tiplerini de filozoflarla adeta savaş içindedir. Onlarda tıpkı Sadık Hoca gibi filozofluğa çeşitli ama pek de hoş olmayan sıfatlar yüklemişlerdir. Enis Buhari filozof Mualla Lahuti'nin adının zıddına hareket ettiğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Müsemma bi'z-zıt olarak Mualla Lahuti adını taşıyan²³¹ bir filozof yani bir mülhit, bir münkir, bir imansız, bir kâfir...²³²

Meğerse Filozof Mualla, adam şeklinde insanları idlale gelmiş, aleyhillane azılı bir şeytanmış, Kitabullah'a olan imanımızı bozmak için Hazreti Âdem'e maymunluk isnadından fitneye başlamış...²³³

Enis Buhari burada din ve Allah hakkındaki söylemlerinden dolayı filozof Mualla Lahuti'ye dinsiz, inkâr eden, imansız ve kâfir gibi sıfatlar ilişitir. Filozofun insanları dinden çıkarmak için insan bedenine bürünmüş bir şeytan olduğunu söyler ve kulların imanını bozmak için ilk insan olan Hz. Âdem'i maymunluk iftirasını attığını düşünür.

²²⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 50.

²³⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 65.

²³¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, isminin anlamına zıt olarak Mualla, "yüce, yüksek"; lahuti ise "tanrısal" olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 63.

²³² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 63.

²³³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 65.

Filozof Mualla'nın oğullarına, komşularının kızlarının kaçması ile mahallede adı daha da kötü anılmaya başlar. Çünkü kızlar ne mahallede görünmüş nede filozofun evinde bulunmuştur. Bu durum üzerine sadece mahalle halkı değil, din adamları da durum hakkında düşüncelerini aktarmışlardır. Enis Buhari'nin bu durum hakkında genel olarak düşünceleri şu şekildedir:

Filozof Mualla Lahuti, bize bu sıfatta görünen halisüddem (katıksız, saf kan) bir şeytandır. İnsan kadınıyla izdivaç etmiş, cehennemi kanını beşere aşlamıştır. Çocukları şeytan ve insan melezidir. Gayr-i beşeri ve harikulade hareketlere kadirler. Büyük oğlu Lemiye'ye âşık oldu. Küçüğü de Güzide'ye... Bu kayıp kızları onların evlerinden gayri yerde aramak abestir. Fakat bu hakikatin sübutu (gerçekleşme) müşkül ender müşküldür. (...) Çünkü ihtiyar şeytan, lüzumu takdirinde kızları şeffaf hale getirir, gözlerden kaybeder. Zabıta evin içini ne kadar arasa bir şey bulamaz.²³⁴

Bugünün aydınlığında herkese insan görünen bu adamın şeytanıracım olduğunu biz reyülayn (kendi gözlerimizle) müşahede ettik... Okumuş, üflemiş, kızları kendi şeytani hüviyetine kalb etmiştir (değiştirmek). Şeytan isterse göze görünür, istemezse görünmez. Aradığımız kızlar ihtimal ki etrafımızda dolaşıyorlar, sözlerimizi işitiyorlar. Biz onları göremiyoruz.²³⁵

Enis Buhari filozofun şeytan olduğunu kendince şu sözlerle desteklemeye çalışır. Ona göre filozof Mualla insan bedeninde görünen bir şeytandır ve dünyadan bir kadınla evlenerek, cehennemi olan kanını insanoğluna aşlamıştır. Çocukları da şeytan ve insan karışımıdır, bundan dolayı insanlardan farklı olarak olağanüstü özellikleri vardır. Kızlar da onların evindedir ancak onların olağanüstü özelliklerinden dolayı bulunamazlar. Enis Buhari'nin nazarında filozof kızları okuyup üflemiş şeytani kimliğe büründürmüştür. Şeytani kimliğe bürünen kızlar etrafında olanları duyarlar görürler ancak diğer insanlar onları göremez. Enis Buhari bu akıl almaz olaya çeşitli yorumlar getirmiştir fakat hiçbir şekilde kızların aniden ortadan kaybolup bulunamamasına elle tutulur bir kanıt bulamamıştır. Diğer din adamları olan Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza da bu durum hakkında çeşitli argümanlar ortaya koymuşlardır. Kızların kaybolması ve bulunamaması üzerine Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza arasında da şu diyaloglar geçmiştir. Şeyh Hamza: "*Filozofun ailevi şeytanlığını kabul edelim. Fakat kızlar insan-zade insandırlar. Bedenleri böyle bir şeffaf efsununu kabul eder mi?*" Ruşen Zamir: "*Eder. Korkunuz onlardan. İsterlerse*

²³⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 114.

²³⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 125.

sizin dilinizi tutarlar. Kollarınıza bacaklarınıza inme getirirler. Gözlerinizi kör ederler...”²³⁶

Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza da tıpkı Enis Buhari gibi kızların kaybolup bulunamamasını filozofun şeytani büyülerine bağlar hatta Şeyh Hamza biraz daha ileri giderek filozofa yeni bir sıfat ilişitirir. Şeyh Hamza’ya göre filozof Mualla Lahuti sadece efsuncu ve şeytan değil ilm-i simya bilen de bir kişidir.²³⁷

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın yarattığı din adamı tiplerini, filozof tiplerininin, araştırmacı, geleneksel dinsel inanç ve uygulamaları reddeden, dinin emir ve yasaklarını sorgulayan düşünce tarzlarını ve bu düşünce tarzının Yaratıcı konumundaki Tanrı’ya kadar götürülmesini kabul etmemişlerdir. Bundan dolayı da filozof lakaplı kimselere şeytan, münafık, kâfir, efsuncu, uğursuz, dinsiz, deli, zındık vb. birçok sıfat ilişitirmişlerdir. Çünkü onlar düşüncede basmakalıp kabullenmelere, dogmalara bağlıdırlar ve bunun dışında hareket eden herkesi adeta dinden aforoz ederler ve toplumdan dışlayarak ötekileştirirler. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, filozofun dinsiz, Allahsız olarak sunulmasının yanında, simya gibi garip şeylerle uğraştıklarını dile getirmesi, İslam dünyasında özellikle Sühreverdi el-Maktul’un yargılanma sürecini anımsatmaktadır. Bilindiği gibi, Sühreverdi, felsefe ile uğraştığı dinsiz olduğu ve ilm-i simya ile uğraştığı gerekçesiyle Selçuklular döneminde idam edilmiştir.²³⁸ Din adamlarının filozofların taşlanması ve öldürülmesi gerektiği yolundaki romanda geçen ifadeler, aradan 9 asır geçmiş olmasına rağmen, din adamlarının filozof ve felsefeye bakışında bir değişim olmadığını göstermesi bakımından da önemlidir.

3.4. Din Adamı Tiplerinin Halka Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, yapıtlarında kendine bilim ve felsefeyi rehber olarak alır. Bu yüzden eleştiri süzgecinden geçirdiği din adamı tiplerini basmakalıp düşünceleri kabul eden tiplerdir. Bu statik düşünce yapısına sahip din adamlarının halka yaklaşımı ise düşüncelerini kabul ettirdikleri takdirde olumludur. Düşüncelerini ve dogmaları kabul ettiremedikleri, filozof ve felsefe yanlısı olan halktan kesime ise tepkileri eleştirel ve acımasızdır.

²³⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 114.

²³⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 125.

²³⁸ Mehmet Dağ ve Hasan Aydın, *Ortaçağ İslam Kültüründe Felsefe: Akımlar, Filozoflar ve Temel Sorunlar*, ss. 400-403.

Deli Filozof romanındaki Sadık Hoca tiplemesi, filozof taraftarı Tahsin Efendi'ye (Ebulkütüp) kendisinin çok kitap okuduğundan dolayı çok yanıldığını söylemiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir: “*Ben sana daha çok acıyorum Ebulkütüp! Elbette bir gün bu bozuk itikadının cezasını çekeceksin. Müdafaa ettiğin o melun filozofun elbette bir şeametine (uğursuzluk, kötülük) uğrayacaksın!*”²³⁹ Hoca Sadık burada Tahsin Efendi'nin dine olan inancı bozuk olduğu için onu filozof Hikmetullah'ı koruduğunu düşünür. Filozofu koruyup kollamasından dolayı da bir gün onun uğursuzluğuna uğrayacağını söyler. Hoca Sadık bir diğer filozof taraftarı olan Bekir Efendi'yi de filozof yanlısı olması nedeniyle eleştirir: “*Sen zındık Filozof'tan daha zındıkmışsın! Görürsün, bu kâfirlik isyanından dolayı yakında sen de gebereceksin. Cenabihak imhal (mühlet verme) eder, fakat ihmal etmez.*”²⁴⁰ Hoca Sadık bu söylemiyle, Bekir Efendi'yi inançsızlıkla suçlar ve Allah'a karşı gelmesinden dolayı bir gün cezalandırılacağını dile getirir.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanındaki din adamları da filozofun sözlerine ve yazılarına kayıtsız kalan, ona taraftar olan halka hezeyanlarda bulunmuşlardır. İlk olarak Ruşen Zamir'in²⁴¹ söylemlerini irdeleyelim. Onun halka bakışı genel olarak şu sözlerinden anlaşılabilir:

Ne yapalım Efendim? Bizim ağız sporumuz da bu... Derdimizi dışarı dökmek zehirlenip verem olacağız. Rasgele bir adama köpoğlu köpek, eşşoğlu eşek desek kızar... Herif bütün insanıyeti maymun yapıyor da aldırın yok... Arada bir kulağına fislana fislana galiba halk-ı âlem bu akrabalığı hoş görmeye alıştı... Biz maymuna zor tahammül ediyorduk. Fakat iş domuza dayanınca sabrımız büsbütün tükendi.²⁴²

Ruşen Zamir aslında burada halkın evrim teorisi hakkında sessiz kalmasını eleştirir. Ona göre birine köpek eşek gibi sıfatlar iliştilse kızar. Ancak filozof Mualla Lahuti bütün insanları maymun yapar ve kimse ağzını açıp bir şey demez. Ruşen Zamir'e göre bu iftiraya kimsenin tepki vermemesinin nedeni halkın artık bu duruma alışmasından dolayıdır. Ruşen Zamir ise türlerin kökeninin domuzluğa kadar götürülmesini kabul edemez ve sabrının tükendiğini belirtir.

²³⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 51.

²⁴⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 55.

²⁴¹ Ruşen Zamir'i yazı yazarken mahlas olarak kullanır. Asıl adı Hayrullah Efendi'dir.

²⁴² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 27.

Ali Hulki Bey'in "din ve felsefe anlamında ikisinin ortasındayım"²⁴³ demesi üzerine hocaların ona tepkisi daha da artmıştır. İlk savunma da Enis Buhari'den gelmiştir: "İkisi ortası olmaz. Olunca tam imanlı olmalıdır. İşin içine zerrece şek girince iman kalmaz." Ruşen Zamir: "Frenkçe öğrenenlerin hep böyle dinleri zayıflıyor. Veyahut ki maazallah büsbütün kızıl bir münkir olup çıkıyorlar ortaya..."²⁴⁴

Din adamları Ali Hulki Bey'in bu söyleminin ardından din ve felsefenin ortasının olmayacağını ve uzlaşamayacaklarını belirterek olunca tam imanlı olunması gerektiğini söyler. Onlara göre Ali Hulki Bey'in bu tutumunun nedeni Frenkçe öğrenmesinden ve batı kültürünün etkisine girmesindedir. Din adamlarına göre bu dili öğrenenlerin dinleri zayıflar ve din adına birçok şeyi inkâr ederler. Ali Hulki Bey'in filozofu savunması ve din-felsefe ilişkisine yakın bakmasına daha fazla dayanamayan Enis Buhari onu şu sözleriyle susturmaya çalışır:

Beyefendi artık yetişir... Biz fikrimize bir taraftar ararken gene bir mütearrıza (taarruz eden, saldıran) çattık. Biz sizi imana getiremeyeceğimizi anladık. Fakat siz de bizi ilhada (dinsizlik, imansızlık) düşürebilmeyi aklınızdan geçirmeyiniz. Çok dil bilmenin, çok gezmenin neticesi buraya varıyorsa bırakınız, biz vahdet köşemizde Hak ile yüz yüze itikâfta (kendini bir konuya verme) kalalım. (...) Siz de Furkan-ı Azim'in ' Biz onların Hakk'a idraklerini kapadık, ebediyen göremeyerek asi, münkir kalacak ve yanacaklardır,'²⁴⁵ dediği cehennemliklersiniz.²⁴⁶

Enis Buhari kendi fikirlerine taraftar ararken yine bir filozof yanlısına çattıklarını ve onu imana getiremeyeceklerini düşünür. İmana gelmeyen Ali Hulki Bey'in de kendilerinin itikatlarını bozamayacağını, çok yer gezmenin ve çok dil bilmenin insanı yanılttığını dile getirir. Çok gezmenin, çok dil bilmenin ve çok kitap okumanın zararlı olduğunu ve insanın itikadını bozduğunu düşünen Enis Buhari çareyi Hakk'a dönmekte ve yönelmekte bulur. Ona göre Allah, böyle kimselerin (filozofların ve filozof yanlısı kişilerin) kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş, gözlerine perde indirmiştir. Buhari'ye göre din ve Allah hakkındaki bozuk düşüncelerinden dolayı da

²⁴³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 28.

²⁴⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 29.

²⁴⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar bunların Bakara ve Nahl surelerinin ayetleri olduğunu söyler. "Allah, kalplerini ve kulaklarını mühürlemiş; gözlerine de bir perde inmiştir. Bunların hakkı pek büyük bir azaptır." (Bakara, 7) "Onlar öyle kimselerdir ki, Allah kalplerini, kulaklarını ve gözlerini mühürlemiştir ve işte onlar, gafillerin ta kendileridir." (Nahl, 108) Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 31.

²⁴⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 30-31.

bunların cezası cehennem azabıdır. Enis Buhari, halk algısını ya da halka bakışını son olarak şu sözleriyle genel olarak dile getirir:

İnsanları soylu soysuz iki kısma ayırıyorum. Soylular temiz cetlerden gelenler. Soysuzlar maymun neslinden doğanlar... Aramızda maymun tabiatlılar çok var... Çıplaklıktan utanmayanlar, Hibo'nun şebeği gibi dans edenler... Ellerine geçenleri hemen yutanlar... Her ne görürlerse taklide yeltenenler... Manasız laflar söyleyenler, insani dili anlamayanlar, gelgeç huylu, maymun iştahlılar, yüksek ilahi hislerden mahrum olanlar... Bir şeye kızdıkları vakit yaygara koparak dişlerini gösterenler. Daha ne söyleyeyim, surette insan, tıynetle maymun olanlar... (...) İnsanlıklarının şerefini bilmeyip de maymunlukta iftihar arayanlara siz maymun değilsiniz, demek bize mi kaldı? Cenabıhak nelere kadir değildir! Belki insan suretinde maymun, maymun şeklinde insan yaratmıştır. Anamızı, babamızı tenzihen söylüyorum ki bana da şüphe gelir gibi oldu...²⁴⁷

Enis Buhari kendi düşüncelerini filozof yanlısı kişilere kabul ettiremeyince çareyi insanları iki sınıfa ayırmakta bulur, yukarıdaki sözleri ile de şunu kast eder. Temiz cetlerden gelenler ona göre, kendi gibi dinin emir ve itikatlarına uyan, dinin her söylediğini hiç düşünmeden kabul eden kişilerdir. Soysuz diye nitelendirdiği ise Darwin ve Nietzsche gibi evrimi kabul eden düşünürlerin etkisinde kalan filozoflar ve felsefe yanlısı kişilerdir.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı din adamı tiplerini, her türlü düşünce ve eylemde dini yol gösterici olarak kabul etmişlerdir. Kendi düşüncelerini kabul etmeyen halktan kişileri daha net bir şekilde söylemek gerekirse felsefe ve bilim yanlısı kişileri soysuz, zındık ve dinsiz olarak görmüşlerdir. Hatta bununla da kalmayıp bazı surelerden (Bakara, Nahl) örnekler göstererek onları cehennemlik olarak nitelendirmişlerdir. Halkın kendileri gibi düşünen kısmını ise, kandırılacak, parası alınacak, kendilerine itaat edecek kimseler olarak düşünmüşlerdir.

3.5. Din Adamı Tiplerinin Bilim ve İcatlara Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında yarattığı din adamı tiplerini, sadece bilimsel teoriler ve felsefi düşüncelere değil, teknolojik icatlara da karşıdır. Örneğin Hoca Sadık, karısını doktora götürdüğünde idrar testine karşı çıkmakta, bunu da ecele çare bulunamayacağıyla açıklamaktadır. Hoca Sadık'ın teknoloji karşıtlığını,

²⁴⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 32.

bu teknolojileri geliştirenlerin dinsiz olduğu gerekçesiyle reddettiğini, aşağıdaki pasaj açıkça ortaya koymaktadır:

Buhar ve elektrik makinelerini, bugünkü motorları, otomobilleri, tayyareleri, radyoları, röntgenleri, gramofonları, sinemaları, daha daha bilmem neleri icat eden büyük mucitler hemen hep dinsizdirler. Hepsi de yere batsınlar. İcat edemez olsunlar. Sanki günahlarımız azmış gibi, bir de bunların şeytani icatlarıyla boyumuzca masiyete (isyan, günah) dalıyoruz. Allah'ın esrarını anlamak için göklere çıkıyorlar. Sapır sapır yere dökülüyorlar. Kafaları patlıyor, beyinleri dağılıyor. Gene rabbimin gazabını anlamıyorlar. Otomobiller her gün kaç kişi çiğniyor. Bu hal manevi bir tediptir (uslandırma, yola getirme, terbiye etme). Semavi bir hoşnutsuzluğun işaretidir. Gene aldırın olmuyor. İlle o sinema ille o şehvani gölge oyunu, ille o çoluğa çocuğa gösterilen umumhane sahneleri, ille o kepezelik, ille o edepsizlik... Çok şükür ki gene başımızdan aşağı gökten taş yağmıyor. Sabır Esmâ-ül-Hüsna'dandır. Cenabıhak sabırlıdır, Gafur-ur-rahim'dir. Fakat ahrette, fakat öbür dünyada o zaman görürüz, cennet sefası kimler içinmiş, o vakit anlaşılır. Rabbim cümlemizi ıslah eyleye...²⁴⁸

Hoca Sadık burada insanlığın ilerlemesi ve çağdaşlaşması yolunda yapılan bütün yeniliklerin ve icatların mucitlerini dinsiz olarak görür. Sadık Hoca'ya göre insanlar mucitlerin yaptığı icatları kullanarak daha da günaha batıyorlar. O, uçak ve otomobillerin yaptığı kazaları örnek göstererek bunların Allah'ın gazabı olduğunu ve bu tür kazaların insanların manevi bir şekilde terbiye edilmesinin işareti olduğunu söyler. Ancak insanların buna aldırmadığını hala sinema, gölge oyunu vb. şeylerle hareketlerini devam ettirdiklerine değinerek onları eleştirir. Bu dünyada onlara bir şey olmamasını da Allah'ın sabrına bağlar ve ahrette cezalandırılacaklarını, mümin ve münafığın orda ortaya çıkacağını tehditkâr bir şekilde dile getirir.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanındaki din adamı tiplerini de düşüncelerinde Hoca Sadık'tan geri kalmamışlardır. Onlar da tıpkı Hoca Sadık gibi her türlü bilim, bilimsel kuram ve icatlara karşıt olarak koşullanmışlardır. Sözgelimi Enis Buhari'nin, Mualla Lahuti'nin yinelediği evrim kuramı hakkındaki düşünceleri şöyledir:

Lafa böyle kumbara, mumbara, loji, moji karıştırıyor ve buna da ilim diyorsunuz. En sonra da insanlık hesabına baba olarak bir ayı, bir maymun, ana olarak da bir kancık çıkarıyorsunuz... O herif bastırıldığı kitapta neuzübillah ne haltlar karıştırmamış... Biz hepimiz solucandan gelmişiz. Solucanın geldiği babanın da tek bir deliği varmış. Yeme,

²⁴⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 51.

içme ve def-i tabii hep bu tek menfezden icra olunmuş... Bulantı duymadan bu saçmaları okumak kabil mi? Bu herif haşa Mualla Lahuti değil imansız bir Yahudi.²⁴⁹

Enis Buhari bu söyleminde ilk olarak, evrimin bilim sahasına sokulmasından rahatsız olmuştur ve bilimlere loji moji gibi kulplar takılarak insanın itibarsızlaştırılmasını keskin bir dille reddetmiştir. İnsanların hayvanlarla aynı kökten gelmiş olduğu tezi ona göre saçmalaktır ve bu tezi yineleyen Mualla Lahuti de isminin zıddında hareket eden imansız bir Yahudi'dir. Enis Buhari dini kitaplar dururken Frenk kitaplarına inanılmayacağını, âlem ve yaratılış hakkında en doğru bilginin Frenk kitaplarında değil de tek kitap olan *Kur'an*'dan öğrenileceğini düşünür. Bu düşüncesini de şu sözleri ile dile getirir:

Aman beyefendi, ne söylüyorsunuz? Hak tevile muhtaç mıdır? Semavi yazılara kulp takılır mı? Mesela 'İnne rabbekümüllahüllezi halekas semavati vel erda fi sitteti eyyamin sümmesteva alel arşi' ayetikerimesi²⁵⁰ dururken dünyanın hilkatı hakkında Frenk kitaplarının, zogoloci, mogoloci, kokoloci, kakaloci filan diyerek karıştırdıkları milyonların, milyarların katapiyosların hezeyanlarına inanılır mı hiç? Kakalociyi söyleyenler Mösyö Corcaki veya Baron Kofticiyan yahut Sinyor Morşelaki değil mi? Hakkalinsaf biraz düşünelim, ötekini söyleyen kimdir? İmanla münevver akliselim hangisine inanır? Allah kimseyi şaşırtıp da imandan ayırmasın...²⁵¹

Enis Buhari burada asıl ve en önemli kaynağın *Kur'an-ı Kerim* olduğunu, dünyanın yaratılışı konusun da bir kitaba başvurulacaksa bunun kutsal kitap olduğunu söyler. Araf Suresinin şu ayetini delil olarak sunar. "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir." Enis Buhari'ye göre bunun ötesinde bir söz ve bilim olamaz. Diğer bilimsel kitaplara inananlar onun nazarında imandan sapmış dinsiz kimselerdir.

Başka bir din adamı tiplemesi olan Şeyh Hamza ise bilim ve icatlar hakkında şöyle der:

²⁴⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 11-12.

²⁵⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Araf Suresi, 54. ayetin ilk cümlesi olduğunu söyler. Ayetin meal: "Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir." Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 29.

²⁵¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 29.

Bu zamanın yani ahir zamanın gazetelerini okumak günah-ı kebairdendir. Gömleksiz, dunsuz kadın resimleri dolu... Fotoğraf denilen o cehennem icadı, döşeklerdeki vakalara kadar her şeyi gözlere tespit ediyor. Komşulardan da bir fertle görüşmem. Hep gıybet üzerine konuşuluyor, insan eti çiğneniyor. El Hazer²⁵² böyle sohbetlerden... Ben şu postuma diz çökünce hayal perdesi gibi her şey gözlerimin önüne gelir. Her ses kulaklarıma dolar. Müteessir olur, ağlar inlerim.²⁵³

Şeyh Hamza burada gazete, fotoğraf vb. birçok yazın aracını eleştirir. Çünkü ona göre gazete okumak günahtır, buna neden olarak da gazetede bulunan fotoğrafların toplumdaki ahlaki değer ve kurallarla çelişmesini gösterir. İnsanlar arasında karışmamasını da yapılan dedikodulara bağlar ve İslam dininde gıybetin “insan eti çiğnemek” olduğu yönündeki argümanı vererek böyle sohbetlerden sakınılması gerektiğine değinir.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı din adamı tiplerini, Türk toplumunun çağdaşlaşması ve laikleşmesi yolunda atılmış bütün adımlara karşıdır. Nitekim Hoca Sadık, Enis Buhari, Ruşen Zamir ve Şeyh Hamza gibi din adamı tiplerini, düşüncede ve inançta basmakalıp kabullenmelere bağlı, dogmaları olduğu gibi kabul eden, kutsal kitaptan başka kitap tanımayan, modern bilimlerin ortaya koyduğu yeniliklere ve teknolojiye karşıt olan kimselerdir. Aslında Gürpınar yarattığı bu din adamı tiplerini ile Tanzimat'tan beri, Osmanlı Devleti'ne etki eden batılı değerlere, Atatürk ve Cumhuriyet devrimlerini ile kökleştirilmeye çalışılan bilim ve teknolojiye kapalı din adamı tiplerini romanlarında ete kemiğe büründürmüş ve olayları felsefi bir temele dayandırıp eleştiri süzgecinden geçirmiştir.

---

²⁵² Hüseyin Rahmi Gürpınar, sakınılız anlamına geldiğini söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 105.

²⁵³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 104-105.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HÜSEYİN RAHİMİ GÜRPINAR'IN ROMANLARINDA HALK TİPLEMELERİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

4.1. Halk Tiplerinin Filozofa Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, kaleme aldığı yazıları ile her zaman halka ışık olmaya çalışan bir düşünür olmuştur. Onun kaleme aldığı *Deli Filozof* ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* eserleri de bu çerçevede yazılmışlardır. Bu romanlar iki zıt kutup olan filozoflar ve din adamlarının çatışmasını konu edinse de, asıl amaç cahil halkın aydınlanması ve basmakalıp kabullenmelerinden sıyrılmasıdır. Halkın içinde bu iki grup da, yani, filozof ve din adamı taraftar bulmuştur. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yaşadığı tarihsel koşullar düşünülürse, felsefenin pek de değerli görülmediğini, filozof tiplerinin taraftarlarının çok az olduğunu söylemek mümkündür.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlar aracılığı ile yarattığı filozof tiplerini siyasal, sosyal, dini birçok konuda halktan ayrı görüşler benimsediği için, ilk olarak evlerinde kabul görmemişler ve eleştirilere maruz kalmışlardır. Sözgelimi *Deli Filozof* romanında filozof Hikmetullah'ın karısı Fehime Hanım şöyle demektedir:

Ah, bu adam gökteki yıldızları sayarken kuyuya düşen müneccime benzer. Birtakım akıl almaz, olmayacak meselelerle uğraşır. Evinin işine gücüne hiç bakmaz. Önüne saman koysan yemem demez. Çünkü daima dalgındır. Allah'lan, peygamberlen uğraşır. Başından büyük haltlar eder. Bir gün evcek rabbimin gazabına uğrayacağız, amma bakalım ne vakit? İşe yaramayan aklı, para getirmeyen ilmi ben ne yapayım? Kitap yazar, gazetelere makale gönderir. Mahkemeye çağırırlar. Hapse koyacaklar diye par par yüreklerimiz oynar durur. Be adam, nene lazım senin, dünyaya düzen verecek sen mi kaldın? Uyuver hükümetin işine, halkın gidişine. Şurada, burada sümüklerini çekip duran adamlar büyük büyük işlere girdiler. Çolukları çocukları para ile oynuyor. Seçim cetvellerinin başında kavga çıkaracağına paralı, vergili cömert hükümete şirin görünen

efendi hangisi ise onu seçiyor. Bu mübareklerin hiçbiri de babanın oğlu değil ya... Haksız iş yapmak bilmem hangi zevzek filozofun prensibine uymazmış. Prensip de nedir kuzum? Pireye, tahtakurusuna benzeyen bu lakırdılar da yeni çıktı. Evvela mide, sonra akide! Filozof! Filozof! Bulsam bu herifleri hepsinin de dünyadan köklerini kazırdım. Bizim başımızda bir tane var maazallah. Her kimin babası, kocası, evladı filozof ise rabbim imdat eylesin!²⁵⁴

Fehime Hanım burada kocasının akıl almaz işlerle uğraştığını, filozofluğun para getirmediğini ve bir gün Allah'ın gazabına uğrayacaklarını dile getirir. Ona göre para getirmeyen bilim, bilim değildir. Yazdığı ve savunduğu düşünceler yüzünden kocasının sürekli mahkemelerle uğraştığından yakınan Fehime Hanım, kocasının dünyanın bozuk düzenini değiştiremeyeceğini düşünür ve onunda halkın gidişine uyum sağlaması gerektiğini, bir nevi sürüye ayak uydurması gerektiğini söyler. Aslında o, burada kocasının adalet ve hak için savaştan bir kişi olmasını da eleştirir. Çünkü Fehime Hanım'a göre önemli olan hak, adalet, eşitlik vb. şeyler değil kendi fizyolojik ihtiyaçları ve maddi kazançlarıdır. Bundan dolayı da kocasının bencil bir birey olarak değil de, toplumu düşünerek hareket etmesini onun filozof olmasına bağlar ve filozof lakaplı kimselerin bu dünyadan köklerinin kazanması gerektiği yönündeki fikrini açıkça ortaya koyar.

Hikmetullah'ın kayınvalidesi Hafize Hanım'da kızından farklı bir görüş benimsememiştir. Kayınvalidesinin filozof hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir:

Damat, kafan kocaman, amma içi abur cuburla dolu. Bu akıl dolabından inleye şıklaya çıkardığın matahların hiçbiri para etmiyor. Babandan birkaç parça irat kalmamış olsaydı ne yiyecektin acaba?(...) Güngörmüş, natıklı (düzgün ve iyi konuşan) kadını. İyi yazılmış olanlarla kötülerini pekâlâ anlarım. Bir kitap insanı ya güldürmeli veya ağlatmalıdır. Seninkiler iç sıkıntısı bilmecelerden başka bir şey değil...²⁵⁵

Hafize Hanım burada filozofu, felsefe üzerine yazdığı yazılar yüzünden eleştirir. Kendinin entelektüel olduğunu dile getiren Hafize Hanım, filozofun yazılarını, insanın anlayamayacağı bir içerikte olmasından ve iç sıkıntısı vermesinden dolayı kötü yazılmış yazılar olarak nitelendirir. Ona göre bir kitap ya güldürmeli ya da ağlatmalıdır. Anlaşılan o ki Hafize Hanım ne kadar entelektüel olduğunu söylese de düşündürülen nitelikte olan bilimsel ve felsefi kitaplar hakkındaki yorumu onun böyle bir kimse olmadığını net bir şekilde ortaya koyar. Her fırsatta damadını eleştiren

²⁵⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 6-7.

²⁵⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 8.

Hafize Hanım, damadının filozof adını aldıktan sonra Allah'a ve kullara karşı yapmadığı kötülük kalmadığını söyler. Felsefeden nefret eden bunun boş bir işten başka bir şey olmadığını düşünen Hafize Hanım şöyle der:

Ah, cümlemizin akli hüdaya emanet... Hep bu kötülükler damadım olacak o dinsiz herifin başı altından çıkıyor. Ben size bir gün Allah'ın gazabına uğrayacağımızı söylemiyor muydum? İşte uğradık, hak beterinden saklasın. Allah var mıymış, yok muymuş? Daha belli değilmiş! Filozof bir gün bana böyle söyledi. Ah, ne hezeyan! Hay, rabbimin birliğine sığındım. Şerikin (ortak), nazirin (eş, örnek) yoktur Yarabbi... Gökleri direksiz durduran sensin... Sana yok diyenlerin dilleri tutulsun! Hepsi yok olsun ilahi! Damadımdır, inkisar ediyorum. Amma sen bilirsin Allah'ım, içim yanarak söylüyorum. Kusuruma bakma. Günahımı affet.²⁵⁶

Hafize Hanım torunu Çelebi'nin evli bir kadınla ilişki yaşamasını vb. birçok olayı damadı Hikmetullah'ın din ve Allah hakkındaki yorumlarına bağlar. Ona göre bu olaylar Allah'ın gazabıdır. Hafize Hanım damadı Hikmetullah'ın her şeyi sorgulamasını, her şeyi sorgulamaktan ziyade bunu dine kadar götürmesini kabul etmez. Çünkü o da tüm inanan insanlar gibi “dinin hakkında yorum yapılamayacak bir yaşam biçimi” olduğunu düşünür. Düşüncelerini de şu sözleri ile dillendirir:

Filozof kimsenin aklını beğenmez, fakat onun kafası içindeki beynini köpeklere atsanız yemezler.²⁵⁷ Ah Filozof, kafasının içi kof. Ölümle eğlenilir mi? Aynaroz²⁵⁸ papazı! Allah'tan korkmaz, peygamberden utanmaz. (...) Filozofluk namını aldıktan sonra Allah'a ve kullarına karşı irtikap etmediğin imansızlık ve hezeyan kalmadı. Şimdi de Münkir Nekir'le eğleniyorsun. Var mıymış, yok muymuş, kalıbı dinlendirdikten sonra anlarsın!²⁵⁹

Hafize Hanım burada damadının kafasının içinin boş şeylerle dolu olduğunu söyleyerek onu manastırlardaki papazlara benzetir. Allah, peygamber ve ölüm hakkında damadının alaycı tavrı onun pek hoşuna gitmez ve filozofun dini bazı olguları öldükten sonra anlayacağını ima ederek sözlerini bitirir.

Hikmetullah sadece din hakkında değil de ailevi konular hakkında da tarafsız bir tutum benimseyerek düşüncelerini ortaya koyan bir kimsedir. Oğlunun Ali Senaver'in karısı ile olan durumundan dolayı rahatsız olan Hikmetullah “Ya

²⁵⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 89.

²⁵⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 213.

²⁵⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar buranın Yunanistan'ın kuzeyindeki özerk manastır bölgesi olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 219.

²⁵⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 219-220.

unutacak ya ölecek!”²⁶⁰ der. Kayınvalidesi Hafize Hanım filozofun oğlu hakkındaki bir meselede bu kadar duyarsız kalmasını onun “filozof” unvanına bağlar. Hikmetullah’ın filozofluğunu ise şu sözleri ile eleştirir:

Ya unutacak, ya ölecek... Evladın hakkında bu nasıl söz kuzum? Bu meseleyi mahalle bekçisine de sorsak ancak bu cevabı alabiliriz. Senin filozofluğun nerede kaldı? Seni zamane ukalası sırasına koyarak memleketin dört köşesinden müşküllerini hallettirmek için adamlar geliyor. Ah şaşkınlr! Bu âlemdede ne gülünecek şeyler oluyor! Dünyada senin gibi namları akıllıya çıkmış kim bilir daha ne kadar budalalar vardır! İş akıllı, zeki, dahi olmada değil, âleme kendini öyle belletmektedir.²⁶¹

Hafize Hanım burada damadının oğlu hakkındaki bir meseleye bile bu kadar duyarsız kalmasını kabul edemez. Bu meseleyi dışardan herhangi birine de sorsa aynı cevabı alacağını düşünen Hafize Hanım, Hikmetullah’ın filozof unvanının gereklerini yerine getirmediği yönünde eleştirir. Memleketin dört bir yanından insanlar dertlerine, sıkıntılarına çözüm bulması için filozofun yanına gelir ancak Hafize Hanım’a göre filozof evdeki problemleri halletmekten bile acizdir. Bunun çok gülünç bir şey olduğunu düşünen Hafize Hanım önemli olanın akıllı, dahi olmak değil de kendini böyle kabul ettirmek olduğunu söyleyerek alaycı bir tavır takınır.

Filozofun yalnız oğlunun gönül işleri ile değil kızının gönül işleri ile de başı derttedir. Kızı Caize kendine hiç de uygun olmayan bir kişi olan Ümrani Bey ile filozofun izni olmadan evlenir. Ümrani de filozofun gözüne girmek ve kendini kabul ettirmek için filozofluk hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

Emrinize itaatsizlikten sonra hanenize kabul olunmamız, bizim için büyük bir bahtıyarlıktır. Görüyorum ki, zihniyetçe alelade insanlardan çok ayrılıyorsunuz. Bazı fikirleriniz bize garip görünmekle beraber, her sözünüzün bir hikmete dayandığını düşünerek size uymaya çalışacağız. Bu suretle teveccühünüze hak kazanmak bizim için büyük bir bahtıyarlıktır.²⁶²

Ümrani burada filozofun diğer insanlardan zihniyetçe farklı olduğunu, sıradan bir insan olmadığını, bu yüzden düşüncelerinin insanlara garip ve anlaşılmaz geldiğini söyler. Hikmetullah’ın her sözünün bir hikmete dayandığını düşünen Ümrani, ona ayak uydurmaya çalışacaklarını da söyleyerek onun beğenisi

²⁶⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 162.

²⁶¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 163.

²⁶² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 212.

kazanmaya çalışır. Ancak damat Ümrani ve gelin İclal, Hikmetullah'ı yanıltmazlar. Birbirlerine âşık olurlar ve bu durumun duyulması üzerine evden kaçarlar. Daha sonra Çelebi ve Caize'nin verdiği zehirle hastalanırlar ve yine onlara muhtaç olurlar. Çelebi tabiatına yenik düşen bu iki aşığı eve götürmek ister. Bu duruma karşı çıkan İclal'i ise, babası Hikmetullah hakkında şu sözleri söyleyerek ikna etmeye çalışır: “Bir şey demez. O, insanların zaaflarını bilen, çok günahları affa hazır, geniş mezhepli bir adamdır.”²⁶³ Aslında bu söyleminde Çelebi de Ümrani gibi babasının yüksek düşünüşlü, diğer insanlardan zihniyetçe farklı bir yapıda olduğunu vurgular.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı diğer filozof tiplemesi olan Mualla Lahuti ise Hikmetullah kadar ailesinden tepki almamıştır. Bunun en önemli örneği ise karısı Müride Hanım'ın evrim hakkında halkın karşı çıkışlarına ve hakaretlerine verdiği karşılıktır. Filozofun karısı Müride Hanım, evlerinin taşlanması ve bahçelerine leşlerin atılması üzerine Mualla Lahuti'ye “*Koca İstanbul'da sizin gibi bir ilim ve fikir adamını barındıracak bir bucak bulunamaz mı?*”²⁶⁴ diye veryansın eder. Halkın da kocası gibi aydın ve entelektüel bir kişiyi kabul edememesine anlam veremez. Sürekli maymun insan benzerliği üzerinde çalışan Mualla Lahuti, maymunların Orta Afrika'da bir hükümet kurduklarına ve kendini kral ilan ettiklerine dair bir mektup alır. Oğlu Vahit ise: “*Fena değil baba, filozof yaşamaktansa orangutanlara padişah olmak büyük bir talihtir,*”²⁶⁵ diyerek filozofluk hakkındaki algısını açıkça ortaya koyar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlar aracılığı ile yarattığı filozof tiplmeleri sadece evlerinde değil toplumun genelinde de kabul görmemişlerdir. Hatta filozof namını alan herkesi toplum adeta dışlamış ve ötekileştirmiştir. Filozoflara çeşitli ve pek de hoş olmayan sıfatlar ilişirmiştir. Sözgelimi *Deli Filozof* romanındaki Halil Efendi şöyle demektedir:

Hep bu gâvur Filozof'un günahını çekiyoruz. Nefesi yedi mahalleyi berbat ediyor.²⁶⁶

Böyleleri ne yapar? Senin benim ırzıma göz kor. Rabb-i Teala muin (yardım eden,

²⁶³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 343.

²⁶⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 70.

²⁶⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 45.

²⁶⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 58.

yardımcı) olsun... Uğursuz babanın bu çapkın oğlu, Ali Senaver Efendi'nin karısı İclal'e tutulmuş. Bilirsiniz ya, filozofluk demek biraz da sihirbazlık demektir.²⁶⁷

Halil Efendi bu söyleminde mahalledeki bütün uğursuzlukların filozof yüzünden başlarına geldiğini ve filozofun günahının bedelini ödediklerini dile getirir. Halil Efendi filozofu namus düşmanı olarak görür ve filozofluğun sihirbazlık olduğunu söyleyerek “filozof” kelimesine yeni anlamlar yükler.

Ali Senaver karısı İclal'i kaçıran Çelebi türlü maceralar atlattıktan sonra kabadayı Manda Raşit ile karşılaşır. Raşit'in kavgacı ve sert tutumundan dolayı Çelebi, “Ben ömrümde insana ve hayvana ait hiçbir cana kıymamış bir filozof oğlu filozofum”²⁶⁸ der. Manda Raşit de bu söylem üzerine filozofluk hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

Hadi canım, haydi bu nazik hitabeler yurtlarda olur. Böyle atasyon lafları dinleyecek ahmaklar yine oralarda bulunur. Dağ başında racon kuvvetindir. Anlıyor musun filozof oğlu filozof! Filozof demek, benim nazarımda okumuş enayi demektir. Enayinin oğlu iki katlı enayi, ince kıyım laf istemem.²⁶⁹

Manda Raşit burada doğa yasaları ve toplum yasalarına birazcık da olsa değinir. Ona göre kırsal ve dağlık yerlerde toplumsal yasalar işlemez önemli olan bilek gücüdür. Kibar ve nazik hitaplar ancak yasaların ve kanunların uygulandığı memleketlerde olur diyerek filozofluğa da taş atar ve filozofu okumuş enayi olarak nitelendirir.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanında yaratılan filozof tiplmesi Mualla Lahuti ise evrim hakkındaki yazdıklarından dolayı, halktan Hikmetullah'tan daha fazla tepki almıştır. Dikkat gazetesi yazarlarından Ali Salahi'nin Mualla Lahuti hakkındaki düşünceleri şu şekildedir; “Çok derin ilim adamlarından imiş. Dünyayı bir buzlu kutbundan öbür kutbuna kadar karış karış dolaşmış, Afrika'yi, Amerika'yi, Hint'i, Çin'i, Avustralya'yi, bütün okyanusları devretmiş... 'Pitekanthrop'u arıyormuş...”²⁷⁰

Yazarlardan Fikret Şükrü'nün filozof algısı ise şu şekildedir: “Azizim, böyle adamlar paradoksallamadıkça meşhur olamazlar. Nietzsche'yi büyük bir misal

²⁶⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 59.

²⁶⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 154.

²⁶⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 155.

²⁷⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 5.

olarak arz edebilirim.”²⁷¹ Fikret Şükrü’nün bu sözleri üzerine Bahattin Salih de şu şekilde cevap vermiştir: “*Nietzsche bir deli idi. Bu adam da budalaya benziyor... Bizde delinin bile iyisi çıkmaz...*”²⁷²

Yazarlardan Ali Salahi, Mualla Lahuti’yi büyük bir ilim adamı olarak nitelendirse de diğer yazarlar onun bir deli budala olduğunu söyleyerek bizde delinin bile iyisinin çıkmayacağını dile getirir. Yazarlar bile duruma böyle bakarken mahalle sakinlerinin farklı bir görüş benimsemesi beklenemez. Din adamları Enis Buhari ve Ruşen Zamir insan-maymun benzerliği yönündeki fikirlerinden dolayı filozofu taşlamak için plan yaparlar. Ancak bu planı duyan filozof ve ailesinin oyununa gelirler. Neye uğradıklarını şaşırarak din adamları filozofun şeytani özellikleri olduğu yönünde bir düşünce ortaya atar. Bunun üzerine mahallede artık filozofun insani ve şeytani iki hüviyetinin olduğuna inanılmaya başlanır. Mahalledeki kadınları bu durum hakkındaki düşünceleri diyaloglara şu şekilde yansır:

Ayol duydunuz mu? Meğerse herif istediği zaman insan istediği zaman şeytan olurmuş... Rabbim şerrinden saklasın. Geceleri üç ayetelkürsü bir elham okuyup da o tarafa üflemedikçe yatmıyorum.²⁷³

Bu filozof için derin okumuş diyorlar. Bilmiyor musunuz? Şeytan gökyüzünde meleklerin hocası değil miydi? O ilmiyle şeytan Allah’a bile karşı koydu. Papucubüyük’ün vaazında bu menkıbeyi kaç defa dinledim.²⁷⁴

Mahalledeki kadınlar burada filozofun istediği zaman insan, isteği zaman şeytan kılığına giren bir metafiziksel varlık olduğunu öne sürerler. Şeytanın gökyüzünde meleklerin hocası olduğuna değinerek de filozofun ilim ve irfan sahibi olmasını onun şeytani özelliklerine bağlarlar.

Filozofun oğlu Vahit ile kızı Lemiye’nin birbirini sevdiğini duyan Hurşit Efendi kızının bu aileyi kendine karşı savunmasına anlam verememiştir. Hurşit Efendi, Vahit’in ailesine, bizzat da babası Mualla Lahuti’ye toplumun düşünce yapısına aykırı fikirlerinden dolayı maymunluk, şeytanlık, edepsizlik, dinsizlik gibi sıfatlar ilişirmiştir.²⁷⁵ Lemiye, ailesi ne kadar karşı çıksa da Vahit’e kaçmıştır. Ancak bu durum filozofun ailesi tarafından bir sır gibi saklanmıştır. Kızı Lemiye’nin evden

²⁷¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 8.

²⁷² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 8.

²⁷³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 67-68.

²⁷⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 68.

²⁷⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 83.

kaçması üzerine annesi Emeti Hanım Vahit'ten şüphelenir fakat buna dair bir kanıt bulamaz. Mahkemelere kadar giden bu davanın sonuç bulamaması hakkında Emeti Hanım şöyle der:

Euzübillahimineşşeytanirracim... Şeytan oğlu şeytan, müstantiğe (sorgu yargıcı) ne efsun okuduysa okudu. Haklıyı haksız, haksızı haklı çıkardı. Şeytanla Rabbim bile başa çıkamamış. İş mahalleden bir kız kaçırmasıyla kalmayacak... Onlar bu semtte iken başımıza daha neler gelecek neler... Hocaların yüzlerini boyadılar. Ceplerine şarap koydular. İçsinler de günaha girsinler diye... Zavallı Lemiye şimdi bu kuyrukluların, boynuzluların arasında ne yapıyor acaba? Alnının ne kara yazısı varmış a dostlar!²⁷⁶

Emeti Hanım burada babasının şeytanlığının Vahit'te de bulunduğunu ve hâkimi büyüleyerek kendini haklı çıkardığını söyler. Şeytanla sadece kendinin değil Allah'ın bile başa çıkamadığını söyleyen Emeti Hanım, filozof ve ailesinin bulunduğu semtlerin başlarının beladan kurtulmayacağını söylese de pek bir şey yapamaz. Emeti Hanım da kocası Hurşit Efendi gibi filozof ve ailesini boynuzlu ve kuyruklu gibi sıfatlar iliştirerek, maymunluklarını ve şeytani özelliklerini vurgular. Emeti Hanım bir söyleminde filozofun maymun, şeytan gibi özelliklerinin yanı sıra bir de hokkabaz olduğunu, kızlarını bir nefeste gözle görünemeyecek hale getirdiğini de dile getirir.²⁷⁷ Kaçan kızlarının bulunamaması üzerine filozof ve ailesine tepkiler daha da artar. Hatta Hurşit Efendi filozofu haydutlukla suçlar ve Mualla Lahuti'nin filozof maskesi altında bir haydut ruhu taşıdığını söyler.²⁷⁸ Başka bir söyleminde de maymunu Baron üzerinde yaptığı çalışmalar yüzünden "maymun mürebbisi, maymuncu"²⁷⁹ diyerek onu filozoftan başka her sığata sokar.

Mahalleden bir başkası ise filozofun üfürükçülük yasak olduğu için kendine filozof dedirttiğini düşünür ve şöyle der: "*Neye kederlensin kuzum... Şeytanlıkla kızı bulunmaz bir tarafa aşırıdır. Oğlanın babası büyücünün dikalası. Üfürükçülük yasak olduğu için kendine filozof dedirtiyor.*"²⁸⁰

Lemiye ve Vahit olayının ardından dedikoduların ardı arkası kesilmemiştir. Mahalle koca karılarının bu durum hakkındaki yorumları sözlere şu şekilde yansır:

²⁷⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 90-91.

²⁷⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 197-198.

²⁷⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 207.

²⁷⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 208.

²⁸⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 91.

Şeytanlara karşı mahkeme, kanun, ‘apukat’ para eder mi? Ne yaparsanız zeytinyağı gibi üste çıkıyorlar... Mahkemeyi bırakmalı. Cinlere ancak hüddamla karşı gelinir. Nefesleri keskin, zorlu birkaç hoca bulmalı... Basmalı evradı, basmalı esmayı, basmalı tütsüyü. Filozof ailesi şeytansa, şerlerinden Rabbime sığındık. İblislerin elbette onlardan daha kuvvetlileri vardır. Pundunu bulmalı, onları yenmeli.²⁸¹

Filozofu şeytan olarak gören mahalle sakinleri bu durumun mahkemeye ve avukatla çözülmeyeceğini, ancak nefesi kuvvetli hocalarla çözüleceğini dile getirirler. Bu durumda halkın cahillikte ne kadar zirvede olduğunu gözler önüne serer.

Evlatlarının izdivaçları ile başı deritte olan Mualla Lahuti gelinleri ve güveyleri tarafından kabul görse de onların aileleri tarafından kabul görmez. Filozofun kızı Selase ile evlenmek isteyen Ali Şeref, babası Rıfat Efendi’ye bu durumu anlatır. Ancak babası Selase’ye bir filozof kızı daha doğrusu halkın zıddına hareket eden bir kişinin kızı olmasından dolayı şu sözlerle karşı çıkar: “*Ben öyle soyuna cin, şeytan, maymun, Çingene karışmış bir kızı gelin diye evime sokmam...*”²⁸² “*Oğlum, tevatiiren (ağızdan ağıza yayılarak) şöyle denilen bir şeyin kimse aslını araştırmak zahmetine kalkışmaz. Söylenene inanır. Binaenaleyh bu filozof olacak herif halk nazarında şeytandır. Maymundur. Çingene’dir... İşte bu kadar...*”²⁸³

Rıfat Efendi bu söyleminde, filozofun yinelediği türlerin ortak kökeni konusuna değinir ve böyle düşünen bir kimsenin kızı ile oğlunun evlenmesine izin vermeyeceğini, soyuna cin, şeytan, maymun, çingene karıştırmayacağını dile getirir. Ona göre filozof hakkında ortaya konulan fikirleri kimse araştırmaz ve söylenene inanır. Burada da sürü anlayışı karşımıza çıkar. Rıfat Efendi ortaya atılan her şeyi zihninde tartmadan ve araştırmadan kabul eden bir tutum takınarak bu sürünün bir parçası olmuştur. Ali Şeref ise babası Rıfat Efendi’nin aksine fikir benimser ve şöyle der:

Safsataya kaçmıyorum. En koyu hakikat söylüyorum. Filozof Mualla Efendi, insanların batıl itikatlarıyla, kuduz taassuplarıyla gürleşen fazıl, haluk, pek mübarek bir zattır. İnsanlar maymundan azman mıdır, demekle büyük bir kabahat işlemiş olamaz. Bu

²⁸¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 99-100.

²⁸² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 115.

²⁸³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 116.

nazariyeyi kendinden evvel ortaya atanlar yüksek filozof sayılıyorlar da bu araştırma Türk âlemi için neden cinayet addediliyor?²⁸⁴

Ali Şeref babası gibi düşünmez ve filozofu birçok vasfı ile diğer insanlardan ayırır. Ona göre filozof Mualla Lahuti inanç ve düşüncelerinde basmakalıp kabullerin dışına çıkamayan, dogmaları koşulsuz şartsız kabul eden halkı aydınlatmak için uğraşan mübarek bir kişidir. İnsan-maymun benzerliğine gelince ise Ali Şeref bunun bir kabahat olmadığını, bu nazariyeyi ortaya atanların yüksek filozof sayıldığı ancak bunun Türk toplumunda cinayet kabul edildiğini söyleyerek bir nebze de olsa toplumun geri kalmışlığına ve cahilliğine vurgu yapar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplerini kendi evleri dâhil her ortamdan dışlanmış olsalar da onlara sahip çıkıp, onların düşüncelerine saygı duyan kimseler de vardır. Sözgelimi *Deli Filozof* romanındaki Tahsin Efendi, Hoca Sadık'ın filozofa atıp tutmaları karşısında sessiz kalmaz ve şöyle der:

Hocam, Filozof Hikmetullah büsbütün dinsiz değildir. O büyük bir kuvvete inanır. Bir nevi dindardır. Fakat itiraf ederim, senin dininden değildir.²⁸⁵

Hocam, sellemehüsselam (uluorta, çekinmeden) camilerde vaiz memnudur. Hele mahalle kahvesinde böyle kehanetler, böyle dini ithamlar, tehditler savurmak büsbütün münasebetsizdir. Hikmetullah Efendi taşkın bir filozoftur. Fakat kimseye bir zararı yoktur. Onun sözlerini anlayan anlar. Anlamayan güler. Senin gibi böyle ters anlayanlar ise saçmalar durur.²⁸⁶

Tahsin Efendi burada Hikmetullah'ı dinsizlikle suçlayan Hoca Sadık'a, filozofun büyük bir kuvvete (pozitif bilimler) inandığını ancak bunun hocanın dini inancı ile alakası olmadığını söyler. Tahsin Efendi, Hikmetullah'ın taşkın bir filozof olsa da kimseye bir zararının olmadığını, sözlerinin herkes tarafından anlaşılamayacağını ve belli bir birikimi olmayan kimselerin (Hoca Sadık gibi) bu sözleri yanlış anlayacağını belirterek hocanın cahilliği üstü kapalı bir biçimde de olsa ima eder. Tahsin Efendi'nin nazarında Hikmetullah Efendi çok doğru bir adamdır, ancak eğriler arasında sözleri garip ve hareketleri tuhaf görünür.²⁸⁷

²⁸⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 117.

²⁸⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 50.

²⁸⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

²⁸⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 73.

Mahalle sakinlerinden başka biri olan Ali Senaver Bey ise karısı İclal'le filozofun oğlu Çelebi arasında olanları hiçbir şekilde filozof hakkındaki düşüncelerine yansıtmaz, filozofu Hoca Sadık'ın söylemlerine karşı şu şekilde savunur:

Hata ediyorsun hoca! Eğer vebalden hakikaten korkarsan büyük günaha giriyorsun. Filozof Hikmetullah Efendi bu memleketin en fazıl, en iyi adamlarından biridir. Doğru, açık, acı sözleri çoklarının hoşuna gitmediği için ona fena demek hatasına düşüyorlar. Fenalık Hikmetullah'ta değil, onu anlamayanların kafalarında.²⁸⁸

Ali Senaver de Tahsin Efendi ile aynı düşünceyi paylaşır. O da Hikmetullah'ın memleketin önemli düşünce adamlarından biri olduğunu ve düşünceleri çoğu kişinin hoşuna gitmediği için kötü ithamlara maruz kaldığını söyler. Ali Senaver Bey'e göre filozofun açık ve doğru sözlerini fenalık olarak görenler aslında kendileri fenadır ve fenalık onu anlamayan kimselerin statik bir yapı gösteren beyinlerindedir.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı halk tiplerini, filozof tiplerinin ortaya koyduğu dini, sosyal, ahlaki vb. birçok düşünceye toplumun düşünce yapısına aykırı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Filozof tiplerini Hikmetullah ve Mualla Lahuti'yi savunan ve görüşlerini benimseyen kimseler bulunsalar da çoğunluk (aileleri de dâhil) tarafından dışlanmışlardır. İnanç ve düşüncelerinde basmakalıp kabullerin dışına çıkamayan, dinin hakkında yorum yapılamayacak bir yaşam biçimi olduğunu düşünen ve evrimin tüm formlarını reddeden halk tiplerini, filozof lakaplı kimselere paradoksal düşüncelerinden dolayı, şeytan, budala, kuyruklu, boynuzlu, maymun, hokkabaz, efsuncu, uğursuz, dinsiz, deli, zındık çeşitli ama pek de hoş olmayan sıfat iliştiirmişlerdir.

4.2. Halk Tiplerinin Felsefeye Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanlarında filozoflar aracılığı ile insanlar ve hayvanların ortak bir türe sahip olduğu yönündeki evrim teorisini yinelemiştir. Bu teoriye, insanın hayvandan zihniyetçe üstün olduğu gerekçesiyle din adamları ve halk tarafından tepkiler yağmıştır. 19. yüzyılda da bugün olduğu gibi tepkiyle karşılanan evrime, romanlarda halkın bakışı genel olarak olumsuz ve negatif yöndedir.

---

²⁸⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 65.

Deli Filozof romanında, filozof Hikmetullah'ın insanın hayvandan ayrı bir şey olmadığını söylemesi üzerine bir ihtiyar bunu kabul etmez ve bu durumu şu sözleri ile reddeder: “*Filozof, sen kendi hesabına hayvaniyeti kabul ediyorsan tebrik ederiz. Fakat biz kendi hakkımızdaki böyle bir isnadı şiddetle reddederiz.*”²⁸⁹ Hikmetullah evrim hakkındaki düşüncelerinde Nietzsche'den etkilendiğini söyler ve ‘pirim’ diyerek sözlerine devam eder. Mahalleden bir ihtiyar da onun bu sözlerine kayıtsız kalmaz ve şöyle der: “*Pirinin de boynu altında kalsın, senin de, be gâvur herif! Hazret gibi bir tazim kelimesini böyleleri hakkında kullananlara lanet!*”²⁹⁰

Kahvedeki halk genel olarak evrimi daha doğrusu evrimin getirdiği hayvani formları kabul etmezler. Hikmetullah'ın da Nietzsche gibi halkın gözünde kötü bir imaj yaratmış filozofa, pir ve hazret gibi yüceltme kelimelerini kullanmasını onun inançsız bir kişi olmasına bağlarlar. Mahalle kahvesinde oturanlardan biri olan Hoca Sadık, filozof Hikmetullah'ın evrimi destekler nitelikteki sözlerine daha fazla dayanamaz ve işi kavgaya kadar götürür. Kahvehane sahibi de hem Hikmetullah'ı hem de Hoca Sadık'ı uyararak felsefe hakkındaki düşüncelerini şu şekilde beyan eder:

Ah, burası felsefe akademisi midir? Yobazlar imareti midir? En kızgın münakaşalar bu kahvede geçer. Alakadar makama pullu bir istida (dilekçe) vererek şimdi bu adamlardan zarar ziyan davasına mı kalkacağım? Dünyaya metelik vermeyen Filozof'u hangi mahkemeye çağırırsın? Hoca Sadık'ın nesini alırsın? Bu tehevürlere (öfkelenme) sebebiyet veren dava da, bari ipe sapa dokunur bir şey olsa! İnsan solucandan çıkmış... Almanya'da deli herifin biri başından büyük haltlar etmiş... Kavgası burada sürülür...²⁹¹

Kahvehane sahibi bütün tartışmaların kahvede geçmesinden dolayı kızgındır. Zararını karşılatmak istese de ne filozofun ne de Hoca Sadık'ın bir şeyini alamayacağını düşünür. İnsanın solucandan geldiği yönündeki teoriye de ipsiz sapsız bir düşünce olmasından dolayı karşı çıkar ve Nietzsche'ye de düşüncelerinden dolayı deli sıfatı ilişirir. Böyle ipsiz sapsız düşüncelerin kavgasının kahvehanesinde sürmesinin de amaçsız olduğunu söyleyerek evrime bakışını ortaya koyar.

²⁸⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 44.

²⁹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 48.

²⁹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 49.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* romanında yarattığı filozof tiplmesi Mualla Lahuti'nin ise tek uğraştığı ve çözüme kavuşturmak için çabaladığı, insanın maymundan geldiği yönündeki tezdır. O, bu düşüncesinden ve evrime Hikmetullah'tan daha fazla eğilmesinden dolayı halktan daha fazla tepki alır. *İnsan Önce Maymun Mu İdi?*²⁹² eserinden sonra halkın filozofa nefret ve hiddeti iyice artar. Dikkat gazetesi muharrirleri maymunluk meselesini kendi aralarında konuşurlar ve ortaya şöyle yaklaşımlar çıkar. Fikret Şükrü: “*Alay etme. Onun ağababası bizim de büyük ceddimiz sayılır. Hep bir souche'tan*²⁹³ *geliyoruz. Irklar sonra ayrılıyor.*”²⁹⁴ Latif Sezai: “*Her yenilik halkça fena bir telakki ile karşılanır. Zatiâliniz bizden iyi bilirsiniz. Selefiniz meşhur İngiliz filozofu Darwin, nazariyesini meydana koyduğu zaman aynı hücumlara uğramamış mıydı?*”²⁹⁵ Atıf Nuri: “*Büsbütün haksız mı söylüyor sanki? Biz insanlar hayvanlara karşı zekâmızla övünüyoruz. Hayvanlarda zekâ yok mu? Tıpkı bir insan gibi terbiye almıyorlar mı? At cambazhanelerinde, bazı sahnelerde numara yapan artist hayvanları inkâr edebilecek miyiz?*”²⁹⁶

Öyle görünüyor ki, Dikkat gazetesi yazarlarının düşünceleri Filozof Mualla'yı destekler niteliktedir. Onlar hayvanla insanın aynı kökten geldiğini, halk tarafından her yeniliğin fena karşılandığını ve nazariyenin sahibi Darwin'in de zamanında aynı hücum ve karşı çıkışlara maruz kaldığını söylerler. Yazarlardan Atıf Nuri, hayvanlarda da belli bir zekânın olduğunu ve terbiye edilebileceklerini dile getirir. Hatta bazı hayvanların sahneye çıkmalarını da bu duruma örnek göstererek böyle bir durumun olabileceğini ima eder.

Mahalle sakinlerinden biri olan Ali Hulki Bey de Filozof Mualla'yı sever ve ona saygı duyar. Onun bu nazariye hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir:

Bu nazariye henüz katiyetle sabit olmamıştır ve olacağı da benzemez. Buna sizinki kadar taassup göstermeye mahal yoktur. İngiliz âlimi meşhur Darwin, 1859'da *Nevilerin Menşei*²⁹⁷ namıyla neşrettiği eserde bu nazariyeyi ileriye sürdü. O zaman da çok gürültüler oldu. Nazariyeyi şevkle, aşkla karşılayanlar bulundu. Fakat tetkikler

²⁹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 25.

²⁹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, kök-soy olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 5.

²⁹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 5.

²⁹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 7.

²⁹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 9.

²⁹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Türlerin Kökeni* olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 28

ilerledikçe bu hüküm sonraları kuvvetini kaybetti. Bazı sıkı benzerliklere rağmen insanla maymunun arasında umumi bakımdan uzviyet yaradılışınca uçurumlar vardır.²⁹⁸

Ali Hulki Bey burada bu nazariyenin kanıtlanamadığına ve kanıtlanamayacağına değinir ve İngiliz filozofu Darwin'in Türlerin Kökeni adıyla bu nazariyeyi ileri sürdüğünü o zamanda karşı çıkışların çok olduğunu fakat bu nazariyeye sahip çıkıp benimseyenlerinde olduğunu söyler. Ona göre bazı sıkı benzerlikler olmasına rağmen insanla maymun arasında genel bakımdan ve uzuvları yaradılışınca çok büyük farklar tabiri caizse uçurumlar vardır.

Maymunluk meselesine mahalle halkının yaklaşımları şu şekildedir:

Nuri Bey: *“Allah'a çok şükür. Bizim şeceremizden şüphemiz yok. Biz insan doğduk, insan kalacak, insan öleceğiz...”*²⁹⁹

Şerif Efendi: *“Maymunlar filozofun yedi göbek öteye halasını mı, büyükannesini mi, ormana aşırılmışlar. Sonra kadın kucağında bir çocukla şehre dönmüş. Bu hakikat tevatiiren (ağızdan ağıza yayılarak) sabit, işte Mualla'nın silsilesine buradan maymun karışıyor... Bu kötü ihtilat (karışma) onun soyuna münhasır. Bundan bütün insaniyet-i tahireye (arama) dokunur, bulaşır bir şey yok.”*³⁰⁰

Murat Efendi: *“Bütün aile büyükbabalarına nasıl da andırırlar. Fıldır fıldır ufacık gözler, ürkek, çarpık bakışlar, insan görünce hemen kaçırlar...”*³⁰¹

Şerif Efendi: *“Soysuzların evlenmelerine mani olmak hakkından kanun yapılacağına dair bir söz vardı. Hükümete haber vermeli... Gaflete kimse bu soysuzlara karışmasın. Bu maymunluk vebası o menhus aile arasında sönsün kalsın...”*³⁰²

Söylemlerden de anlaşılacağı üzere halk genel olarak bu nazariyeye tepkiyle yaklaşır. Filozof Mualla kendi soyunu maymunlukla ilişkilendirse de halk bunu kabul etmez ve insan soyundan geldiklerini her fırsatta dile getirirler. Hatta bazı kimseler filozofun maymunluğu kabul etmesi hakkında onun, büyükannesini maymun kaçırdığı için maymunluğu kabul ettiği yönünde hikâyeler uydururlar.

²⁹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 28.

²⁹⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 38.

³⁰⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 38.

³⁰¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 38.

³⁰² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 38.

Bundan dolayı filozofun maymunluğu kendi soyunda araması gerektiğini, bunu tüm insanlığa bulaştırmaması gerektiğini söylerler ve evrimi maymunluk vebası olarak gören halk, maymunluğun diğer insanlara bulaşmaması için o sülaleden kimseyle evlenilmemesi yönünde kanun çıkarılması gerektiğini düşünürler.

Filozof Mualla, halk tarafından yoğun tepkilerle karşılaştı da bu durumu düşünce yapısına ve çalışmalarına asla yansıtma. İnsan-maymun benzerliği üzerinde çalışmalarına devam eder. Bir gün gazetede maymun ilanı görür, tetkik için maymunu satın almak ister ve verilen adrese gider. Burada maymun Baron'u sahibi madam ile sohbet eder. Ancak madam Mualla'nın bir filozof olduğunu bilmeden ona felsefe hakkında atıp tutmaya başlar:

He mösyö, babam Doktor Horulyan Vortik Kazazoğlu Artin, meşur filozof İspinoz'un³⁰³ çıraklarındandır. Bunlar derinliğin dibine inmiş ve bu univers'in³⁰⁴ arasında Allah'ı görmüş, koç kafalı, büyük, kıyak adamlardır. İspinoz'un Traktatüs'ünü³⁰⁵ okudun? Benim de ettiğim lafa bak, nereden okuyacaksın? Adımı bile işitmemişsindir...³⁰⁶Nereden işiteceksin? Söylemeye bile dilin dönmez. Ben bilem ezberime alıncaya kadar kaç defa unutmş, yeni baştan fikrime koymuşum. 'İspinoz' panteisttir. Yani her şeyin içinde bir Allah vardır deyi iddia kor. Ben yumurtanın içinde Allah'ı görmeye çok uğraşmış, lakin bir şey görememişimdir.³⁰⁷

Madam, filozofa babasının meşur filozof Spinoza'nın çıraklarından olduğunu söyleyerek yalan yanlış atıp tutar. O, Spinoza'nın felsefenin derin ve yorumsuz bırakılan konularından biri olan Allah vardır-yoktur problemine eğildiğini, âlemde Allah'ı gördüğünü ve onun panteist olduğunu söyler. Madam kendinin de yumurtanın içinde Allah'ı görmeye uğraştığını söyleyerek felsefe hakkında bilgi birikimi olduğu imajı yaratmaya çalışsa da ne kadar bilgisiz ve ilgisiz olduğunu bu sözleriyle açıkça ortaya koyar.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplemesi Mualla Lahuti'nin aile üyeleri de, onun maymun-insan benzerliği hakkında ortaya koyduğu düşünceler

³⁰³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Spinoza olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Mıydı?*, s. 139.

³⁰⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, âlem olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Mıydı?*, s. 139.

³⁰⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, Traktatus Logico-Philosophicus'un madamın söylediği gibi Spinoza'nın değil Ludwig Wittgenstein'in kitabı olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Mıydı?*, s. 139.

³⁰⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Mıydı?*, s. 139.

³⁰⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Mıydı?*, s. 139.

yüzünden eleştirilere maruz kalırlar. Babası yüzünden Mualla Lahuti'nin oğlu Vahit de maymunluk ile vasıflandırılır. Vahit'in sevdiği kızı mahalle sakinlerinden biri olan Tayfur da sever ve aralarında bir husumet oluşur. Tayfur da Vahit'e Lemiye'nin bir maymuna insanı tercih edeceğini söyler ve maymunluk meselesini hayvanat bahçesinden bir eş seçmeye kadar götürür.³⁰⁸ Nitekim filozof etrafında olanları çalışmalarına yansıtmadığı gibi araştırmalarına da devam eder. Filozof Mualla, insanın hayvani yönünü göstermek için natürellerin yaşamını inceler. Onların gücü gücü yetene vahşeti içinde yaşadıklarını söyler. Vahit de babasının söyledikleri üzerine insanlar maymun neslinden gelme bile asırlar önceki nesillerin natüreller gibi olduğunu söyleyerek³⁰⁹ insanın hayvani yönüne değinir.

Filozofun eşi Müride Hanım ise filozof eşi olmasına rağmen felsefeye ilgisi pek yoktur. Mualla bir gün eşine Poseidonius'tan bahseder. Müride Hanım ise Poseidonius tanımadığını ve iyi bir insan olmazsa kocasının ondan bahsetmeyeceğini söyleyerek³¹⁰ ilgisizliğini açıkça ortaya koyar. Filozof Mualla başka bir günde felsefedeki vahid meselesi üzerine karısına düşüncelerini anlatır. Müride Hanım ise bu konuya aklının ermeyeceğini ve daha önemli meselelerinin olduğunu şu sözleri ile ifade eder: *“Benim bu meselelere aklım ermez. Sizin yalnız böyle şeyler düşünmenizle ne mahalledeki tezkiyemizi (aklama) düzeltebiliriz ne de ev idareimizi...”*³¹¹

Müride Hanım burada filozofun sürekli felsefi meselelere eğilmesini ve bu konular hakkında düşünmesini eleştirir. Çünkü ona göre filozof yalnız felsefi meseleler üzerine eğilirse, ne mahallede kendilerini aklayabilirler ne de ev idarelerini düzeltebilirler. Aslında Müride Hanım, her şeyi felsefe cephesinden görmesi ve bu felsefi perspektifin de çok defa yaşanılan hayata uymadığı gerekçesiyle kocasını eleştirir.³¹²

Filozofa büyük bir saygı duyan damadı Ali Şeref ise, kızından önce filozofun ilmine ve felsefesine âşık olduğunu, diğer insanların ne düşündüğünü

³⁰⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 77-78.

³⁰⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 251.

³¹⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 78.

³¹¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 73.

³¹² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 72.

umursamadığını söyler.³¹³ Ali Şeref'in ise maymunluk meselesi hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Maymunluğa gelince, eğer biz insanlar maymun soyundan geliyorsak hepimiz de maymun oğlu maymunlarız. İnsan neslinden türemişsek hepimizde insanız. Filozof Mualla Efendi de beraber... Şekl ü şemailce bizim gibi tastamam insan olan bir adamı insanlıktan istisna etmek kabil olamaz.³¹⁴ Hayvanları insanlaştırmaya uğraşmazdan önce hayvanlaşmış insanları kurtarmayı daha akdem (önce) sayarım...³¹⁵

Ali Şeref göre insanlar maymun soyundan geliyorsa maymun, insan soyundan geliyorsa insandır. Onun nazarında filozof Mualla Lahuti de şekil ve şemail olarak insana benzer bundan dolayı da ona maymun demek yanlış olur. Ancak Ali Şeref'in önceliği filozoftan farklıdır. O, hayvanları insanlaştırmadan önce hayvanlaşmış insanları kurtarmayı amaç edinir.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı halk tiplmeleri, filozof tiplmelerinin yinelediği evrim teorisini ve onun tüm formlarını insanlığa yapılan bir hürmetsizlik olarak görmüşler ve reddetmişlerdir. İnsanın-hayvanla ne yaratılış ne uzuv bakımından benzemediğini vurgulayarak Darwin ve Nietzsche gibi düşünürleri ve onlardan etkilenen Mualla Lahuti ile Hikmetullah'ı dinsiz, ipsiz sapsız düşünceler ortaya atan deliler olarak nitelendirmişlerdir.

4.3. Halk Tiplmelerinin Dine Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar, sanat yaşamı boyunca halkın bilgi düzeyini yükseltmek, cahil halkı batıl inanç ve hurafelerden kurtarmak için uğraşan bir düşünür olmuştur. O, yarattığı filozof tiplmeleri aracılığı ile dogmaları koşulsuz şartsız kabul eden, her davranışlarında kendilerine dini olguları sermaye eden cahil halkı eleştirir.

Deli Filozof romanına baktığımızda genel olarak dinin hakkında pek de yorum yapılamayacak bir yaşam biçimi olduğu görüşü göze çarpar. Bir gün Hoca Sadık kahvehanede filozof Hikmetullah hakkında atıp tutarken filozofun yakın dostlarından biri olan Tahsin Efendi de bu eleştirilerden nasibini alır. Hoca Sadık'a göre Tahsin Efendi'nin filozofa olan yakınlığından dolayı başına bir uğursuzluk gelecektir.

³¹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 256.

³¹⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 116.

³¹⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 250.

Tahsin Efendi'ye göre ise: “*Cenabıhak güya uğursuz yaratmış olduğu bir kulunun şeameti yüzünden bir mahalleyi, bir nahiyeyi, bir memleketi batırmaz. Hem şimdi din ile ahlak ayrılmıştır. Ne dindar ahlaksızlar vardır ne de ahlaklı dinsizler vardır.*”³¹⁶

Tahsin Efendi burada Allah'ın, uğursuz olarak anılan bir kul yüzünden bütün memleketi ya da mahalleyi batırmayacağını, din ve ahlakın ayrıldığını söyler. Tahsin Efendi ne kadar Hikmetullah'ı savunsa da filozof sadece dışarda değil evde de dinsiz olarak görülür. Onu dinsiz olarak görenlerden ilki kayınvalidesi Hafize Hanım'dır. Hafize Hanım'a göre Hikmetullah çok okuduğu için dinini kaybetmiştir. Kendi cahilliğini ise şu sözleri ile savunmuştur: “*Ben mastarı astarı ne bileceğim? Senin gibi seksen medresede okuyup da neüzübillah dinimi, imanımı kaybederek kıpkızıl ortaya çıkmadım...*”³¹⁷

Hafize Hanım, damadı Hikmetullah ile röportaj yapmak için gelen gazeteci ile röportaj bittikten sonra konuşur. Damadıyla aynı evde yaşamasına rağmen kendini dinden çıkaramadığını ve gazetecinin de onun anlattıklarından etkilenmemesi için ona uyarılarda bulunur:

Filozof ona uzun uzadıya dinsizlik telkin etti. Zavallının belki akidesi bozulmuştur diye imanını tazelemek için karşısına çıktım. Delikanlıya yazık değil mi? Niçin dinli gelip de buradan dinsiz çıksın? Buna sükût etmek büyük vebaldir. Vicdanımın emrettiği vazifeyi yaptım. Ben dinime kavi bir kadını. İman işlerinde şakaya gelmem. Otuz yıldır bu zındık herifle bir dam altında yaşıyorum. Bak, beni kandırabildi mi? Çalıştı, amma itikadımın zerresini bozamadı. Allah bir, peygamber hak, dinim din-i İslam, kitabım Kuran, imamım İmam-ı Azam, mezhebim Ebu Hanife. Esselamü aleyna ve ala ibadillahissalihin.³¹⁸ Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve resulü... (...) Rabbim taksiratınızı affetsin, yarın ahrette yatacak yeriniz yoktur. Biraz da dinden, imandan, ibadetten, ecirden, sevaptan bahsediniz. Eşhedü en la ilahe illa... Haydi bakayım, benimle beraber kelimeşahadet getiriniz. Yüreklere pasları açılsın, imanlarınız cilalansın...³¹⁹ Dinler zahir (görünürde olan, açık)... Senin içeride gâvur ettiğini ben dışarıda hak dinine döndürüyorum.³²⁰

Hafize Hanım burada damadının gazeteciye dinsizlik aşıladığını ve gazetecinin akidesinin düzeltilmesi gerektiğini söyler. Damadının yıllarca din, ahlak vb.

³¹⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 51.

³¹⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 164.

³¹⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, ‘Allah’ın selamı bizim ve salih kulların üzerine olsun’ anlamına geldiğini söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 323.

³¹⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 323-324.

³²⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 324.

konulardaki aykırı düşünceleri ile kendini kandıramadığını, dininin İslam, kitabının *Kur'an* olduğunu söyleyerek kelime-i şahadet getirir. Damadının din ve Allah hakkındaki bu düşüncelerinden dolayı ahrette yatacak yerinin olmadığını ve dinlerin açık olduğunu belirterek, filozofun yanına gelenlerin inançsal anlamda aklını karıştırdığını, kendinin de bu durumun vebalinden korktuğu için onları dine yönelttiğini söyleyerek sözlerini bitirir.

Filozof Hikmetullah'ın gelini İclal ise Çelebi'ye bir mektup yazar ve mektubunda şöyle der: “*Filozof babanızın inanamadığı müntakim (intikam alan) Allah, bütün huşum ve gazabıyla varlığını bize ispat etti. Ne söylesem sizi inandıramayacağım ve her sözümle kendi kendimi ispattan başka bir şey yapmış olamayacağım.*”³²¹ İclal burada yaptıklarından dolayı Allah'ın onları cezalandırdığını ve Filozof Hikmetullah'ın Allah'a inanmasa da varlığını kendilerine ispat ettiğini söyler.

Halk bazı durumlarda da inanç ve akidelerini kendi menfaatleri uğruna kullanmıştır. Şoför Kazım Efendi alkollü bir şekilde araba kullanır ve durum yolcularını korkutur. Ancak Kazım Efendi korkmamaları gerektiğini, pirinin Hacı Bektaşî Veli olduğunu ve onları koruyacağını şu sözleri ile ifade eder: “*Hazretin duvarı yürüttüğünü bilmiyor musun? O zaman hazretin pir, haydi, emriyle kuru bir duvarı yürütmesi ahır zamanda otomobilin icat olunacağına işarettir.*”³²² Kazım Efendi burada pirinin Hacı Bektaşî-i Veli olduğunu, onları koruyacağını söyler. Onun zamanında duvarı yürütmesinin otomobilin icadına işaret olduğunu dile getirerek de onu diğer insanlardan üstün tutarak yüceltir.

İnsanlar Önce Maymun Mıydı? romanına baktığımızda ise hem dine hem de felsefe ve bilimlere karşı önemli bir yaklaşıma rastlarız. Bu yaklaşım da uzlaşımçı yaklaşımdır. Romanda bu yaklaşımı benimseyenlerden birisi Dikkat gazetesi başmuharriridir. Onun din-felsefe-bilim hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

İlimler, fenler, tetkiklerinde hiçbir yasak dinlemezler. Hakikate varmak için her mâniayı yıkarlar. Ancak dinler milyarlarca insanların dünyevi, uhrevi salah ve selamet imanı ile dönmüş oldukları mukaddes birer mihrap sayıldıkları için onlardan koyu inkâr şeklinde tezyifle (değersiz olarak gösterme, aşağılama) bahsetmek de görülemez. (...) Dini itikatlarda, rivayetlerde riyazi katıyet aranmaz. Dinler metafiziki müphemiyetlerle dolu

³²¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 328.

³²² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 150.

birer maneviyat âlemidirler. Herkes, evet herkes, onları ruhani uyanıklığının derecesine göre tefsiren kabul eder. Ne yapalım, beşeriyet en vahşilerinden en medenilerine kadar putsuz, Allah'sız itikatsız yaşayamıyor. Boşluklardan korkuyor. Tutunacak bir temel arıyor... Dindar büyük filozoflar bulunduğunu inkâr edemezsiniz. Binaenaleyh felsefe, tetkiklerinde mani tanımayarak hırçın görüşlerle ilerlesin, fakat dinle pek tepişmesin. Onu kendi haline bıraksın... Bugün felsefe dine uymuyorsa emin olunuz yarın din felsefeye uyacaktır...³²³

Başmuharrir, bilimlerin ve fenlerin araştırmalarında hiçbir yasak dinlemediğini hakikate varmak için her şeyi yıktıklarını söyler. Ona göre dinler insanları ruhen ve manen rahatlattıkları için asla inkâr edilemez ve değersiz olarak gösterilemezler. Bundan dolayı dini rivayetlerde ve itikatlarda kesinlik aranmamalıdır. Başmuharrir göre insanlar en medenisinden en vahşisine kadar itikatsız yaşayamıyor ve tutunacak bir temel arıyor. O, filozofların dinsiz olarak görülmesine de açıklık getirmiştir ve dindar büyük filozofların olduğuna değinmiştir. Felsefenin din ile tepişmemesi gerektiğini, dini kendi haline bırakması gerektiğini dile getirerek, “bugün felsefe dine uymuyorsa yarın din felsefeye uyacaktır” diyerek bu konuya yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Uzlaşımçı yaklaşımı benimseyen kişilerden diğeri de Ali Hulki Bey'dir. O söylemlerinde din-bilim alanında ikisinin ortasında olduğunu, bir taraf seçmediğini belirtir. Aşağıdaki sözleri bu durumu destekler niteliktedir:

Böyle ilmi, fenni, kevni (var olan) meselelere din karıştırmamalıdır. Ta orta yaştan beri bu iki şey birbiriyle mübareze (kavga) ve hatta mukatelededir (savaş). Bu muharebede adım adım ilerleyen ilim, cehalet bulutlarını yırtarak nurlarını saçabilmek için çok kurbanlar vermiştir. Dinler buldukları şekillerde kabul olunmuşlardır. Bugün onları ilimle muharebeye çıkarmak gene iman namına çok tehlikelidir. Çünkü ilimler bütün müesses (kurulu) itikatları yıkacak derecede kuvvetlenmişlerdir. Dini bir kalkan gibi ilmin top tüfek ateşine karşı tutmayınız. Böyle şeylere karıştırmayarak semavi kudretini korumak için onu bulunduğu yüksek mevkinde muhafazaya itina ediniz. Bugün dine yapılacak en büyük ihtiram (hürmet, saygı) odur. Onun leh ve aleyhinde birtakım hürmetsiz tetkiklere meydan vererek dindar yürekleri de yaralanmaktan siyanet (koruma) etmiş olursunuz.³²⁴ Hayır, ben ne ötedenim ne beridenim. Ben ikisi ortasıyım...³²⁵

³²³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 16.

³²⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 28.

³²⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 29.

Ali Hulki Bey'e göre bilim ve fen gibi varlığı ispat olunabilecek meselelere din karıştırılmamalıdır. O, bilim ve dinin asırlardan beri savaş içinde olduğunu, cehaleti yenebilmek ve ışıklarını insanlara saçabilmek için bilimin çok kurban verdiğini söyler. Dinlerin buldukları şekilde kabul olunması ve bilimle savaşmaması gerektiğini söyleyen Ali Hulki Bey, bunun iman namına çok tehlikeli olduğunu ve isterse bilimlerin kurulu dinleri yıkabileceğini dile getirir. Dinin, bilim karşısında kalkan gibi kullanılmaması gerektiği ve dini yaşama saygı gösterilmesi gerektiğini düşünen Ali Hulki Bey, "ne ötedenim ne beridenim, ikisinin ortasıyım" diyerek din ve bilimlerin ortasında olduğunu vurgulan uzlaşımçı bir tutum benimsemiştir. Ayrıca, Ali Hulki Bey, insanların ibadet hissiyle yanıp tutuşmalarını ve kendilerine tapınmak için bir ilah aramalarını, en kaba, en cahil vahşilerin bile tahtadan ilahlar yaparak tapınmalarını garipser.³²⁶

Filozof Mualla Lahuti'nin damadı Ali Şeref babası Rifat Efendi'ye halkın ne çekerse boş itikatları yüzünden çektiğini söyler. İtikatlar hakkındaki düşünceleri ise şu şekildedir:

Baba, mülâhazasızlık bende değil, affedersiniz sizdedir. Bilirsiniz ki şeytan denilen, dinlerin uydurduğu bu mefhum mahlûk yalnız ismen mevcuttur. Her kabahat ona atfolunur. Fakat kabahatler daima işleyenlerindir. İnsan şeytan olamaz. Çünkü şeytan uydurmaz. Bir mevcudu gayr-i mevcuda kalb etmek (değiştirmek) nasıl olabilir. Bunu söyleyenlere gülmelisiniz. (...) Baba insanıyet ne çekiyorsa halkın inandığı boş gülünç, muzır itikatların yüzünden çekiyor.³²⁷

Ali Şeref'e göre şeytan diye bir şey yoktur ve şeytan dinlerin uydurduğu bir mahlûktur. O, insanların işlediği her suçtan kendilerini değil de şeytanı sorumlu tutmasına anlam veremez. Çünkü şeytan uydurmaz. Ali Şeref, Filozof Mualla ve ailesinin şeytan olarak adlandırılmasına tepki olarak ise, insanın mevcut durumundan mevcut olunamayan yani metafiziksel bir duruma geçmesini varsayan durumları gülünç olarak nitelendirir. İnsaniyetin ise ne çekiyorsa boş ve gülünç itikatları yüzünden çektiğini söyleyerek halkın cahilliğini vurgular.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı halk tiplerini, inanç ve itikatlarda basmakalıp düşüncelerin dışına çıkamayan, dogmaları olduğu gibi kabul eden ve dinin hakkında yorum yapılamayacak bir yaşam biçimi olduğunu

³²⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 46.

³²⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 116.

düşünen kimselerdir. Halk tiplerinde genel olarak bilime ve felsefeye tepkiler çok olsa da din-bilim ve felsefenin uzlaşabileceğine, dinlerin olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğine, dindar filozof ve bilim adamlarının olduğuna değin argümanlar ve bu argümanları benimseyen kişiler de vardır.

4.4. Halk Tiplerinin Din Adamına Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında yarattığı halk tiplerinin, din adamı algısı kimi insanlarda olumlu iken kimi insanlarda ise olumsuz bir boyut almıştır. Bazı insanlar her türlü sıkıntılarında din adamlarının yanına gitmiş ve bu durumdan nasıl kurtulacaklarını sormuşlardır. Bu duruma ilk örneği *Deli Filozof* romanındaki Rukiye Hanım'dan verebiliriz. Rukiye Hanım'ın oğlu Sıtkı dipkoçanı³²⁸ tahrir etmiş yani hırsızlık yapmıştır ve cezasını çekmek üzere hapse girmiştir. O da bu durumu görüşmek için bir imamın yanına akıl danışmaya gitmiş ve söylemlerine şu şekilde başlamıştır:

Ah imamcığım, benim öyle şeylere aklım ermez... Allah göstermesin, ne dibini bilirim ne de koçanı bilirim... Rabbim seni inandırın, bir şeycikten haberim yok. Şaşırdım. Sana geldim. Eski abukatsın... Bize bir akıl öğret...³²⁹ İmam, benim analık ateşimi yelpazeleme. Bana bir akıl öğret. İmamsın yarı hâkim demeksin.³³⁰

Rukiye Hanım bu söylemiyle, ilerlemeci değil de yerinde sayan bir düşünce yapısına sahip olduğunu gösterir. Bu olayı çözmesi için avukata ya da adaleti sağlayan herhangi bir birime gitmesi gerekirken, imama gitmesi onun Cumhuriyet'ten önceki dönemlerin adalet anlayışına göre hareket ettiğini gösterir. Çünkü hukuk laikleşmeden önce davalara kadılar ve şeyhülislam bakardı. Rukiye Hanım'ın da bu davayı çözmesi için imama gitmesi ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın da bu durumu romanlarında ele alması, bu geleneği hala devam ettiren insanların olduğunun bir kanıtıdır denilebilir.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanında da din adamına genel olarak olumlu bakış söz konusudur. Onlarda her türlü meselelerinde polis, jandarma gibi adli yerlere değil de din adamlarına gitmişlerdir. Lemiye'nin filozofun oğluna kaçması ve

³²⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, bunun hesap çıkarmaya, gerektiğinde koparılan parçayla karşılaştırma yapmaya yarayan ve yaprakları deftere bağlı olan bölüm olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 32.

³²⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 32.

³³⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 38.

bulunamaması üzerine mahallede dedikodular çoğalmıştır. Mahalledeki kocakarılar ve yaşlı adamlar bu durumu ne jandarma ne polisin ancak bir hocanın çözeceğini düşünmüşlerdir. Bu konu hakkındaki söylemleri de şu şekildedir:

Bu menfur ailenin şeytan olduğunu iki hoca, iki mübarek adam karakollarda ispat etmedi mi? Bedbaht kız şeytanlara karıştı. Onu kendi nahiyelerine aldılar, götürdüler. Onlar isterlerse gözlere görünürler, isterlerse görünmezler. Kızı da kendileri gibi yaptılar. Lemiye'yi artık polis, jandarma bulamaz. O, olsa olsa hüddam³³¹ kuvvetiyle keşfolunabilir. Kim bilir şimdi Kafdağı'nın arkasında mıdır? Göğün kaçınıcı katındadır... Nefesleri kuvvetli hocalar bulmalı. Efsun okutmalı...³³²

Mahalledeki yaşlılar, Lemiye'nin şeytanlara karıştığını, filozof ve ailesinin onu da kendileri gibi şeytan yaptıklarına inanırlar. Onlara göre şeytani yapıda olan filozof ve ailesi isterlerse gözle görünürler, istemezlerse görünmezler. Bundan dolayı da Lemiye'yi ne polis ne jandarma bulamaz. Onu yalnızca nefesi kuvvetli, efsun okuyan, cin ve şeytan gibi metafiziksel varlıklara hükmedebilen kişilerin bulacağını söyleyerek hocaya gidilmesi gerektiğini vurgularlar. Emeti Hanım ve Zahide Hanım da mahalledeki bu dedikodulardan hareketle, kocaya kaçan kızları Lemiye ve Güzide'yi bulmak için hocaya gitmeye karar verirler. Emeti Hanım din adamı olan Şeyh Hamza'yı, Zahide Hanım'a şöyle tanıtır:

İmam-ı Azam gibi meşhur ulemaandır. Evi Cibali'nin üstünde, ta tepededir. Hüddam gözüyle bütün cihanı seyrederek. Her şeyin dışından içini görür. 'Yoker' mi diyorlar 'roken' mi diyorlar bir makine var. Hastaların göğüslerine koyup da ciğerlerini seyrediyorlar. İşte onun gibi... Her gizliyi dobra dobra meydana çıkarıverdiği için hükümet ondan korkmuş, bakıcılığı yasak etmiş. Şimdi eş dost hatırı için pek gizli bakıyor. Ben bir kolayını bulurum. Merak etme... Şeyh Hamza Radiyallahuanh Hazretleri'ne gidelim, işi anlatalım. O bize ne olduğunu yerli yerince, harfi harfine söyler... Müddeiumumilerle (davacı) , müstantiklerle (sorgu yargıcı) , mahkemelerle beyhude ne uğraşıp duruyorsun... Geçenlerde viranede bulunan ölüyü kimin vurduğunu bulabildiler mi? Hırsızların da ancak onda ikisi tutuluyor. Tutululardan pöh pöhlerle bahsediyorlar, tutulamayanlara dair lakırdı yok. Bu işte şimdiye kadar Şeyh Hamza'yı neye ihmal ettik, bilmiyorum. Şeyh Hazretleri derindir. Okyanuslardan daha kulaç kulaç

³³¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, bunun cin taifesinden olan hizmetçi olduğunu, hüddamlının ise cinleri kendi hizmetinde kullanan kişi olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 88.

³³² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 88.

derindir. Postuna oturup da esma çekti mi, ev temelinden zangır zangır titrer. Cinlerin en azılısını huzuruna getirir. İstedğini emreder.³³³

Emeti Hanım burada Şeyh Hamza'yı tanıtırken Ebu Hanife gibi meşhur ulemadan olduğunu, cinleri kendi hizmetinde tuttuğunu, her şeyin dışından içini gördüğünü söyler. Emeti Hanım'a göre, Şeyh Hamza her gizliyi ortaya çıkardığı için hükümet ondan korkmuş ve cincilik, üfürükçülük, bakıcılık vb. şeyleri yasak etmiştir. Eş dost hatırı için hala bakıcılığa devam ettiğini söyleyen Emeti Hanım, davalar ve mahkemelerle uğraşmanın boş olduğunu düşünür ve bu zamana kadar Şeyh Hamza'yı ihmal ettikleri için kendine kızar. Şeyh Hamza'nın derin bir din adamı olduğunu, cinlerin en azılısını dahi huzuruna getirip emirler verdiğini söyleyen Emeti Hanım, ona başvurmanın en doğru yol olduğu kanısındadır ve Zahide Hanım'ı da buna inandırmaya çalışır. Emeti Hanım din adamlarına her şeyin malum olduğunu, her şeyi gördüklerini ve kalp gözlerinin açık olduğunu da söyler.³³⁴ Şeyh Hamza'nın kızları gördüğünü söylemesi üzerine Zahide Hanım çok mutlu olur ve ona şöyle der: "*Cinlere perilere emreden mübarek adam; sandığımda, sepetimde ne'm var ne'm yok hepsini satar savar sana getiririm. Tek sen beni yavruma kavuştur...*"³³⁵ Zahide Hanım, Şeyh Hamza'nın oyunlarına kanmış ve onun cinlere, perilere emirler verebildiğine inanmıştır. İşte tam da bu noktada sahtekâr din adamı olan Şeyh Hamza'nın istediği şey gerçekleşmiştir.

Romanlarda din adamlarına yaklaşım genel olarak olumlu iken olumsuz yaklaşım besleyen kimselerde göze çarpar. *Deli Filozof* romanında din adamı algısı olumsuz olan kişi filozof Hikmetullah yanlılarından Bekir Efendi'dir. Hoca Sadık'ın, Tahsin Efendi'nin ölümünü kendine karşı gelmesine bağlaması, Bekir Efendi'ye göre yanlıştır. Bekir Efendi bu düşüncenin yanlış olduğunu ise şu sözleri ile belirtir:

Ebulkütüp Tahsin Efendi yaşlıca bir adamdı, sekteden öldü. Vefatın sizinle dil mücadelesinden sonra vukuu garip bir tesadüften ibarettir. Filozof Hikmetullah Efendi'yi müdafaa etmek büyük bir günah değildir. Allah bunun için adam öldürmez. Cenabıhak mahalle kahvesi vaizleri lehine mucize göstermez.³³⁶

Akılcı bir düşünce yapısına sahip Bekir Efendi bu söylemiyle, hurafeler ve mitlerle beslenen böyle olayları olası olaylar olarak karşılayan kimseleri başta Hoca

³³³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 100.

³³⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 102.

³³⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 108.

³³⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 53.

Sadık olmak üzere yadırgar. Çünkü Tahsin Efendi kalbinden rahatsız olduğu için ölmüştür, bu olayın ardından ölmesi ise sadece tesadüftür. O, aynı zamanda Allah'ın bir filozofu savundu diye kimseyi öldürmeyeceğine de değinir. Bu tartışmanın ardından herkes Bekir Efendi'nin de öleceğini düşünür ancak ölmez. Onu görünce şaşırın insanlara da şu sözlerle serzenişte bulunur:

İçinizde itikatça Hoca Sadık'la aynı fikirde olacak kadar zavallı bulunanlar niçin ölmediğime taaccüp (şaşma) ediyorlar değil mi? Biçare adamlar! Günah, sevap nedir, siz daha onu bilmiyorsunuz. Önünüzde böyle Hoca Sadık gibi koyun kafalı kösemeler³³⁷ oldukça daha çok zamanda bilmeyeceksiniz...³³⁸

Bekir Efendi burada halktan bazı cahil kimselerin Hoca Sadık ile aynı görüşte olduğunu, bu kişilerin günah ve sevaptan haberi olmadığını söyler. Görüşlerini savunduğu filozof Hikmetullah gibi, Nietzcsheci bir tavır takınarak halkı sürü olarak nitelendirir. Bu sürünün başı olarak da Hoca Sadık'ı gösterir. Tartışma daha da kızışır ve Bekir Efendi din adamı olan Hoca Sadık'a sözleri daha da eleştirel bir boyut kazanır:

Artık hitaba layık olmayan bu zavallıya söylemiyorum. İçinizde bu sahte peygamberin mucizesiyle zihinleri dolaşmış olanlar bulunabilir. Onların fikirlerini tashih için söylüyorum. Bu asırda mahalle kahvesinde mucize gösteren bir herze-günun (saçma sözler söyleyen) sözlerine kapılmak, medeni Türk zihniyeti için bir züldür (alçalma, ayıplanacak şey). Bu ayıptan vatandaşlarımı korumak için söylüyorum. Birçok itikatsız büyük filozoflar Allah'a dair bir söylemediklerini bırakmamışlar, fakat Cenabıhak gücenerek bunların hiçbirini vaktinden evvel öldürmemiştir. Bir haylisi yetmiş, seksen ve daha ziyade yaşlara kadar yaşamışlardır.

Behey bunak herif! Ahrette neler olduğundan senin ne haberin var? Bana da mı keramet satacağın? Bu uhrevi iddialarında serbest kalırsan geceleri Cebrail Aleyhisselam'dan emirler almakta olduğunu yaymaya kadar küstahlığını ileri götüreceksin... Ve emin ol, inananlar da bulunacaktır. Seni bu divanece alçaklığa düşmekten ve bu kahve halkını böyle hezeyana inanmaktan kurtarmak için söylüyorum...³³⁹

Bekir Efendi burada Hoca Sadık'ın insanları kandıran sahte peygamberden başka bir şey olmadığını, ayrıca böyle mucizevi şeylerin gerçekleşmeyeceğini (Tahsin Efendi'nin ölümü gibi), bu ve bunun gibi olayların ancak Türk düşüncesini

³³⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, bunun sürünün önünden giderek ona kılavuzluk eden koç veya teke olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 54.

³³⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 54.

³³⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 55.

alçaltacağını söyler. Halkın böyle bir duruma inanmaması için Bekir Efendi, itikatsız filozofların var olduğuna, onların Allah hakkında söylemediklerini bırakmadıklarına ancak bu filozofların seksen doksan yaşlarına kadar yaşadığına değinir. O, Hoca Sadık'ın bu söylemlerini bunak olmasına bağlar. Bekir Efendi, ahirette yaşananları da kimsenin bilemeyeceğine, hatta bu sahtekâr din adamının işi peygamber gibi vahiy almaya kadar götüreceğine ve halkın bunu hiç sorgusuz kabul edeceğine de değinir. Bu cahil ve sahtekâr din adamına kanmaması için de halkı aydınlatmaya ve onun sahtekârlığından kurtarmaya çalışır.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanına baktığımızda da din adamlarına olumsuz tutum besleyen kişiler bulunmaktadır. Resim, heykel gibi birçok şeyin yasaklanmasından başmuharrir din adamlarını sorumlu tutar ve şöyle der: “*Efendim, dinlerin bu şeyler hakkındaki memnuiyetleri buyurduğunuz derece şiddetli değildir. Sonradan sonraya kaba sofular hadd-i tecaviüzle (sınırı aşmak) işi azıtmışlardır.*”³⁴⁰ Başmuharrir burada dinlerin resim, heykel vb. şeyler hakkındaki buyruklarının bu kadar keskin ve şiddetli olmadığını, bunu yapanların din adamları olduğunu söyler.

Filozof Mualla yanlılarından olan Ali Hulki Bey de din adamı Enis Buhari'nin bilim ve icatlar hakkındaki söylemlerine takılmış ve onu söyledikleri yüzünden çok ağır bir şekilde eleştirmiştir:

Susunuz molla efendi. (...) Kuran'da hasb-el-iktiza (gerektiği için) zamanının yeniliklerine uymak için de çok işaretler vardır. Fakat kör taassupla yumulan gözler bu izinleri görmüyorlar... Ta Garp Trablusu'ndan tutunuz da Fas'a kadar gidiniz, içerilene ininiz. Bütün Afrika'yı, Hicaz'ı, Yemen'i, Hint'i, Cava'yı dolaşınız. Hep oralardaki Araplar, Müslümanlar, Kuran'a sizin tarzınızda mana verdikleri için kendi kendilerini afyonlayarak uyuştular. Beğenmedikleri keferenin elinde yarı esir haline düştüler. Muharebede sığındırıldıkları salıp (haç) gölgesi altından hilale kurşun atmak mecburiyetinde kaldılar. Hazreti Peygamber'in maksadı ise bu değildi. Bugün birçok Müslüman krallıklar, sultanlıklar İngiliz, Fransız ağları içinde kıpırdanmaz birer kötürümlüktedirler. Gene bugün radyolardan, telefonlardan, şimendiferlerden, otomobillerden, tayyarelerden, hayretlere değer türlü fabrikalardan tutunuz da evlerimizdeki dikiş ve kıyma makinelerine kadar hepsi gâvur icadı diye istihfaf (küçümseme, hor görme) ettiğiniz ellerin hayatı kolaylaştırmak için meydana getirdikleri mebrur (hayırlı, beğenilmiş) eserlerdir. Lisan bilmeyi yalnız istihkar (küçük görme) ediyor değil, adeta günah sayıyorsunuz. Bu kaba taassuba karşı insan ne diyeceğini şaşırıyor. Taassup cehlin öz ve kör oğludur. Kendi göremediği için kimsenin

³⁴⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 19.

doğruyu seçmesine, bilmeye uğraşmasına tahammül edemez. İster ki insanlar yirmi asır evvelki geriliklerinde demir atıp kalsınlar...³⁴¹

Ali Hulki Bey bu söyleminde *Kur'an*'da zamanın yeniliklerini uymak için çok işaretlerin olduğunu, ancak bağınaz düşünce yapısına sahip kişilerin bunları görmediğini söyler. Ona göre Afrika, Hicaz, Yemen vb. Müslüman ülkelerin ilerleyememesinin ve gelişememesinin nedeni *Kur'an*'ı yanlış yorumlamalarındandır. *Kur'an*'ı yanlış yorumlayan, dışarıya bağımlı hale gelen bu Müslüman ülkelerin birbirlerine düşme sebebi ve Müslüman olmayan İngiltere, Fransa gibi ülkelere bağılılığı da bundandır. Ali Hulki Bey ilerleyemeyişin sebebinin dinin yanlış yorumlanmasından, halkın ve din adamlarının bilim ve icatlara karşıt bakışından ileri geldiğini savunur. Teknolojik her şeyi halkın, gâvur icadı diye hor görmesi ona göre yanlıştır. Çünkü bu aletler insan hayatını kolaylaştıran önemli eserlerdir. Ayrıca Ali Hulki Bey, din adamlarının çok dil bilmeyi günah saymasını da eleştirir. Bu basmakalıp kabullenmeler karşısında ne yapacağını bilemez ve bunun cehaletten ötürü olduğunu savunur.

Ali Hulki Bey, önceden bir düşünceye inananların (din adamlarından örnek vererek) düşüncelerinden ayrılanları dövdüğünü ve türlü işkencelerle öldürdüğünü, ancak şuan cahil, bağınaz ve yobaz düşüncelere sahip din adamlarının bulunduğu memleketlerden kovulduğunu söyler.³⁴² Buradan hareketle zamanla insanların dini kendi çıkarları uğruna kullanan cahil din adamlarına bakışının değiştiği sonucuna da varılabilir.

Mahalle sakinlerinden biri olan Murat Bey'in dini kendi çıkarları için kullanan din adamları hakkındaki düşüncesi ise şöyledir: *“Pöfçülük, büyüculük yasak oldu ama ortada gizli efsunculuk gırla gidiyor. Öyle tespihle, kurbanla kızlar bulunmaz. Bu yobaz bozuntuları kızların kederli ailelerinden üstelik sekiz on lira daha vuracaklar, işte bu kadar...”*³⁴³ Murat Bey bu söylemiyle din adamlarını, efsuncu ve dini kendi çıkarları uğruna kullanan yobazlar olarak görür.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı halk tiplerinin din adamı algısı genel olarak olumlu gözükse de olumsuz yaklaşım sergileyen bilim ve felsefe yanlısı kimselerde vardır. Cahil halkın çoğunluğu, Türklerin eski

³⁴¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 30.

³⁴² Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 46.

³⁴³ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 130.

geleneklerinin etkisinden olsa gerek (her türlü davaya kadıların ve şeyhülislamın bakması) her sıkıntılarında din adamlarına başvurmuşlardır. Din adamlarını bazıları avukat, hâkim, bazıları, cin-peri gibi metafiziksel varlıklara hükmedebilen kimseler olarak görmüşlerdir. Bilim ve felsefe taraftarı olan kişiler ise din adamlarını, sahtekâr, bunak, ilerlemeye karşı olan, teknik gelişmelere kapalı kimseler olarak nitelendirmişlerdir.

4.5. Halk Tiplerinin Politik ve Sosyal Meselelere Yaklaşımı

Hüseyin Rahmi, romanlarında yarattığı halk tiplerini ile politik ve sosyal meseleler hakkında argümanlar ortaya koyar. *Deli Filozof* romanında Dilenci Süleyman Bey bu konu hakkında fikirlerini öne sürer ve devleti batırmanın da yükseltenin de ekonomisi olduğunu şu sözler ile dile getirir:

Bankaların bizim için tehlikeleri vardır. Hem az faiz veriyorlar. Biz birkaç dilenci bir sendika teşkil ettik. Mükemmel vekillerimiz var. Rehin mukabilinde (bir şeye karşılık olarak yapılan) yüksek nema (faiz) ile para ikraz (ödünç para verme) ediyoruz. (...) Ticarete insaf olur mu efendim? Hükümetlerin yaptığı inhisarcılığın (tek başına sahip olma) yanında dört dilencinin faizden aldığı paranın ne hükmü olur? Büyük işlerle alakadar olanların kalplerinde olmayan insafı dilencilerde aramak gülünçtür. Anladığıma göre, bir milleti batıran da, meydana çıkaran da iktisadidir.³⁴⁴

Dilenci Süleyman Bey burada paralarını bankaya yatırmadığını, bankaların az faiz verdiğini bu durumdan kurtulmak için de dilenci arkadaşları ile sendika kurduğunu söyler. Kurdukları sendikada yüksek faiz ile borç para verdiklerini söyleyen Süleyman Bey, ticarete insafın olmadığını hükümetler üzerinden açıklar. Ona göre hükümetler her şeye tek başlarına sahip olur halka ise emeklerinin karşılığını bile vermezler. O buradan hareketle yaptığının yanlış olmadığına, devletin aldıklarının yanında dört dilencinin aldığı paranın lafi bile olmayacağı sonucuna varır. Devlet yöneticilerinde ya da büyük işlerle uğraşan kimselerde olmayan insafı dilencilerde aramanın gülünç olduğunu söyleyen Süleyman Bey, milleti yükseltenin ve batırmanın ekonomi olduğunu vurgular. Dilenci Süleyman Bey halkla ortada bir top gibi oynandığını, herkesin menfaatine uygun olarak bir şeyler yazdığı konusuna da değinir:

³⁴⁴ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 26.

Anladığım bu ki herkes kendi menfaatine uygun ustalıklı laf yazmaya uğraşiyor. Halk namı ortada elden ele bir top gibi oynanıyor. Elbette bu futbolda cüretkâr birkaç savruk oyuncunun kalçaları kırılacaktır. Hakikat o zaman meydana çıkar. Bu sahada bir kıyas yapmak isterseniz, eski gazete koleksiyonlarında ittihatçıların çok pöh pöhlü iddialarını okuyunuz. Ve sonra bu atıp tutmaları zamanın nasıl acı acı tekzip (yalanlama) ettiğini düşününüz.³⁴⁵

Süleyman Bey, herkesin kendi çıkarları doğrultusunda yazılar kaleme aldığını, halk namı ortalıkta dolansa da kimsenin halkı düşünmediğini ve halkla bir top gibi oynandığına da değinir. Ancak bu oyunlardan birinde hakikatin ortaya çıkacağına da inanır. Süleyman Bey bu konuya örnek olarak ittihatçıları verir. İttihatçılarında bir dönem halkı yöneticiden üstün tuttuğunu, eşitlik ve adalet anlayışını savunduğunu söyler. Nitekim bu durumu zamanın yalanlandığını, böyle bir şeyin asla gerçekleşmeyeceğini, aslolanın bencil insanoğlunun kendi menfaatleri olduğunu da çarpıcı bir şekilde sunarak sözlerini bitirir.

Filozof Hikmetullah'ın kızı Caize kocası Ümrani'nin kendini, gelinleri İclal ile aldatması üzerine şöyle bir sosyal tespitte bulunur:

Tuhaf tesadüf değil mi? Perdedeki film aynı davayı cilvelendiriyor. Zaten dünyada karıkoca hıyanetinden başka ne var? Bütün izdivaçlar namusluca olsa, romanların piyeslerin, sinemaların lezzetleri kalmaz, sermayeleri kurur, güzel sanatlar iflas eder. Karı ve kocasının aşkıyla tablo boyayan, mermer yontan, beste yapan sanatkârlar gördünüz mü? Bu kalemler, fırçalar, lahinler³⁴⁶ hep haram, gayrimeşru amour üzerine işler. Bütün sanatkâr feryatları kendilerinin olmayan bir güzelin peşinden koparılır.³⁴⁷

Caize burada yaşanmış olayların resim, sinema, heykel, roman vb. sanatsal faaliyetlere yansıdığını söyler. Ancak bu yansımalar genellikle meşru değil de gayrimeşrudur. O, biraz da kocasının ihanetinden olsa gerek dünyadaki her şeyin karı-koca ihaneti üzerinden beslendiğini düşünür. Sanatçıyı da kendinin olmayan bir güzelin peşinde koşan kişiler olarak görür. Aslında o, burada sanatı toplumsal gerçekleri işleyen bir yapı olarak görür.

İnsanlar Önce Maymun Muydu? romanına baktığımızda ise ilk olarak Ali Şeref, halkın tuhaf olduğunu söyler ve şöyle der: “İsterse bütün İstanbul ahalisi olsun. Halk

³⁴⁵ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 27.

³⁴⁶ Hüseyin Rahmi Gürpınar, nağme, ezgi ve melodi olduğunu söyler. Bkz. Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 263.

³⁴⁷ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Deli Filozof*, s. 263.

çok tuhaftır. Kendi fikirlerine uymayan hakikatlere kızar. Fakat gayritabii (doğa dışı) hadiseler karşısında apışır kalır...”³⁴⁸ Ali Şeref burada, halkın kendi fikirlerine uymayan hakikatlere karşı olduğu ancak sıra dışı, mucizevi şeylere ilgi duyup inandığı için eleştirir.

Ali Şeref maymun Baron’un haydut olarak gören mahalle halkına, onun sadece bir hayvan olduğunu ve yaptığını bilmediğini söyler. Avcı Tahir’in Baron’u öldürmesi üzerine ise asıl haydudun insanlar olduğunu söyleyerek sözlerine şöyle devam eder: “*Haydutluk ancak insanlığa izafe olunabilen kötü bir vasıftır. Onun tazammun (kapsama, içine alma) ettiği insani ihtiraslar hayvanlarda bulunamaz, öldürmek için bir haydut arıyor idiyeniz yanılmışsınız. Dağa çıkmalı, yol kesenlerden birini vurmalydınız.*”³⁴⁹

Maymun Baron’un mahalledeki evlere zarar vermesi, yiyeceklerini yemesi üzerine avcı Tahir maymunu vurmuştur. Maymunu haydut olarak nitelendiren mahalle halkına Ali Şeref, asıl haydudun insanlar olduğunu, haydutluğun hayvanlarda bulunmadığı bunun insanlara özgü bir vasıf olduğunu söyler. Maymun Baron’un suçsuz yere öldürülmesine sinirlenen Ali Şeref’e Mualla Lahuti, insanların yaptığı fenalıklara fenalıkla cevap verilmemesi gerektiğini söyler. Ali Şeref ise bu konu hakkında filozofun tam tersine düşünür ve şöyle der:

Bu söyledikleriniz İncil’in eskimiş, çoktan meriyetten kalkmış battal felsefesidir. Öldüreni öldürmezsen masumları kuduzların tecavüzlerinden nasıl koruyabileceğiz? Beşerin tıynetini biliyorsunuz. Fakat bu tıynetin de alt, üst dereceleri vardır. Alçak mayalılar öldürürler, kendileri ölümden kaçarlar. Dünya hayatında mücazatın (işlenen bir suçtan ötürü ceza verme) lüzumunu inkâr edebilir misiniz? Hapis, sopa, kırbaç, ip, giyotin, hep bu lüzumun doğurduğu zaruretlerdir ki kullanılagelmişlerdir. Kullanılagideceklerdir. Medeni memleketlerde bile eşeği ne ile döverlerse adamı da onunla terbiye ederler.³⁵⁰

Ali Şeref, merhamet ve affetmenin ortadan kalkmış bir battal felsefesi olduğunu, fenalıklara fenalıkla cevap verilmezse masumların daha çok ezileceğini ve adaletin ortadan kalkacağını söyler. O, insanları yaratılış ve huy olarak ikiye ayırır. Öldüren kesimi yani katilleri de alçak mayalılar olarak nitelendirir. Ona göre, dünyada bu cani insanların varlığından dolayı hapis, kırbaç ip gibi ceza yollarının çıkması

³⁴⁸ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 52.

³⁴⁹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, ss. 242-243.

³⁵⁰ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 324.

zorunlu bir hal almıştır. Medeni memleketlerde hayvanla insanın aynı şekilde cezalandırıldığını söyleyerek de bu ceza yöntemlerinin kullanıla gideceklerine değinir.

Ali Şeref medeniyette bazılarımızın geri kaldığını bir maymun olan Auguste kadar bile olamadığını şu sözleri ile dile getirir:

Biz ve bize benzeyen çoklarımız kendimizi medeni sayarız. Fakat vücut temizliğine ait birçok sıhhi, medeni itiyatları yan çizeriz. Bir metre açıktan üstü başı kokan hamalı camalı bir tarafa bırakalım... İçimizden kaç kişi sabahleyin kalkınca Auguste gibi vücudunu sabunlar, dişlerini fırçalar, taranır, arınır, paklanır? Öyle pis adamlar vardır ki temizlik vasıtalarını tedarikte güçlükleri yokken gövdelerini sabunlamak şöyle dursun, haftada bir yüzlerini yıkamazlar.³⁵¹

Ali Şeref bu söyleminde bazı insanların kendilerini medeni sandıklarını ancak medeniyette bir maymun kadar bile yol alamadıklarını söyler. Maymun Auguste'nin dişlerini fırçalamasını, sabunlanmasını örnek vererek, bazı insanların temizlik malzemelerini almak için durumları olduğu halde yüzlerini bile yıkamadıklarını dile getirir. Hayvanların insanlardan daha medeni olduğunu ima eder.

Öyle görünüyor ki, Hüseyin Rahmi Gürpınar yarattığı halk tiplerini ile ekonomi, adalet, medeniyet, doğa yasaları, eşitlik vb. her türlü konuya eğilmiştir. İnsanların medeniyette bazı hayvanlardan bile geri olduğuna değinmiş, ceza yöntemlerinin insanların ehlileşmesi için gerekli olduğu yönünde ele almıştır. O, halk tiplerini aracılığı ile bireycilik toplumsuluk çelişkisine (Dilenci Süleyman Bey örneği) değinmiş ve bireyin çıkarlarını her zaman toplumun çıkarlarından önce geldiğini argümanlara yansıtmıştır.

---

³⁵¹ Hüseyin Rahmi Gürpınar, *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, s. 249.

SONUÇ

Din-felsefe ilişkisine yönelik tartışmaların kökleri Eski Yunan'a değin gerilere gider. Ancak Eski Yunan'da kitaplı bir din olmadığı için, dinle felsefe arasında uzlaştırıcı ya da çatışmacı bir ilişkiden söz edilemez. Bu ilişkiye yönelik tartışmaların en fazla yoğunlaştığı yer, tek tanrılı dinlerin egemen olduğu coğrafyalardır. Din, felsefe ilişkisine yönelik tartışmalar önce Philon ile Yahudilikte başlamış, ardından Origenes, Tertillianus, St. Augustinus gibi filozoflarla devam etmiştir. Felsefenin İslam dünyasına girişiyle birlikte, İslam dünyasında filozoflar yetiştirmeye başlamış, din-felsefe ilişkisini tartışmak zorunda kalmışlardır. Yeni Platoncu eğilimlerle başlayan tartışmalar çoğulcu yaklaşıma neden olmuş ve bunun sonucunda dört temel yaklaşım belirlemiştir. Bunlar, din karşısında felsefeyi savunan tutum, felsefe karşısında dini savunan tutum, uzlaştırıcı ve ayrıştırıcı tutumdur. İslam dünyasında İbn er-Ravendi, Ebu Bekir Razi, din eleştirisi yapıp, felsefeyi ön plana çıkarırken, Gazzali, İbn Teymiyye gibi düşünürler felsefeyi yadsıyıp dini ön plana çıkarmışlardır. Kindi, Farabi, İbn Sina, İbn Rüşd gibi düşünürler ise dini simgesel sayarak, bu simgelerin yorumları aracılığıyla dinle felsefenin uzlaştırılacağını savunmuşlardır. Tevhidi ve Sicistani gibi düşünürler ise, din ve felsefenin, konu, amaç ve yöntem açısından farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ortaçağ İslam dünyasında yapılan bu tartışmalar, 13. yüzyıllardan sonra, özellikle Sünni Müslüman dünyasını temsil eden Osmanlı'da, bir ölçüde kesintiye uğramış, tasavvufi ve kelami anlayışlar, felsefi anlayışı yutmuştur. Osmanlı'da 18. yüzyıllardan sonra Batı karşısında geri kalmışlık sorunsalı çerçevesinde, Batı bilimiyle birlikte, çeviriler yoluyla giren batılı tarz felsefe yapma anlayışı, klasik gelenekteki din-felsefe ilişkisi sorununun yeniden ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sürece bakıldığında, Mustafa Sabri gibi isimler felsefeye karşı çıkarken, Abdullah Cevdet, Beşir Fuad gibi isimler, dine karşı çıkmış; Elmalılı Hamdi Yazır, Babanzade Ahmet Naim, M. Şekip Tunç gibi isimler uzlaştırıcı bir tutumu savunmuş; Mehmet Emin Erişirgil, Orhan Saadettin gibi isimler ise dinle felsefenin ayrı olduğunu savunmuşlardır. Darülfünun' da Felsefe Bölümü açılmasıyla birlikte bu tartışmalar daha da yoğunlaşmış, 1933 üniversite reformuyla, yeniden biçimlendirilen Felsefe Bölümü aracılığıyla din ve felsefenin ayrı tutulması gerektiği anlayışı üniversitede bir karşılık bulmuştur.³⁵²

³⁵² Hasan Aydın, *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*, ss. 271-274.

Atatürk Dönemi'nde sosyo-kültürel alanda yaşanan köklü reformlar ve dönüşümler, edebiyat, felsefe gibi disiplinlerin, yapılan devrimlerin yaygınlaştırılmasında bir araç olarak görülmesine yol açmıştır. İşte bu dönemde yaşayan edebiyatçılar da, toplumsal sorunlara, devrimlerin yaygınlaştırılmasına, geleneğin eleştirisine yönelik yeni yaklaşımlar geliştirmişlerdir. Bu düşünürler silsilesinin önemli bir düşünürü de, Hüseyin Rahmi Gürpınar'dır.

Türk Edebiyatı'nın önemli yazar ve düşünürlerinden biri olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın, romanlarında, din-felsefe ve bilim ilişkileri yoğun bir yer tutar. O, anlaşıldığı kadarıyla, romanlarında yarattığı tiplerle Cumhuriyet'in ideolojisi doğrultusunda halkı bilinçlendirmeye ve boş itikatlarından kurtarmaya çalışır. Bunu yaparken, özgün bir yaklaşımla, *Deli Filozof* ve *İnsanlar Önce Maymun Muydu?* adlı romanlarında filozof tiplerini yaratır. Bu tiplerden ilki Hikmetullah, diğeri ise Mualla Lahuti'dir. Bu tipler, kendine bilimi ve felsefeyi rehber edinmiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar, yarattığı bu filozof tiplerini ile hem yeni felsefi ve bilimsel yaklaşımları halka aktarır hem de onlar aracılığıyla yerleşik, kültürel, siyasal ve sosyal değerleri sorgular. Bunu yaparken, filozoflara ahlak, evrim ve tabiat gibi felsefenin önemli konularını tartışır. Bununla da kalmaz, bu filozofların karşısına Hoca Sadık, Enis Buhari, Şeyh Hamza, Ruşen Zamir gibi tipler çıkarır. Bu tipler ise geleneği, geleneksel töreleri, ahlak anlayışları, geleneksel dinsel değerleri savunan tiplerdir. Böylelikle Hüseyin Rahmi, bilim ve felsefeyi, bir diğer deyişle yeniliği, modern simgeleyen filozoflarla, dini ve geleneği simgeleyen din adamlarını tartışmış olmaktadır. Natüralist ve Cumhuriyet'in aydınlanma felsefesini özümsemiş bir düşünür olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yarattığı filozof tiplerinden yana olduğu, ya da onlara kendi düşüncelerini söylediği açıktır. Ancak onun, filozoflardan yana olması, din adamlarını ve argümanlarını zayıflattığı anlamına gelmez. Anlaşıldığı kadarıyla din adamları arasında, hurafeci ve yobaz diye nitelediği tip ile akılcı din adamı tipi arasında ayırım yapar. Hedefinde, bu akılcı din adamları değil, hurafeci, masalcı, bilim ve yenilik karşıtı din adamları vardır. Filozoflarla hurafeci din adamları arasında yapılan tartışmada, halkı da konumlandıran Hüseyin Rahmi Gürpınar, halk üzerinde daha çok din adamlarının etkili olduğunu göstermeye çalışır. Bu yönüyle filozof tipleri, ne kendi ailelerinden ne de halktan ciddi bir destek görürler. Buna karşın bu halk tiplerinin içlerinde, din adına felsefeye karşı çıkan çoğunlukta, dinle felsefeyi uzlaştıranlar azınlıktadır.

Böylelikle, Hüseyin Rahmi Gürpınar, klasik gelenekte yer alan din-felsefe ilişkisine yönelik, din adına felsefeyi reddeden, felsefeden hareketle dini reddeden ve uzlaştırıcı yaklaşımları romanları aracılığıyla ortaya koymuş olmaktadır. Kuşkusuz bu durum, İslam'ın klasik çağında ortaya çıkan din-felsefe ilişkisine ait hemen tüm yaklaşımların onda izdüşümlerinin olduğunu göstermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, o natüralist olduğu için, felsefe ve bilimden yola çıkarak dinin reddedilmesine daha sıcak bakmaktadır. Ancak akılcı bir zeminde dinle felsefe arasında kurulacak, ancak felsefi yönü baskın olan yaklaşıma da nispeten olumlu bakmaktadır. Ancak din adına felsefe ve bilimin reddedilmesinin, gericilik, yobazlık, hurafecilik, ilerleme düşmanlığı olduğu gerekçesiyle, kategorik olarak yadsınması gerektiğini ima etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia; *Çağdaş Felsefe: Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1994.
- Aydın, Hasan; *İslam Düşünce Geleneğinde Din-Felsefe ve Bilim*, Naturel Yayıncılık, Ankara 2005.
- Aydın, Hasan; *Neden Kavramı ve Nedensellik Sorunu*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2009.
- Aydın, Hasan; *İslam Kültüründe Felsefenin Krizi ve Aydınlanma Sorunu*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2016.
- Aydın, Hasan; "Sicistani ve Hariri'nin Eleştirileri Işığında İhavan es-Safa'da Din-Felsefe İlişkisi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, sayı:7, Ankara 2009.
- Barbour, Ian G.; *Bilim ve Din: Çatışma, Ayırışma, Uzlaşma*, çev.: Nebi Mehdi-Mübariz Camal, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.
- Bek, Kemal; "Hüseyin Rahmi Gürpınar". Gürpınar, *Deli Filozof*, ss. 7-18.
- Bek, Kemal; "Hüseyin Rahmi Gürpınar". Gürpınar, *Gazetecilikte İlk Yazılarım (1888-1898)*, s. 14.
- Büyükbaş, Nazım; "Şeyhulislam Mustafa Sabri Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve İslam Hukuk Usulü İle İlgili Görüşleri", *Ekev Akademi Dergisi*, sayı:66, Bahar 2016.
- Çubukçu, İbrahim Agâh; *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No:174, Ankara 1986.
- Dağ, Mehmet ve Aydın, Hasan; *Ortaçağ İslam Kültüründe Felsefe: Akımlar, Filozoflar ve Temel Sorunlar*, Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2017.
- Demir, Remzi; *Philosophia Ottomonica: Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde Türk Felsefesi*, Lotus Yayınevi, c.3, Ankara 2007.
- Fahri, Macit; *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, çev.: Şahin Filiz, İnsan Yayınları, İstanbul 1998.
- Göçgün, Önder; *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Gökberk, Macit; *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; *Gazetecilikte İlk Yazılarım(1888-1898)*, çev.: Abdullah-Gülçin Tanrıkulu, Özgür Yayınları, İstanbul 1999.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; *Gazetecilikte Son Yazılarım 3 Yankesiciler Kulübü*, çev.: Abdullah-Gülçin Tanrıkulu, Özgür Yayınları, İstanbul 2004.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; *Deli Filozof*, Everest Yayınları, İstanbul 2013.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi; *İnsanlar Önce Maymun Muydu?*, Everest Yayınları, İstanbul 2012.

- Kaya, Bayram; *Türk Felsefe Tarihi*, Asya Şafak Yayınları, İstanbul 2005.
- Kaygı, Abdullah; *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.
- Karakuş, Rahmi; *Felsefe Tasavvurumuz*, Değişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Kutluer, İlhan; “Felsefi Düşünce”, *DİA*, c.5, İstanbul 1992.
- Narlı, Mehmet; “Hüseyin Rahmi ve Delilik Felsefesi”, haz.: Ahmet Eyim-Eren Rızvanoğlu-Melih Erzen-Vefa Taşdelen-Zeki Taştan, *Felsefe Edebiyat Sempozyumu*, Van, Nisan 2015.
- Sağlık, Şaban; “Metafiziği, Logosu, Ethosu ve Nomosu Mithosta Buluşturan Roman Deli Filozof”, haz.: Ahmet Eyim-Eren Rızvanoğlu-Melih Erzen-Vefa Taşdelen-Zeki Taştan, *Felsefe Edebiyat Sempozyumu*, Van, Nisan 2015.
- Serdar, Ali; *Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında Ahlak Sorunsalı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bilkent Üniversitesi/Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Taslaman, Caner; *Evrin Teorisi Felsefe ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016.
- Türkmenoğlu, Sevgül; “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Eserlerinde Kadınlar”, *İdil Dergisi*, sayı:12, Van 2014.
- Ülken, Hilmi Ziya; *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Özge Dinler, 05.10.1993 tarihinde Samsun'da doğdu. Samsun Mareşal Fevzi Çakmak Lisesi'ni bitirdikten sonra Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünü kazandı. Lisans eğitimini fakülte birincisi ve üniversite üçüncüsü olarak 2015 yılında "Osmanlı Tanzimat Dönemindeki Felsefi Düşünce" teziyle tamamlayarak mezun oldu. Aynı yıl Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon eğitimi aldı. 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe bölümünde Yüksek Lisans yapmaya başladı.

İletişim Bilgileri

E mail : ozge_dnler@hotmail.com

Telefon : 0546 264 85 94